

**INTERTEKSTUAALISUUDEN JA IRONIAN LAJIT JA ILMAISUKEI-
NOT MIKKO LEHTOSEN KOLUMNEISSA**

Pro gradu -tutkielma

Suomen kieli

Turun yliopisto

Marraskuu 2009

Essi Lähteenmäki

TURUN YLIOPISTO

Suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos / Humanistinen tiedekunta

LÄHTEENMÄKI, ESSI: Intertekstuaalisuuden ja ironian lajit ja ilmaisukeinot Mikko Lehtosen kolumneissa

Pro gradu -tutkielma, 94 s., 27 liites.

Suomen kieli

Marraskuu 2009

Tarkastelen pro gradu -tutkielmassani intertekstuaalisuuden ja ironian lajeja ja ilmaisukeinoja Mikko Lehtosen Opettaja-lehteen ja Helsingin Sanomiin kirjoittamissa kolumneissa. Nämä saman kirjoittajan kahdelle eri foorumille kirjoittamat tekstit ovat mielenkiintoinen tutkimuskohde niiden välillä selvästi havaittavan sävyeron vuoksi: Opettaja-lehden kolumneihin ei sisälly ironiaa.

Sekä intertekstuaalisuutta että ironiaa tutkittaessa on kiistelty siitä, mitkä ilmaisukeinot kuuluvat niiden piiriin, mitkä taas eivät. Intertekstuaalisten suhteiden tarkastelun peruslähtökohdana tässä tutkielmassa on Norman Fairclough'n jaottelu avoimeen intertekstuaalisuuteen ja interdiskursiivisuuteen. Viitataan myös Vesa Heikkisen ja Ulla Tiililän näkemyksiin intertekstuaalisuudesta. Työni kannalta relevantteja ironianselityksiä ovat Toini Rahdun koherenssiselitys ja siihen sisältyvä komponentti-määritelmä sekä Dan Sperberin ja Deidre Wilsonin ironian kaikuteoria.

Mikko Lehtosen yleisimmin käyttämiä avoimen intertekstuaalisuuden ilmaisukeinoja ovat intertekstien suora nimeäminen, niiden referointi ja kuvailuesitys. Jonkin verran esiintyy myös lainausmerkkien käyttöä sekä sekaesitystä, joka rikkoo kirjakieleen vakiintuneita suoran ja epäsuoran esityksen normeja. Näillä keinoilla Lehtonen viittaa muun muassa erilaisiin mediateksteihin sekä tieteen ja koulutuksen teksteihin. Avointen tekstiviittausten avulla voidaan osittain luokitella myös ne diskurssit, joihin Lehtosen Opettaja-lehden kolumnit kytkeytyvät. Diskurssien hahmottamiseen vaikuttavat myös sananvalinnat.

Alustavan hypoteesini mukaisesti intertekstuaalisuus on osoittautunut myös yhdeksi ironian ilmaisukeinoksi Lehtosen Helsingin Sanomien kolumneissa. Intertekstuaalisuuden lisäksi Mikko Lehtosen HS:n kolumneissa käyttämiä ironian ilmaisukeinoja ovat falskit illokuutiot, kärkevät väitteet, vähättely ja liioittelu. Liioittelun ja kärkevien väitteiden havaitsemista edistävät sananvalinnat, jotka kolumnien kokonaiskontekstissa saavat ironisen sävyn.

Asiasanat: intertekstuaalisuus, interdiskursiivisuus, ironia, kaikuironia´

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	3
1.1	Tutkimuksen lähtökohdat, keskeiset käsitteet ja tavoitteet.....	3
1.2	Tutkimusaineiston esittely – kolumnit ja kolumnisti	5
1.3	Tutkielman rakenne	6
2	MITÄ INTERTEKSTUAALISUUS ON?.....	8
2.1	Avoin intertekstuaalisuus.....	9
2.2	Interdiskursiivisuus.....	11
3	MITÄ IRONIA ON?.....	13
3.1	Klassiset ironiamääritelmät ja niiden kritiikki	13
3.2	Ironian kaikuteoria.....	17
3.2.1	Ironian kaikuteorian teoreettiset lähtökohdat	17
3.2.2	Ironia kaikuna	18
3.2.3	Kaikuteorian kritiikkiä	20
3.3	Ironian koherenssiselitys ja komponenttimääritelmä	21
3.3.1	Negatiivinen sanoma.....	22
3.3.2	Tuottaja ja ironian intentionaalisuus.....	23
3.3.3	Kohde ja uhri	24
3.3.4	Monitulkintainen esitystapa	26
3.4	Journalistinen ironia.....	28
4	INTERTEKSTUAALISUUS MIKKO LEHTOSEN OPETTAJA-LEHDEN KOLUMNEISSA.....	30
4.1	Avoin intertekstuaalisuus.....	30
4.1.1	Kaunokirjalliset tekstit	30
4.1.2	Muut mediatekstit	32
4.1.3	Tieteen ja koulutuksen tekstit	41
4.1.4	Puhutut tekstit.....	46
4.2	Interdiskursiivisuus.....	49
4.2.1	Media- ja mediakasvatusdiskurssi	49
4.2.2	Yhteiskuntadiskurssit	52
4.2.3	Me ja muut -diskurssi.....	55
4.3	Kokoavaa tarkastelua.....	58

5	IRONIAN LAJIT JA ILMAISUKEINOT MIKKO LEHTOSEN HELSINGIN SANOMIEN KOLUMNEISSA	59
5.1	Predikaatioironia.....	59
5.2	Referenssi-ironia.....	68
5.3	Modaali-ironia	70
5.4	Kokoavaa tarkastelua.....	82
6	PÄÄTELMÄT	83
	LÄHTEET	87

LIITTEET 1–18: Tutkimusaineisto

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen lähtökohdat, keskeiset käsitteet ja tavoitteet

Tarkastelen pro gradu -tutkielmassani intertekstuaalisuutta ja ironiaa Mikko Lehtosen kolumneissa. Tutkimusaiheen valintaan on vaikuttanut se, että valmistun äidinkielen ja kirjallisuuden opettajaksi. Yksi tulevan ammattini keskeisistä sisällöistä ovat viimeistään kevään 2007 äidinkielen ylioppilaskokeen uudistumisesta lähtien olleet tekstitaidot. Tekstitaidon kokeessa tutkitaan kokelaan kriittistä ja kulttuurista lukutaitoa sekä kielellistä ilmaisukykyä. Tekstitaidoilla tarkoitetaan kokelaan taitoa eritellä, tulkita, arvioida ja tuottaa erilaisia tekstejä tietoisena niiden tavoitteista ja konteksteista. Lisäksi kokelaan pitää kyetä tekemään havaintoja tekstin ilmaisukeinoista. (ÄKM 2006: 3; Falck, Grün & Murto 2007: 194.) Tutkimusaiheeni antaa minulle mahdollisuuden harjaantua niissä taidoissa, joita myös tulevilta oppilailtani edellytetään.

Intertekstuaalisuus ja ironia valikoituivat tutkimuskohteiksi tutkimusaineiston pohjalta: ne ovat tutkimieni kolumnien keskeisimpiä tyylipiirteitä. Myös Tuija Hannula (1999) on tutkinut ironiaa ja intertekstuaalisuutta pro gradu -työssään. Hänen tutkimuksensa aineistona ovat Irwin Goodmanin esittämät ja Vexi Salmen sanoittamat laulutekstit. Maija-Liisa Nyman (2008) on tarkastellut kirjakerhojen kuukaudenkirjaesittelyjä intertekstuaalisena lajina. Tämän tutkimuksen intertekstuaalisuuden käsittelyn lähtökohdanna on Norman Fairclough'n (1995 [1992]) esittämä jaottelu avoimeen intertekstuaalisuuteen ja interdiskursiivisuuteen. Fennistiikassa tekstintutkijat Vesa Heikkinen, Ulla Tiililä ja Pirjo Hiidenmaa ovat tutkineet virkatekstejä muun muassa intertekstuaalisuuden näkökulmasta. Viittaan tutkielmassani Heikkisen (1999 ja 2000) sekä Tiililän (2007) näkemyksiin. Tuon jonkin verran esille myös kirjallisuudentutkimuksellista lähestymistapaa intertekstuaalisuuteen. Tässä vaiheessa esitän intertekstuaalisuudesta määritelmän, jonka mukaan se on tekstienvälisyttä: Aiemmat tekstit muokkaavat tekstejä, jotka reagoivat niihin. Tämän lisäksi tekstit ennakoivat tulevia tekstejä (Fairclough mt.: 101). Käsittelen intertekstuaalisuutta tarkemmin luvussa 2, jossa otan huomioon kritiikin siitä, että laajasti ymmärrettyinä intertekstuaalisuus on käsitteenä niin yleinen, että sitä on vaikea hyödyntää konkreettisisä tekstianalyysissä (Heikkinen 2000: 70).

Ironiaa on fennistiikassa tutkittu melko vähän. Tuija Hannulan lisäksi Elina Lavonen (2002) on tutkinut ironiaa pro gradu -työssään. Fennistisen ironiantutkimuksen uranuurtajana voidaan pitää Toini Rahtua, jonka väitöskirja (2006) ja sitä edeltäneet artikkelit ovat keskeinen osa tämän tutkimuksen ironiaosuuden teoriataustaa. Rahtun ironianselityksen lisäksi hyödynnän tutkimuksessani Dan Sperberin ja Deirdre Wilsonin ironian kaikuteoriaa mutta huomioin myös muun muassa Mika Lähteenmäen siihen kohdistaman kritiikin. Fennistisyyden lisäksi pidän Toini Rahtun tutkimuksia keskeisinä myös siksi, että niissä tarkastellaan ironiaa autenttisten tekstien avulla, jollaisia myös oman tutkimusaineistoni kolumnit ovat.

Määrittelen ironian tässä vaiheessa Rahtua (2006: 46) mukailleen ytimeltään kielteiseksi ja kielellisesti monitulkintaiseksi esitystavaksi. Kielteisyyden lisäksi ironia voi kätkeä joko kohteensa, uhrinsa tai tuottajansa intention.

Selvitän tässä tutkielmassa, mitkä ovat ne kielelliset keinot, jotka Mikko Lehtosen kolumneissa ohjaavat esitettyjen väitteiden ironiseen tulkintaan. Hypoteesini on, että tällaisia keinoja ovat ainakin liioittelu ja kärkevät väitteet. Mikään yksittäinen väite tai sananvalinta ei kuitenkaan riitä ironiatulkinnan perustaksi. Ironian läsnäoloon tekstissä vaikuttavat aina myös tekstin sisäinen ja / tai sitä ympäröivä muu konteksti. Lisäksi tutkin, mihin teksteihin ja diskursseihin aineistoni kolumnit kutovat intertekstuaalisia suhteita ja miten nämä suhteet tuodaan kirjoituksissa ilmi. Selvitän myös, onko intertekstuaalisuuden ilmenemisessä eroja Helsingin Sanomissa ja Opettaja-lehdessä ilmestyneiden kolumnien välillä.

Tekemieni tulkintojen mukaan intertekstuaalisuus ja ironia kytkeytyvät varsinkin Lehtosen Helsingin Sanomiin kirjoittamissa kolumneissa toisiinsa siten, että intertekstuaalisuutta käytetään ironian keinona. Ironian ja intertekstuaalisuuden yhteys näkyy myös osassa aiempaa tutkimusta, johon tässä tutkimuksessa viitataan: Kaikuteoreettisen ajattelun mukaan ironisiksi voidaan tulkita ne mielipiteet ym., joissa kuullaan kaiun avulla ilmaistu kielteinen suhtautuminen johonkin aiemmin sanottuun tai ajassa esillä olevaan ilmiöön. Norman Fairclough (1995: 123) lukee ironian juuri Sperberin ja Wilsonin kaikuteorian perusteella yhdeksi intertekstuaalisuuden ilmenemismuodoksi.

1.2 Tutkimusaineiston esittely – kolumnit ja kolumnisti

Kolumni on yksi nykylehtien muotiformaateista. Kolumnit ovat ulkoasultaan samanlaisia. Juttutyypin tunnistetaan kolumniksi kirjoittajan kuvan tai karikatyyrin ja poikkeavan palstaleveyden avulla. Kolumnien sisältöä luonnehtii keskeisesti sanonnan subjektiivisuus ja se, että ne ovat useimmiten yhteiskunnallisesti kantaaottavia. (Hemánus 1990: 82; Hiidenmaa 2003: 144.) Yhteiskunnallinen kantaaottavuus on kolumnia ja pääkirjoitusta yhdistävä piirre. Pääkirjoitusten kannanotot eroavat kolumneissa esitetyistä mielipiteistä kuitenkin siinä, että ne kertovat lehden linjasta, eivät kirjoituksen laatineen (pää)toimittajan näkemyksistä. Se, että kolumnisti viittaa itseensä ja käyttää mielellään kärjistyksiä ja yleistyksiä, erottaa Hiidenmaan (mp.) mukaan kolumnin uutisesta ja arvostelusta. Muiden muassa Hiidenmaa perustelee kärkevien väitteiden käyttömahdollisuutta genren kirjoittajilleen tuoman suojan avulla. Toisaalta kirjoittajan persoonallisuuden korostuminen on kolumnia ja pakinaa yhdistävä piirre.

Tutkimusaineistoni koostuu 18 Mikko Lehtosen kirjoittamasta kolumnista, jotka ovat ilmestyneet Helsingin Sanomissa ja Opettaja-lehdessä. Jo Lehtosen kolumnien pinnallinen tarkastelu osoittaa niiden olevan havainnollistava esimerkki siitä, että samankin genren tekstit ovat usein tyyliltään erilaisia: Opettaja-lehden kolumneissaan Lehtonen ei esitä näkemyksiään läheskään yhtä kärjekkääseen sävyyn kuin Helsingin Sanomissa julkaistuissa teksteissään. *Kuka seksuaalikasvattaa nuoret?* -kolumni muistuttaa muutamia sananvalintoja lukuun ottamatta pääkirjoitusta sävyn yleisen neutraaliuden vuoksi. Toisaalta Lehtosen persoona on yleisesti ottaen enemmän esillä Opettaja-lehden kuin Helsingin Sanomien kolumneissa. Kahteen eri lehteen kirjoitetut kolumnit eroavat toisistaan myös ulkoasultaan: Helsingin Sanomien kolumneja kuvittaa karikatyyri, Opettaja-lehden tekstejä taas kolumnistin valokuva.

Kahdessa eri lehdessä julkaistujen kolumnien tyylierot nostavat esiin kysymyksen siitä, miten eri foorumit vaikuttavat teksteihin. Helsingin Sanomat on valtakunnallinen päivälehti, kun taas Opettaja-lehti kuuluu aikakauslehtien ryhmään. Heikki Kuutin ja Jukka-Pekka Puron (1998: 10) esittämän aikakauslehtien jaottelun mukaan Opettaja-lehti lukeutuu pienryhmälehtiin ja vielä spesifimmin ammattilehtiin, jotka muiden pienryhmälehtien tavoin on suunnattu erilaisille suppeille intressiryhmille, joiden

toiminnasta ne tiedottavat. Pohdin foorumin vaikutusta Lehtosen kolumniteksteihin tarkemmin aineiston analyysin yhteydessä.

Kolumnisteilta edellytetään tunnettuutta: kukaan ei tunnu haluavan kolumnistiksi hyvääkään kirjoittajaa, mikäli tällä ei jo ole palstaa muutamassa lehdessä (Hiidenmaa 2003: 144). Helsingin Sanomien *Keskellä viikkoa* -palstan (2006) ja Opettaja-lehden (2007–) lisäksi Mikko Lehtonen toimi vuosina 2002–2005 yhtenä kulttuurilehti Hiidenkiven kolumnisteista. Lehtosta voitaneen pitää suosittuna kolumnistina. Tätä näkemystä vahvistaa se, että Tieteentekijöiden liitto nosti hänen ansionsa aktiivisena julkisuuden keskustelijana yhdeksi kriteeriksi, kun hänet valittiin vuoden 2002 tieteentekijäksi¹. Mikko Lehtonen on alun perin kirjallisuudentutkija mutta toimii nykyään mediakulttuurin professorina Tampereen yliopistossa. Paitsi aktiivinen keskustelija hän on myös tuottelias kirjoittaja. Lehtoselta on ilmestynyt seitsemän tieteellistä monografiaa, kuusi toimitettua teosta, seitsemän suomennosta, 41 artikkelia kotimaisissa tai ulkomaisissa tieteellisissä aikakauslehdissä, kokoomateoksissa tai konferenssijulkaisuissa². Lehtosen tieteellisen tuotannon jonkinasteisesta tuntemisesta on hyötyä myös hänen kolumnejaan luettaessa ja tulkittaessa, koska se helpottaa kolumneihin sisältyvien intertekstuaalisten suhteiden hahmottamista ja ironisen intention havaitsemista.

1.3 Tutkielman rakenne

Luvuissa 2 ja 3 hahmottelen tämän tutkimuksen teoriataustaa. Luku 2 käsittelee intertekstuaalisuutta, kun taas luvussa 3 keskityn ironiaan liittyvän problematiikan kannalta tärkeiden ironianselitysten tarkasteluun. Teorialukujen keskinäinen käsittelyjärjestys selittyy pyrkimyksellä edetä kielellisenä ilmiönä laajemmasta intertekstuaalisuudesta spesifimpään ironiaan.

Luvut 4–5 ovat analyysilukuja. Opettaja-lehdessä ja Helsingin Sanomissa julkaistujen kolumnien sävyeron vuoksi tarkastelen molempien foorumien tekstejä omissa luvuissaan: Luvussa 4 keskityn Opettaja-lehden kolumneissa havaitsemieni

¹<http://www.aka.fi/fi/A/Suomen-Akatemia/Mediapalvelut/Tiedotteet/Tiedotteet-2002/9819>, viitattu 17.3.2009.

² Sama.

intertekstuaalisten suhteiden erittelyyn ja intertekstuaalisten viittausten funktion pohdintaan. Olen jakanut luvun 4 kahteen alalukuun, joilla kummallakin on vielä omat alalukunsa. Kummankin alaluvun toisen tason alalukujen otsikoita tarkastelemalla voi huomata avoimen intertekstuaalisuuden ja interdiskursiivisuuden välisen yhteyden, jota selittää se, että kaikki siteeratut tai muilla avoimen intertekstuaalisuuden ilmaisukeinoilla kolumneihin tuodut tekstit ovat luonnollisesti osa jotain laajempaa kokonaisuutta – diskurssia. Avoimen intertekstuaalisuuden käsitteleminen interdiskursiivisuudesta erillään mahdollistaa kuitenkin yksittäisten intertekstien tarkemman erittelyn.

Intertekstuaalisuus on esillä myös luvussa 5, mutta siinä se rajautuu vain yhdeksi ironian ilmaisukeinoksi. Ironian ilmaisukeinojen lisäksi keskityn luvussa 5 selvittämään, mitä ironian lajeja Mikko Lehtosen Helsingin Sanomien kolumneista voidaan erottaa. Luku 6 on tutkielman päätösluku, jossa kokoan yhteen tarkastelun kohteina olevista kielen ilmiöistä tehdyt päätelmät.

2 MITÄ INTERTEKSTUAALISUUS ON?

Intertekstuaalisuuden taustalla on venäläisen kirjallisuusteoreetikon Mihail Bahtinin esittämä näkemys kielen dialogisuudesta. Bahtin (1986: 91) lähestyy kielen dialogisuutta *lausuman* käsitteen avulla. Hänen mukaansa lausuman merkitys spesifioituu ainoastaan suhteessa muihin lausumiin. Jokaista lausumaa pitää ensisijaisesti tarkastella reaktionaiempiin lausumiin; kukin lausuma ja / tai teksti kumoaa, vahvistaa taikka täydentää toisia lausumia tai tekstejä. Bahtinin ohella kielellisten suhteiden teoriaa kehitti toinen venäläinen tutkija, Valentin Volosinov, jonka teoriaa *vieraasta puheesta* voidaan Vesa Heikkisen (2000: 72) mukaan pitää yhtenä intertekstuaalisuuden tutkimuksen lähtökohdista. Volosinovin (1990: 138) määritelmän mukaan vieras puhe on sekä puhetta puheessa ja lausumaa lausumassa että puhetta koskevaa puhetta ja lausumaa koskeva lausuma. Volosinovin ja Bahtinin näkemykset kielen luonteesta ovat hyvin lähellä toisiaan.

Anna Solinin (2001: 18) mukaan Bahtinin näkemykset antavat ymmärtää, ettei tekstuaalinen merkitys ole vakaa. Ja koska tekstit koostuvat intertekstuaalisista elementeistä, niiden tulkinta pitää sisällään aiempiin teksteihin kytkeytyvien suhteiden rekonstruoinnin.

Johdannossa viittasin kritiikkiin, joka kielitieteessä on kohdistunut intertekstuaalisuuteen käsitteen yleisyyden vuoksi. Intertekstuaalisuus – Julia Kristevan näkemys siitä, että jokainen teksti on sitaattien mosaiikkia ja että kaikki tekstit ovat toisen tekstin omaksumista ja transformointia – on saanut osakseen samanlaista kritiikkiä myös kirjallisuudentutkimuksessa (Pesonen 1991: 45; Tammi 1991: 72). Kirjallisuudentutkijat ovat pyrkineet ratkaisemaan tätä intertekstuaalisuuden kaikenkattavuusongelmaa muun muassa selvittämällä, mikä tehtävä sitaattien ja alluusioiden kautta paljastuvilla interteksteillä³ on tekstissä (Makkonen 1991: 22). Selvitän tässä tutkimuksessa, miten toiset tekstit vaikuttavat tarkastelemieni kolumnien tulkintaan, mutta käytän apunani Norman Fairclough'n (1995) avoin intertekstuaalisuus–interdiskursiivisuus -jaottelua, jonka esittelen seuraavaksi.

³ Käytän tässä tutkimuksessa kirjallisuustieteessä yleisen *subtekstin* asemesta kielitieteessä esiintyvää *intertekstin* käsitettä. Anna Solin (2001: 19) määrittelee intertekstin toisen tekstin tulkinnan kannalta relevantiksi tekstiksi.

2.1 Avoin intertekstuaalisuus

Avoimesta intertekstuaalisuudesta ('manifest intertextuality') on kyse silloin, kun jotkin tietyt tekstit tuodaan eksplisiittisesti toisen tekstin osaksi. Toisen tekstin läsnäolo on avoimesti merkitty analysoitavan tekstin pintatasolle esimerkiksi lainausmerkkien avulla. (Fairclough 1995: 85 ja 104.) Lainausmerkkien avulla eksplikoitun suoran esityksen lisäksi intertekstuaalisia suhteita voidaan osoittaa myös epäsuoran esityksen avulla. Sekä lainattua että referoivaa tekstijaksoa edeltää johtolause. Suorassa esityksessä siteeraava ja siteerattava teksti erottuvat selvästi toisistaan, vaikka lainattu tekstinosa onkin usein otettu uuden tekstin osaksi sellaisenaan. Epäsuorassa esityksessä jotain aiempaa tekstiä referoiva jakso on kieliopillisesti alisteinen johtolauseelle. Alisteinen suhde osoitetaan *että*-konjunktiolla ja aikamuodot ja deiktiset elementit mukautetaan referoivan tekstin näkökulmaa vastaaviksi. (Mt.: 107.)

Avoin intertekstuaalisuus voi toisaalta ilmetä myös implisiittisemmin kuin epäsuorassa tai varsinkin suorassa esityksessä. Esimerkiksi alluusio johonkin kulttuurissa tuttuun fraasiin tai ”lentävään lauseeseen” voidaan nähdä yhdeksi avoimen intertekstuaalisuuden ilmenemismuodoksi. (Solin 2006: 83.) Myös Norman Fairclough (1995: 107–108) huomauttaa, että kieliopin standardeja noudattavat esimerkit eivät useinkaan tuo esiin tekstien välisten suhteiden kompleksisuutta. Esimerkkinä tästä kompleksisuudesta on se, että eri genret eroavat toisistaan siinä, miten avoimen intertekstuaaliset suhteet merkitään ja kuinka paljon niitä käytetään. (Fairclough 1995: 128; Solin 2006: 83.) Solin (mp.) käsittelee avoimessa intertekstuaalisuudessa ilmeneviä eroavaisuuksia vertailemalla mainoksia, uutisia ja akateemisia tekstejä toisiinsa: Verrattuna uutisiin ja akateemisiin teksteihin mainokset sisältävät hyvin vähän suoraa lainausta. Sanomalehtitekstejä laadittaessa ei tarvitse noudattaa yhtä tiukkoja intertekstuaalisuuden merkitsemisnormeja kuin tieteellisessä kirjoittamisessa. Tutkimusaineistoni osoittaa, että intertekstuaalisuuden luonne erottelee genrejen lisäksi myös saman lajin tekstejä: Mikko Lehtonen käyttää Opettaja-lehden kolumneissa enemmän suoria lainauksia kuin HS:n teksteissään. Syyksi tähän näen sen, että ammattilehteen kirjoittaessaan Lehtonen käsittelee asioita enemmän oman ammattiroolinsa, tutkijuuden, kautta.

Sitaattien määrän lisäksi on kiinnitetty huomiota myös siihen, mitä intertekstin osaa tarkasteltavana olevassa tekstissä siteerataan; millä keinoin tekstit yhdistyvät uusiksi

tulkinnallisiksi kokonaisuuksiksi (Tammi 1991: 75). Pekka Tammi (ma.: 76) nostaa yksiselitteisimmäksi siteeraamisen keinoksi teoksen- tai henkilönnimen eksplisiittisen mainitsemisen toisessa tekstissä. Tämä on hänen mukaansa *suoraa nimeämistä*. Suoran nimeämisen keskeisyyttä siteeraamisen keinona tukee myös Vesa Heikkisen (2000: 99) esittämä huomio, jonka mukaan tekstien otsikot ovat tyyppillisiä vieraan puheen paikkoja. Nimen lisäksi voidaan kuitenkin siteerata myös mitä tahansa muuta osaa toisen tekstin sisällöstä (Tammi 1991: 78) tai toisen tekstin tyyliä (ma.: 82), jolloin sitaattia ei voida tunnistaa leksikaalisten vihjeiden avulla. Tyyllinen siteeraaminen edellyttää lainatulta tyylikeinolta niin vahvaa erityisyyttä, että sen käyttö aktivoi yksittäisen intertekstin osaksi analysoitavan tekstin tulkintaa (Tammi mp.).

Suoran ja epäsuoran esityksen lisäksi Fairclough (1995: 120–123) lukee presupposition, kiellon ja ironian keinoiksi ilmaista avointa intertekstuaalisuutta. Presuppositioita avoimena intertekstuaalisuutena hän havainnollistaa seuraavan esimerkin avulla: *Neuvostoliiton uhka on myytti*. Ilman intertekstuaalisia kytköksiä esimerkki olisi semanttisesti ristiriitainen, koska tekstin laatija pitäisi Neuvostoliiton uhkaa itsestäänselvyytenä mutta väittäisi kuitenkin samanaikaisesti, ettei kyseistä uhkaa ole. Intertekstuaalisesti tarkasteltuina presupponoidut propositiot ovat keino sisällyttää muita tekstejä oman tekstin osaksi. Fairclough'n mukaan *Neuvostoliiton uhka* presuppositioineen on esimerkki vieraasta tekstistä, jonka uusi teksti(konteksti) saattaa ristiriitaiseen valoon. Kielto toimii avoimen intertekstuaalisuuden ilmaisukeinona, kun sitä käytetään jonkin aiemmassa tekstissä esitetyn proposition kiistämiseen:

- (1) ”Ei. Kieltäydyn hyväksymästä syntipukin roolia. Me olemme tehneet sen, mitä meidän edellytetään tekevän.” (Suomen Kuvalehti 45 / 2005.)

Esimerkin (1) sitaatti on osa Suomen Kuvalehdessä julkaistuun energiayhtiö Fortumia käsittelevään artikkeliin liittyvää haastattelua. Esimerkkinä olevan repliikin kautta Fortumin silloinen toimitusjohtaja Mikael Lilius kiistää häneen ja yhtiön muuhun johtoon optiokohun keskellä kohdistetut syytökset. Näitä syytöksiä Fortumin johto sai osakseen laajalti eri medioiden kautta käydyssä keskustelussa.

Presuppositio ja kielto kytkeytyvät Fairclough'n (mt.: 121–122) avoimen intertekstuaalisuuden ilmaisutapojen luokittelussa toisiinsa siten, että kielteisiin

lauseisiin sisältyy erityisiä presuppositioita, jotka muiden presuppositioiden tavoin kyseenalaistavat ja hylkäävät aiemmissa teksteissä esitettyjä propositioita. Kyseenalaistaminen ja hylkääminen liittyvät myös Dan Sperberin ja Deirdre Wilsonin ironian kaikuteoriaan, jonka perusteella Fairclough (mt.: 123) pitää ironiaa yhtenä avoimen intertekstuaalisuuden ilmaisukeinona. Hän ei kuitenkaan huomioi kaikuironian ja intertekstuaalisuuden yhdistämiseen liittyvää problematiikkaa, johon itse palaan tämän tutkimuksen luvussa 3.2.

2.2 Interdiskursiivisuus

Kun tekstien välisiä suhteita tarkastellaan interdiskursiivisesta näkökulmasta, on kyse avointa intertekstuaalisuutta laajemmasta ja abstraktimmasta lähestymistavasta. Interdiskursiivisuus tuo keskiöön *diskurssin* käsitteen. Norman Fairclough'n (1995: 3) mukaan diskurssia käytetään kielitieteessä toisinaan erottamaan puhuttu dialogi kirjoitetusta tekstistä. Yleisempää kuitenkin on, että diskurssilla viitataan joko puhuttuun tai kirjoitettuun kieleen. Diskurssi korostaa tuottajan ja vastaanottajan vuorovaikutusta, tuottamisen ja tulkinnan prosesseja sekä kielenkäytön tilannekontekstia. Diskurssin käsitteen avulla eritellään myös erilaisissa sosiaalisissa tilanteissa käytettävää erityyppistä kieltä. Näin on silloin, kun puhutaan esimerkiksi sanomalehti-, luokkahuone- tai mainonnan diskurssista. (Fairclough mp.) Laajimmillaan diskurssilla tarkoitetaan kokonaisuun elämänalueisiin – esimerkiksi tieteeseen, politiikkaan, uskontoon, työhön ja urheiluun tai niiden osiin – liittyviä merkityksiä ja kielenkäyttötapoja (Heikkinen 1999: 54).

Muun muassa Anna Solin (2002: 159) kritisoi diskurssi-käsitteen epämääräisyyttä. Hän huomauttaa, että diskurssin määrittely puhettavaksi on harhaanjohtava, koska diskurssit eivät ole konkreettisia, tietyssä tekstin tai puheen pätkässä esiintyviä yksiköitä vaan abstrakteja väitekimppuja, joiden analyysi perustuu tekstin tulkinnalliseen jäsentämiseen. Solin (ma.: 160) konkretisoi käsitettä esittäessään, että diskurssit ovat läsnä teksteissä esimerkiksi sananvalintojen kautta. Sananvalinnat kertovat siitä, mihin käsitteelliseen kehikkoon teksti lukeutuu. Analysoin interdiskursiivisia kytköksiä vain seitsemästä tutkimusaineistoni kolumnista. Analysoitava aineisto on suppea, minkä vuoksi pidän Heikkisen (1999: 54) esittelemää diskurssin laaja määritelmää

erittelytarkkuudeltaan riittävänä. Toisaalta Solinin näkemys diskurssien ja sananvalintojen yhteydestä tuo analyysiin kaivattua konkretiaa, joten lähestyn diskursseja myös sananvalintoja tarkastelemalla.

Diskurssin lisäksi *genre* on keskeinen kategoria tekstien interdiskursiivisia suhteita hahmotettaessa. Genreä on tutkittu monilla eri tieteenaloilla, minkä vuoksi sille on monia erilaisia määritelmiä. Genren määritelmät voivat erota toisistaan myös yhden tieteenalan sisällä. Kielitieteessä genre nähdään muun muassa kielellisesti toteutuneena sosiaalisena toimintatyyppinä. Tällöin keskeinen eri genrejä luonnehtiva piirre on tavoitteellisuus; niiden avulla pyritään aina johonkin. (Martin 1985: 250.) Myös Swales (1990: 46–47) nostaa tavoitteellisuuden yhdeksi genrejä määrittäväksi tekijäksi. Vaikka hän huomauttaa, ettei genrejen kommunikatiivisia tavoitteita ole useinkaan yhtä helppoa havainnollistaa kuin niiden muotoa, ja vaikka genrejen viestintätavoitteet usein muuttuvat, Swales (mt.: 52) nostaa vuorovaikutustavoitteet tärkeimmäksi genrejä määrittäväksi tekijäksi. Muut ominaisuudet, kuten muoto ja sisältö sekä se, millaiselle yleisölle jokin tekstilaji on suunnattu, auttavat hahmottamaan sitä, kuinka prtotyyppisesti jokin teksti edustaa tiettyä genreä.

Norman Fairclough'n (1995: 125) interdiskursiivisuuden tarkastelussa on keskeistä ajatus genreistä, tyyleistä ja diskursseista diskurssijärjestysten – yhteisön kielenkäyttötapojen verkostojen elementteinä (ks. myös Fairclough 1997: 77). Fairclough (mp.) kuitenkin huomauttaa, ettei aina ole helppoa ratkaista, liikutaanko genrejen, tyylien vai diskurssien alueella. Koska lähestyn intertekstuaalisuutta analysoidessani aineistoani nimenomaan siltä kannalta, mitkä ovat ne diskurssit, joihin kolumnit kytkeytyvät, genre ei nouse tämän tutkimuksen keskeiseksi käsitteeksi. Olen kuitenkin tarkastellut diskurssin ohella myös genren määrittelyä selkeyttääkseni näiden kahden kategorian välisiä eroavaisuuksia, joiden lähtökohta on mielestäni se, että yksi diskurssi voi koostua usean eri genren teksteistä.

3 MITÄ IRONIA ON?

3.1 Klassiset ironianmääritelmät ja niiden kritiikki

Kirjoitettaessa, puhuttaessa tai asioita jollakin muulla tavalla viestittäessä ei ole tärkeää ainoastaan se, mitä viestitään, vaan on kiinnitettävä huomiota myös siihen, miten asioita ilmaistaan. Tällöin on kyse kielellisen viestin⁴ tyylistä, johon myös ironian käyttö merkittävästi vaikuttaa. Ironian läsnäolo jossakin viestissä aiheuttaa sen, että viestin merkitys nähdään usein monitulkintaiseksi. Ironian aiheuttama monitulkintaisuus luonnehtii myös sitä itseään ilmiönä. Ironian voisi näin ollen rinnastaa Franz Kafkan teosten tulkintaan: mitä enemmän niitä tulkitsee ja mitä lähemmäksi niiden ydintä luulee pääsevänsä, sitä kauempana ”oikea” tulkinta todellisuudessa on.

Ironiaa pyrittiin määrittelemään jo antiikin aikana, jolloin sen katsottiin olevan ”päinvastaista” tai ”muuta” kuin sanotaan (Kaufer 1981: 496; Haverkate 1990: 77; Rahtu 2006: 37). Myöhemmässä ironiantutkimuksessa näitä määritelmiä on kuitenkin kritisoitu paljon. Vaikka ironian määrittelemisen ”muuksi” kuin sanotaan katsotaan ilmentävän hyvin ironiseen kielenkäyttöön liittyvää epäsananomukaisuutta, pidetään tällaista määritelmää kuitenkin liian yleisenä. Syynä tähän on se, ettei määritelmä tee riittävän selkeää eroa ironian ja muun epäsananomukaisen kielenkäytön, kuten liioittelun, kielikuvien, vihjailujen ja presuppositioiden välille. (Kaufer ma.: 496; Haverkate ma.: 81; Rahtu mt.: 38.)

Ironian päinvastaisuusmääritelmää puolestaan pidetään liian spesifinä, koska se sulkee ulkopuolelleen tietyt ironiset kategoriat ja soveltuu vain väitteisiin (Haverkate 1990: 81; Rahtu 2006: 40). Rahtu (mp.) perustelee näkemystään siten, ettei vastakohtan määrittäminen tietyille, monessa tilanteessa ironisiksi tulkittaville käskyille, kielloille, huudahduksille ja kysymyksille ole mitenkään yksiselitteistä. Tätä havainnollistaa vaikeus löytää ei-ironista parafrasaa seuraavalle kysymykselle (Haverkate 1990: 85–86, suom. Rahtu 2006: 141):

⁴ Toini Rahtu (mm. 2006) nimittää analyysoimiensa ironiatulkintojen kohteita usein *viesteiksi* tekstien sijaan. Tätä Rahtu (mt.: 21) perustelee sillä, että *viesti* voi viitata paitsi kokonaiseen tekstiin myös tekstin osaan, johonkin lausumaan tai mihin tahansa kielelliseen esitykseen. Käytän tutkimuksen tässä luvussa *viestin* käsitettä saavuttaakseni jonkinlaisen yhtenäisyyden tutkimuskirjallisuuden termikäytäntöjen suhteen.

- (2) Voisitko ystävällisesti sulkea suusi?
 (2a) Voisitko ystävällisesti jatkaa puhumista?
 (2b) Etkö voisi ystävällisesti sulkea suutasi?

(2a) ei ole (2) ei-ironinen parafraasi vaan myönteinen kehoitus, joka on täysin vastakkainen kiellolle, johon alkuperäisellä kysymyksellä vihjataan. Myöskään (2b) ei ole alkuperäisen kysymyksen ei-ironinen vastine, koska se ilmaisee täysin saman ironisen intention kuin (2). Tultuaan tähän lopputulokseen Haverkate (ma.: 87) päätyy laajentamaan klassisia ironianmääritelmiä puheaktiteorian viitekehyksen avulla. Viestin tulkitseminen ironiseksi käynnistyy, kun puhujan havaitaan rikkoneen puheaktin ennakkoehtoja; niitä hänen omaan mielentilaansa tai yleensä puhetilanteeseen liittyviä ehtoja, joiden varassa erilaiset illokuutiot⁵ ovat uskottavia tai mahdollisia. Ennakkoehdoista tärkeimmäksi Haverkate (ma.: 100) nostaa *vilpittömyysehdon*, jonka manipuloinnin synnyttämää ironiaa voi esiintyä kaikenlaisissa puheakteissa. Esimerkki (2) on Haverkaten (ma.: 88) mukaan ironinen, koska puhuja esittää kysymyksen, vaikka hän tietää kuulijan voivan sulkea suunsa.

Haverkaten tulkinnan mukaan esimerkin (2) ironia ei perustu viestin merkityksen päinvastaisuuteen vaan siihen, että merkitys on ”muuta” kuin sanotaan. Tämä vahvistaa Rahdun (2006: 40) esittämää näkemystä siitä, että ironian päinvastaisuusmääritelmää voi soveltaa vain väitteisiin. Päinvastaisuusmääritelmän ongelmallisuutta lisää myös sen sisältämä oletus, jonka mukaan negatiivinen tulkinta syntyisi vastakohtana sananmukaisen tason positiivisuudelle. Näin ollen päinvastaisuusmääritelmä rajaa ironian ulkopuolelle viestit, jotka jo sananmukaisella tasolla ovat negatiivisia. (Rahtu 1991a: 114–115; 2006: 41.)

Jos viestin ironinen merkitys kuvataan ”päinvastaiseksi” kuin sanotaan, pitäisi pystyä tarkentamaan, mitä päinvastaisella tarkoitetaan. Tämä ei kuitenkaan ole helppoa, koska jo *vastakohta* itsessään on monitulkintainen käsite. Rahtu (2006: 43–44) havainnollistaa vastakohdan määrittelyn hankaluutta ironiatulkinnoissa seuraavan esimerkin avulla:

- (3) Olen paha professori

⁵ Puheakteihin liittyy illokuutiivisia sävyjä sen mukaan, mikä on puhujan intentio, kun hän tuottaa jonkin lausuman. Yleisimmin puheakti on illokuutiiviselta sävyiltään väite, käsky, varoitus tai lupaus. (Hakulinen & Karlsson 1979: 55.)

(3a) En ole paha professori

(3b) Olen hyvä professori

Esimerkki (3) tiivistää Rahdun (ks. myös 1991a) opiskelijoille tulkittavaksi antaman pakinan pääväitteen. Jos pakinan kirjoittajan ironinen intentio paljastuisi hänen pääväitteensä kieltävän kontradiktorisen vastakohtan (3a) avulla, ironia olisi vain keino kiistää proposition predikaattiosan sananmukainen merkitys. Tällöin ironiset ilmaukset eivät eroaisi tavallisista kieltolauseista. Rahtu (2006: 44) kuitenkin korostaa, että ironinen kielteisyys on muutakin kuin sanotun kiistämistä. Väitteen (3) kontraarinen vastakohta (3b) soveltuisi ironian luonnehtimiseen kontradiktiota paremmin. Kontraarisen vastakohtan esiintymismahdollisuudet rajoittuvat kuitenkin vain ilmauksiin, joissa esiintyy jokin kontraarisen vastakohtan mahdollistava predikaattori. (Rahtu mp., vastakohtaisuuksien määrittelystä ks. myös Haverkate 1990: 82–83 ja vastakohtaisuuden lajeista Lyons 1993: 272.)

Klassisten ironiamääritelmien suurin ongelma kielentutkimuksen näkökulmasta on se, että ne suhteutetaan sananmukaiseen ja epäsananmukaiseen merkitykseen. Sananmukaisuus ja epäsananmukaisuus eivät ole itsestään selvästi määriteltävissä, mistä kertoo muun muassa se, ettei sananmukainen merkitys aina ole yksi ja sama. Ironian määrittely ”päinvastaiseksi” tai ”muuksi” kuin sanotaan jättää huomiotta kielenkäytön kontekstuaalisuuden ja prosessimaisuuden – sen, että lisääntyvä tekstikonteksti saattaa muuttaa paljonkin jonkin tekstin osan tulkintaa. (Rahtu 2006: 38.)

Klassiset ironiamääritelmät ja ironian kaikuteoria (ks. luku 3.2) eivät erittele sitä, mikä osa ironiseksi aiotusta lauseesta on tulkittava epäsananmukaisesti. Erittely on kuitenkin tärkeää, koska sama teksti voidaan ymmärtää ironiseksi, vaikka ironian tulkittaisiin kohdistuvan eri asioihin (ks. Rahtu 1991a). Ironisen epäsananmukaisuuden kohde voidaan tarkentaa ironisen epäsananmukaisuuden lajien, *referenssi-*, *predikaatio-* ja *modaali-ironian*, avulla. Havainnollistan tätä jaottelua kolumniaineistosta valitseminani esimerkeillä. Jos on kyse referenssin ironisuudesta, epäsananmukaisuuden kohteena on *x* (esim. 4). Predikaatioironiassa epäsananmukaisuus puolestaan kohdistuu siihen, mitä *x*:stä sanotaan (esim. 5). Modaali-ironia eroaa referenssi- ja predikaatioironiasta siten, että siinä ironinen monitulkintaisuus ilmenee tuottajan asenteesta viestiä kohtaan; asenne voi olla yhtä aikaa sekä neutraali että ivallinen (esim. 6). Modaali-ironia kertoo tuottajan (leikillisen) kriittisestä suhtautumisesta tekstiinsä, johonkin sen kuvaamaan asiaan tai toiseen tekstiin. Referenssi- ja predikaatioironian erilaisuudesta modaali-

ironiaan verrattuna kertoo sekin, että niitä voidaan yhteisesti nimittää *propositionaaliseksi ironiaksi*. (Rahtu 1991a: 118; 2000: 235–236.)

- (4) Vilu ja nälkä on sapsuskattoman omaa syytä. **Hän** ne säät ja ilmat säätää. Itse **hän** on tähän matoiseen maailmaan halunnut tulla alastonna ja nälissään. (Yksilö lensi yli käenpesän.)
- (5) Kirkkoa ja valtiota ei voi erottaa toisistaan! Uskonto on **se yhteiskuntaa koossa pitävä kitti, joka estää tuntemattomia käymästä kadulla toistensa kurkkuihin**. (Paita ja se toinen.)
- (6) – – Ajatus on oikeansuuntainen, mutta riittämätön sekin. Työtehoa näet uhkaavat myös työntekijöiden muut sitoumukset. Jos työntekijä hankkii lapsia tai hoitaa sairaita omaisiaan, on hänen lojaalisuutensa työnantajaa kohtaan koetuksella. Työnantajilla on oltava oikeus tietää, että firman etu on ensimmäisellä sijalla työntekijöiden sydämissä. – – (Sorvin ja nyrkin väliin!)⁶

Antiikista periytyvät ironianmääritelmät implikoivat, että ironinen merkitys olisi aina epäsananmukainen. Tämä on yksi osoitus niiden riittämättömyydestä, sillä on myös sananmukaista ironiaa, jota klassiset ironianmääritelmät eivät tavoita:

- (7) Rakastan ihmisiä, joilla on hyvät tavat (Haverkate 1990: 92).

Haverkate liittää esimerkin (7) kommunikaatitilanteeseen, jossa puhuja ilmaisee kuulijalle suuttumuksensa, joka on aiheutunut kolmannen osapuolen epäkohteliaasta käytöksestä. Esimerkin avulla puhuja antaa ironisesti ymmärtää, ettei hänet vihastuttanut henkilö kuulu hyvätapaisten ihmisten joukkoon.

Sananmukaiset, mutta ironiset esimerkit paljastavat ironisen merkityksen kaksiaänisyyden: niillä tarkoitetaan sekä sitä, mitä sananmukaisesti sanotaan että sitä, mitä vihjaamalla moititaan. Tällöin sananmukainenkin taso on tarkoitettu otettavaksi täydestä, mutta lisäksi on tajuttava se vihje, jonka viesti sisältää. Joissakin ironiatapauksissa sananmukainen taso saattaa olla jollakin tavalla kyseenalaistettu.

⁶ Käsittelen esimerkkejä 4–6 tarkemmin luvussa 5. Olen lihavoanut esimerkeistä 4–5 ne kohdat, jotka havainnollistavat kulloinkin kyseessä olevaa ironisen epäsananmukaisuuden lajia. Esimerkistä 6 lihavointi puuttuu, koska tulkitsen sen kokonaisuudessaan modaali-ironian edustajaksi.

Tällöinkään sitä ei tule yksinkertaisesti vain ohittaa. On keskeistä selvittää, mikä on sananmukaisen ja vihjatun merkityksen välinen suhde. (Rahtu 2000: 240; 2006: 39.)

3.2 Ironian kaikuteoria

3.2.1 Ironian kaikuteorian teoreettiset lähtökohdat

Dan Sperber ja Deirdre Wilson (1986) esittävät ironian kaikuselityksen osana inhimillisen viestinnän tutkimukseen liittyvää teoriaa, jonka he nimeävät *relevanssin periaatteeksi* (’the principle of relevance’). Relevanssin periaatteen taustalla on yleinen näkemys siitä, että ihmiset pyrkivät kommunikoidessaan saavuttamaan suurimman mahdollisen kognitiivisen vaikutuksen siten, että tiedon prosessoinnista koituisi heille mahdollisimman vähän vaivaa. Jotta tämä olisi mahdollista, vastaanottajan⁷ täytyy kiinnittää huomiota kaikkein relevanteimmalta vaikuttavaan informaatioon. (Sperber & Wilson 1986: vii.)

Sperber ja Wilson (1986: 6 ja 10) pitävät perinteistä viestinnän koodimallia riittämättömänä perustana relevanssiteorialle. Koodimalli määrittelee viestinnän yksinkertaisesti ajatusten koodaukseksi ja dekodaukseksi eikä huomioi kielellistä monitulkintaisuutta, sitä, että saman ajatuksen ilmaiseva (sama) lause voi joko esittää ajatuksen totena, vihjata, ettei se olekaan totta tai epäillä sen totuudellisuutta. Relevantin informaation määrittymisperusteita Sperber ja Wilson (mt.: 50–64) hahmottelevat *ostensiivis-inferentiaalisen* viestintämallin avulla. Tässä mallissa korostuu informaatiota enemmän se, että tuottaja tekee vastaanottajille tietäväksi, että hän nimenomaan aikoo välittää tietoa. Tämä auttaa vastaanottajaa tulkitsemaan tiedon relevantiksi. Tiedon relevanttiuteen vaikuttaa lisäksi se, muuttaako tieto vastaanottajan aiempaa kontekstia (mt.:109).

⁷ Käytän termejä *tuottaja* ja *vastaanottaja*, koska ne ovat yläkäsitteitä, jotka kattavat niin kirjallisen kuin suullisenkin kommunikaation osapuolet.

3.2.2 Ironia kaikuna

Relevanssi- ja kaikuteoreettisessa viitekehyksessä ironia on esimerkki interpretatiivisesta kielenkäytöstä, josta on kyse silloin, kun lausuman representaatio edustaa toista representaatiota eli on sen tulkinta. Tällaiset tulkinnat saavuttavat relevanssin, kun vastaanottaja ymmärtää niiden olevan jonkun muun kuin tuottajan näkemyksiä tai tämän itsensä aiempia ajatuksia. Toisaalta Sperber ja Wilson toteavat, ettei kaiun lähteen tarvitse olla kenenkään tietyn ihmisen mielipide, vaan kyseessä voi olla myös jonkin ihmistyyppin tai ylipäätään ihmisen tapa ajatella. Tärkeintä relevanssin kannalta on, että vastaanottaja tajuaa tuottajan asennoituvan kaiullisiin ajatuksiin tietyllä tavalla. (Sperber & Wilson 1986: 238–239, ks. myös mt.: 229.)

Tuottaja voi ilmaista asenteensa kaiuttamaansa ajatusta kohtaan joko eksplisiittisesti tai implisiittisesti. Tuottajan asenne kaiutettuihin ajatuksiin voi olla millainen tahansa. Ironiset lausumat eroavat muista kaiullisista lausumista kahdella tavalla: niissä asenne ilmaistaan poikkeuksetta implisiittisesti ja se on aina hylkäävä. Kaikuteoreettista ironianmääritelmää muistuttaa jossain määrin Mihail Bahtinin (1991: 279) esittämä näkemys, jonka mukaan ironia syntyy viestissä kahden samanaikaisesti läsnä olevan, toisilleen vihamielisen äänen esiintymisestä. Hylkäävä asenne ei kuitenkaan aina ole objektiivisen kielteinen, vaan sen avulla voidaan myös osoittaa kaiutetun näkemyksen ristiriitaisuus. Sperber ja Wilson (1986: 240) puhuvatkin ironisten asenteiden jatkumosta. Sperber ja Wilson (mt.: 239) havainnollistavat ei-ironisen ja ironisen kaiun eroja seuraavan esimerkkiparin avulla:

- (8a) Mies: Onpa hieno piknik-päivä.
 [He lähtevät piknikille auringonpaisteessa.]
 (8b) Nainen (iloisesti): Todella hieno piknik-päivä.
 (9a) Mies: On hieno piknik-päivä.
 [He lähtevät piknikille vesisateessa.]
 (9b) Nainen (sarkastisesti): Hieno piknik-päivä, totisesti.

Sekä (8b:n) että (9b:n) lausumat ovat kaiullisia. Kontekstista voi päätellä, että (8b:ssä) kaiutettu mielipide hyväksytään, kun taas (9b:ssä) se torjutaan halveksivasti (mt.: 239). Kaiullisen viestin ironiset implikaatit - kontekstuaaliset implikaatiot, jotka tuottaja tekee ilmeisiksi vastaanottajalle osoittaakseen viestinsä relevanttiuden – voidaan Sperberin ja Wilsonin (1986: 240) mukaan löytää seuraavien vaiheiden kautta: ensin viesti huomataan kaiulliseksi, minkä jälkeen tunnistetaan kaiutetun viestin lähde ja

lopuksi havaitaan tuottajan hylkäävä asenne kaiuttamaansa viestiä kohtaan (ks. implikatuurin määritelmästä mt.: 194).

Ironian kaikuselityksen yhteydessä Sperber ja Wilson (1986: 240) kritisoivat ironian klassista vastakohtamääritelmää ja sen modernia gricelaista⁸ muunnelmaa siitä, etteivät ne selitä, miksi tuottaja, joka olisi voinut ilmaista itseään suoraan, päätyy ilmaisemaan jotakin päinvastaista kuin tarkoittamansa. Heidän mukaansa klassinen ironiamääritelmä ei pysty selittämään, mikä erottaa ”aidon” ironian irrationaalisista huomautuksista. Esimerkiksi järjenvastaisesta huomautuksesta Sperber ja Wilson mainitsevat autossaistujan huomautuksen ”Tuolta tulee joku”, vaikka auton kuljettaja on juuri varmistanut voivansa ylittää risteyksen turvallisesti Heidän (mt.: 241) mukaansa ero on selvä: ”aito” ironia on kaiullista, ja sen ensisijainen tavoite on ivata kaiutettua näkemystä. Autossaistujan kommentti on näin ollen tulkittavissa ironiseksi vain, jos se kaiuttaa kuljettajan ylivarovaista ajokäyttäytymistä.

Kaikuselitys on saanut osakseen paljon huomiota ironiantutkimuksessa siksi, että Sperber ja Wilson on nähty ensimmäisinä tutkijoina, jotka osoittavat vakuuttavasti ironian ”vastakohtamääritelmän” pätemättömyyden (Rahtu 2006: 156; ks. myös Lähtenmäki 1994: 339). Kaiullisuus ironian tuntomerkkinä asettaa sen välitöntä keskusteluyhteyttä laajempaan kontekstiin. Syynä tähän on se, että koska *kaiuku* vaikuttaa metaforisesti ilmaistulta intertekstuaalisuudelta, kaikuironiaa voi kasvokkaisviestinnän repliikkien lisäksi soveltaa myös esimerkiksi kirjoitettuihin teksteihin. Näin ollen kaiullisen tekstin konteksti voi olla hyvinkin laaja. (Rahtu: mp.). Kaikuteoria on hyvä ironianselitysmalli myös siksi, ettei ironisten ja ei-ironisten ilmausten tulkinnassa ole sen mukaan olennaista eroa (Lähtenmäki: mp.; Rahtu mt: 160). Ironisen asenteen voi siis löytää viestintätilanteissa samalla tavalla kuin muutkin asenteet ilman että ensin pitäisi etsiä jotain päinvastaista merkitystä. Näin ollen ironiaa ei tarvitse pitää marginaalisena kielenkäytön ilmiönä.

⁸ Gricen ironianselitys on osa hänen teoriaansa, jossa on keskeistä ajatus kielellisen tulkinnan perustumisesta puhujan ja kuulijan yhteistyöhön. Tämän yhteistyön perustana on neljä maksimaa, joista ironisoija rikkoo laadun eli totuuden maksimaa (Grice 1975: 45–46 ja 53).

3.2.3 Kaikuteorian kritiikkiä

Ironian kaikuteoriaa on myös kritisoitu paljon. Kritiikki on kohdistunut muun muassa kaiun luonteen implisiittisyyden korostamiseen ja siihen, ettei ole määritelty, mikä on implisiittistä kaikua, mikä ei. Tästä syystä melkein mitä tahansa viestiä voitaisiin pitää kaiullisena, mikä ei ole ongelmatonta, jos kyseessä on esimerkiksi jokin kokonainen kaunokirjallinen teos. (Clark & Gerrig 1984: 123–124.) Myös Mika Lähtenmäki (1994: 342) kiinnittää huomiota implisiittisten kaikujen ongelmallisuuteen. Hänen mukaansa implisiittisyys aiheuttaa sen, että kaiullisuutta on vaikea, miltei mahdoton, havaita. Lähtenmäki perustelee argumenttinsa seuraavan esimerkin avulla:

(10) A toteaa sateen valuessa: ”Onpa hyvä keli.” (ma.: 343)

On vaikea päästä selville siitä, kenen ajatusta A kaiuttaa. Lähtenmäen (mp.) mukaan viesti voidaan tästä huolimatta tulkita ironiseksi. Tällöin ei kuitenkaan ole kyse kaiuttamisesta vaan vallitsevan asiantilan ironisoinnista. Lähtenmäki määrittelee tämän ironian alalajin ”arvottamisstrategiaksi”, jonka avulla ilmaistaan asenne jotain asiantilaa tai sen osaa kohtaan. Tämä kaiuttoman asiantilaironian määritelmä haastaa Sperberin ja Wilsonin näkemyksen siitä, että kaikki ironia olisi kaiullista. Lähtenmäen määritelmä osoittaa, ettei kaiullisuus ole ironian välttämätön ehto vaan vain yksi keino ilmaista sitä. Kaikuiironia on asiantilaironian tavoin yksi ironian alalajeista.

Ironian kaikuteoriaa on kritisoitu myös kaiun käsitteen määrittelemisestä liian laajaksi. Muun muassa kaiun tulkitseminen intertekstuaalisuudeksi on ongelmallista. Jotta kaiun suhde intertekstuaalisuuteen täsmentyisi, on huomattava, että ollakseen ironinen kaiun täytyy ivata nimenomaan kaiutettua tekstiä, ei jotakin muuta sen avulla. (Lähtenmäki 1994: 342; Rahtu 2006: 158.) Kaikuteoriaan kohdistamastaan arvostelusta huolimatta Lähtenmäki (ma.: 343–344) ei kuitenkaan hylkää kaiun käsitettä vaan rajaa sen piiriin ainoastaan eksplisiittiset kaiut. Tämä sitoo kaikuironian läheisesti tilanneironiaan, jota Lähtenmäki pitää sen edellytyksenä. Tilanneironian ja kaikuironian yhteyttä havainnollistaa seuraava esimerkki:

(11a) A toteaa kahvipöydässä käytävässä keskustelussa: ”Niin minä olen pienestä pitäen ollut motorisesti lahjakas.” Hetken päästä A sohaisee kyynärpäällään vierustoverinsa kahvikupin nurin.

Kyseisen tilanteen ironisuuden aiheuttaa Lähteenmäen (mp.) mukaan A:n intention ja hänen toimintansa tuloksen välinen ristiriita. Jos tätä tilannetta seuraa uusi tilanne:

(11b) Kahvikupin kaatumisen jälkeen kahvipöydässä istuva B sanoo A:lle: ”Sinä se olet aina ollut motorisesti lahjakas.”

on kyse kaikuironiasta. B kaiuttaa A:n esittämää mielipidettä, johon sisältyy intentio saada muut hyväksymään se. Samalla B ilmaisee asenteensa A:n mielipidettä ja täyttymättä jäänyttä intentiota kohtaan. Kaiun ironisuuden edellytyksenä on, että tilanne, jossa kaiutettava ajatus on alun perin esitetty ja tarkoitettu esimerkiksi vilpittömäksi toteamukseksi, on jo ennen kaiuttamista saanut olosuhteissa tapahtuneiden muutosten vuoksi ironisen sävyn. (Williams 1984: 128; Lähteenmäki ma.: 344.) Lähteenmäen kaiun eksplisiittisyyttä koskeva rajaus on tarpeellinen, koska se helpottaa kaiun käyttöä analyysivälineenä. Toisaalta mikäli kaiun lähteiksi voidaan tulkita esimerkiksi useampi saman diskurssin teksti tai muu kannanotto, kaiku ei välttämättä ole yhtä eksplisiittinen kuin Lähteenmäen rajaus antaa ymmärtää. Mielestäni tämä rajaus soveltuu parhaiten esimerkin (11) kaltaisiin keskustelutilanteisiin.

3.3 Ironian koherenssiselitys ja komponenttimääritelmä

Niin klassisten ironianmääritelmien kuin esimerkiksi Henk Haverkatén puheaktiteoriaan kytkevän ironianselityksen ja Sperberin ja Wilsonin kaikuselityksen puutteena on nähty niiden painottuminen vain lyhyiden, kontekstistaan irrallisten esimerkkien tarkasteluun (Lähteenmäki 1994: 345–346; Rahtu 2006: 20 ja 142). Kontekstin rooli ironiaa tutkittaessa ja tulkittaessa on kuitenkin merkittävä kahdesta syystä: Kontekstin avulla voidaan hahmottaa ironian monenlaisuutta. Sen kautta vastaanottaja punnitsee myös viestin koherenssia, eli sitä, onko viesti sisällöltään järkevä ja mielekäs. Jos näin ei ole, vastaanottaja kokee viestin inkoherentiksi. (Rahtu mt.: 27 ja 29.)

Viestin vastaanottajassa synnyttämä intentionaalisen inkoherenssin kokemus on Rahdun (2006: 198) mukaan ironisen tulkinnan peruslähtökohta. Havaittuaan viestin inkoherentiksi vastaanottaja voi tavoitella koherenssia Rahdun (2006: 47–52) esittämien ironian komponenttien, negatiivisen sanoman, tuottajan intention, kohteen, uhrin ja monitulkintaisen esitystavan avulla. Käsittelen seuraavaksi näitä ironian komponentteja.

Rahdun lisäksi muutkin tutkijat ovat esittäneet näkemyksiä komponenteista. Viittaa tässä luvussa myös heidän näkemyksiinsä.

3.3.1 Negatiivinen sanoma

Ironian tärkeimpänä tai sille tyypillisimpänä funktiona pidetään kriittisen suhtautumisen ilmaisemista (Lähtenmäki 1994: 351). Vaikka negatiivisuus on ironisen viestin ydin, se on kuitenkin vain yksi sen monista äänistä. Tämä näkyy muun muassa siinä huomiossa, ettei kaiku synnytä ironiatulkintaa, ellei siitä löydy vääristelyä. Kaikua voi vääristellä liioittelulla, vähättelyllä ja konventionaalisten odotusten pettämisellä. Myös kielikuvia, jotka rajataan ironian ulkopuolelle juuri negatiivisen sanoman avulla, voidaan käyttää ironian ilmaisemiseen. (Rahtu 1991a: 122; 2000: 225; 2006: 47.)

Kielteisyyden, joka on usein kätkettyä, keskeisyyden ironian määrittelykriteerinä osoittaa sen kyky rajata ironian ulkopuolelle monia sellaisia kielenkäyttötapoja, jotka ironian klassiset määritelmät sisällyttävät sen piiriin. Ilman kielteisyyttä keskeisenä semanttisena komponenttinaan viesti ei ole ironiaa vaan esimerkiksi metafora, allegoria tai metonymia. Nämä kielikuvat leikittelevät ironian tavoin sananmukaisuudella, mutta sanoman negatiivisuus ei ole niille välttämätöntä. Myöskään kohtelias kielenkäyttö ei pohjimmiltaan perustu negatiivisuuteen. Kohteliaisuuden yhdistää ironiaan tietty tulkinnanvaraisuus silloin, kun sen avulla viestitään epäsuorasti jotain kielteistä. Ja vaikka myös tahallinen huumori motivoi usein ironiankäyttöä, sitä voi viljellä mitään tai ketään ivaamatta tai kritisoimatta. Lisäksi ironian ensimmäinen komponentti erottaa sen valehtelusta. Tähän on syynä se, että valhe voi kohdistua niin kielteisiin, neutraaleihin kuin myönteisiin asioihin. (Rahtu 2006: 58.)

Ironisen viestin ytimessä oleva kielteisyys aiheuttaa ristiriitaisen suhtautumisen sitä kohtaan: viestin tulkitseminen ironiseksi saattaa toisaalta herättää suuttumusta, mutta se saatetaan kokea myös yhdistäväksi ja viihdyttäväksi (Rahtu 2006: 48). Ironian kokeminen myös viihdyttäväksi on yksi osoitus sen monenlaisuudesta. Negatiivisuuden ehkä liiallinenkin korostuminen ironisen merkityksen luonnehtijana johtunee Lähtenmäen (1994: 350) mukaan siitä, että tutkijat ovat tarkoittaneet ironialla ainoastaan sarkastista ironiaa. Ironiaa voidaan kuitenkin käyttää myös sosiaalisena pehmennysstrategiana (*a social hedging goal*), jonka avulla esimerkiksi ennestään

tuntemattomat viestijät voivat saada tietoa toistensa arvoista (Littman & May 1991:149; termin suomennos Lähteenmäki ma.: 351). Ironia lisää sosiaalista yhteenkuuluvuuden tunnetta erityisesti silloin, kun tuottaja ivaa leikillisesti jotakin tai jotakuta päämääränään myönteisen suhtautumisen ilmaiseminen. Tällöin karkeatkin loukkaukset tulkitaan ystävyuden osoituksiksi (Lähteenmäki mp.). Henk Haverkate (1990: 90) kuitenkin huomauttaa, että tällaisessa kielenkäytössä on omat vaaransa.

3.3.2 Tuottaja ja ironian intentionaalisuus

Viestiin mahdollisesti sisältyvän ironian ymmärtäminen riippuu ensisijaisesti viestin vastaanottajasta. Yksi ironiatulkinnan synnyn keskeisistä lähtökohdista on, että vastaanottaja ymmärtää tuottajan tarkoittaneen viestinsä nimenomaan ironiseksi. Epävarmuus tuottajan intentiosta estää vastaanottajaa tulkitsemasta viestiä ironiseksi tai jättää tulkinnan epävarmaksi. (Rahtu 2006: 48–49 ja 98.)

Tuottajan ironisen intention ymmärtämisen edellytyksenä on, että vastaanottajalla on tietoa tämän persoonasta: tuottaja on voitava tajuta riittävän kompetentiksi ottamaan kaksikasvoisen kertojan rooli, tuottamaan tahallisen monimielistä tekstiä (Rahtu 1991b: 204; 2000: 238). Jotta vastaanottaja tietäisi jotain tuottajan asenteista, arvoista ja standardeista, hänellä on siis oltava tämän kanssa yhteistä maaperää ja yhteistä tietoa käsiteltävästä asiasta (Kaufer 1981: 498 ja 503; Clark & Gerrig 1984: 124; Barbe 1993: 581). Clark ja Gerrig (mp.) havainnollistavat yhteisen maaperän käsitettä esimerkillä, jossa kolmea opiskelijaa yhdistää se, ettei heistä kukaan siedä Ezra Poundin runoutta. Kaksi heistä on juuri osallistunut kyseistä runoilijaa käsitelleelle luennolle, jota he pitivät yllättävän kiehtovana. Kun kaikki kolme ovat jälkeinpäin koolla, toinen luennolle osallistuneista opiskelijoista kysyy: ”Eikö ollutkin tylsä luento?” Opiskelija, joka ei ollut luennolla, ei voi ymmärtää kysymyksen ironisuutta, koska luulee sen esittäjän olevan täysin vakavissaan luennon tylsyyden suhteen.

Toini Rahtu (2006: 18) toteaa, ettei tuottajan intentiota voida pitää tulkinnan mittana viestien merkityksiä tutkittaessa. Intention selvittäminen voi olla vaikeaa, koska tuottaja ei välttämättä paljasta sitä, vaikka sitä häneltä kysyttäisiin tai koska tuottajaa ei läheskään aina voida (enää) tavoittaa. Tuottajan intention korostaminen vähentää

mielestäni ironian käyttömahdollisuuksia, mikäli tuottaja voi olla ironinen vain ollessaan varma, että vastaanottaja kykenee tulkitsemaan hänen intentionsa oikein.

Selvittämis- ja tulkintaongelmista huolimatta tuottajan ironinen intentio on käyttökelpoinen ironian komponentti, koska sen avulla voidaan kielellisen ironian ulkopuolelle rajata kohtalonironia ja tahattomaksi tulkittu huumori tai koomisuus. Myöskään valehtelu ei täytä Rahdun ironianmääritelmän toisen komponentin ehtoja, koska valehtelijat eivät tuota tahallisen monimielisiä viestejä vaan pyrkivät pikemminkin yksitulkintaisuuteen, joka ei paljasta heidän todellisia tietojaan ja asenteitaan. (Haverkate 1990: 78 ja 102; Rahtu mt.: 61–62.)

3.3.3 Kohde ja uhri

Ironian kohteena ovat ne oliot, ilmiöt tai ominaisuudet, joihin sen kärki osoittaa. Ironia voi kohdistua niin kielelliseen kuin kielenulkoiseenkin asiaan: jonkun olemukseen tai tekoihin, johonkin tapahtumaan, esineeseen, tuotteeseen taikka esitystapaan, repliikkiin tai tekstiin. Ajatuksetkin ovat ironian kielellisiä kohteita, mikä ilmenee myös luvussa 3.2.2. Sellaisissa tapauksissa, joissa ironian kohde ei ole kovinkaan selvästi rajattavissa, esimerkiksi ironian kohdistuessa johonkin aatesuuntaan, myöskään ironian uhria ei välttämättä voida kovin selkeästi osoittaa. (Rahtu 2006: 49–50.)

Ironian neljäs komponentti on uhri, jolla viitataan ironian inhimilliseen tai inhimillistettyyn kokijaan, ihmiseen, ihmisryhmään tai -tyyppiin, joka on vastuussa siitä, mihin ironia kohdistuu. Koska kohde ja uhri ovat näin lähellä toisiaan, on esitetty, ettei ironian uhria tarvitsisi lainkaan erottaa omaksi komponentikseen. Sen sijaan voitaisiin puhua inhimillisestä kohteesta kielellisen ja ei-kielellisen kohteen lisäksi. Tällöin ei kuitenkaan voitaisi selittää tapauksia, joissa kohteen ja uhrin yhteys ei ole suora vaan vaatii enemmän kontekstuaalista päättelyä. (Rahtu 2006: 50.) Rahtu (mp.) pitää uhrin käsitettä tärkeänä siksi, että ironialla on usein myös toissijaisia uhreja, sellaisia, jotka eivät ymmärrä viestin ironisuutta. Lisäksi joku saattaa joutua ironian uhriksi sekä siksi, että on tehnyt tai sanonut jotain, mihin ironia kohdistuu, että siksi, ettei tajua itseensä kohdistuvaa ironiaa. Vaikka Rahtu (mt.: 51) myöntää, että erityisesti leikillisen ironian kohdalla on liioiteltua puhua ”uhrista”, hän puoltaa uhria ironian komponenttina vielä Sperberin ja Wilsonin kaikuteorian avulla: jos jonkin viestin

ironisuus tunnustetaan vasta, kun sen havaitaan kritisoivan jonkun lausumia mielipiteitä, voidaan tämän katsoa selittävän uhrin olennaisuutta ironiassa.

Kohteen ja uhrin komponenttien avulla voidaan jotkin ironian sukulaisilmiöt erottaa sen alalajeiksi. Nämä ironian alalajeiksi erottuvat ilmiöt ovat *itseironia*, *parodia* ja *satiiri*. Itseironian tuottaja on sama kuin sen uhri. Itseironia kohdistuu johonkin tuottajan omaan tekoon, ajatukseen tai ominaisuuteen. Itseironian piiriin luetaan usein kuuluvaksi myös suoraan itseen kohdistettu kielteisyys, minkä vuoksi se on lähellä *sarkasmia*. (Rahtu 2006: 62.)

Kun käsitteillä ironia, itseironia ja sarkasmi kuvataan yleensä tietynlaista asennetta tai intentiota, *parodian* ja *satiirin* käsitteillä viitataan yleensä tekstilajeihin (Rahtu 2000: 225). Parodia on jäljittelemällä esitettyä ironiaa, joka kohdistuu jäljitellyn esityksen muotoon tai jonkun esiintymis- tai puhetapaan. Parodian erityislajiksi erotetaan kohteensa perusteella travestia, jossa joko ylevä aihe esitetään epäylevästi, kuten arkisesti tai alatyylisesti tai päinvastoin, niin että syntyy naurettava tai huvittava vaikutelma. (Rahtu 2006: 62.) Yksi tunnetuimmista parodioista on Cervantesin Don Quijote, jossa nauretaan aiemman ritarromaaniinperinteen kustannuksella.

Satiirin erottaa parodiasta se, että sen kohteena ovat jonkun henkilön tai henkilötyypin arvot tai asenteet. Satiiri voi kohdistua myös jonkin ilmiön tai esityksen sisältöön tai arvoihin. (Rahtu 2006: 63.) Ehkä tunnetuimpia henkilötyyppeihin kohdistuvia satiireita ovat Molieren luonnekomediat. Kotimaisessa kaunokirjallisuudessa on satiiria havaittavissa muun muassa Väinö Linnan Tuntemattomassa sotilaassa, jonka voidaan katsoa ivaavan sekä suomalaisten suhtautumista talvi- ja jatkosotaan että J. L. Runebergin Vänrikki Stoolin tarinoiden luomaa idealistista kuvaa suomalaisesta sotilaasta. Muiden muassa Rahtu (mp.) on todennut, ettei raja satiirin ja parodian välillä ole aina kovin tarkka. Tästä kertoo esimerkiksi se, ettei kotimaisen television poliittisen satiirin genreen kuuluviksi luokitelluissa ohjelmissa, kuten Presidentin kansliassa, pilkata ainoastaan suomalaista politiikkaa tai poliitikkojen arvoja vaan myös heidän esiintymistään leimaavia maneereja.

3.3.4 Monitulkintainen esitystapa

Monitulkintaisuus on kaikkea kielenkäyttöä luonnehtiva ominaisuus. Keskeinen syy kielelliseen monitulkintaisuuteen on kielen sosiaalisuus: siirtyessään sukupolvelta toiselle kieli muuttuu ja muokkautuu koko ajan. Ironian erottaa muusta kielellisestä monitulkintaisuudesta, kuten polysemiasta ja homonymiasta, se, että ironiassa monitulkintaisuus liittyy komponenttien 1–4 esittämiseen: jokin tai jotkin niistä tulkitaan joko kätkeytyksi taikka epäsuorasti tai harhauttaen esitetyiksi. Tuottaja haluaa vastaanottajan ymmärtävän viestin ainakin kahdella tavalla yhtä aikaa. Olennaista on, että ainakin yksi mahdollisista tulkinnoista on jollakin tavalla kielteinen. (Rahtu 2006: 52.)

Ironian esittämistapoja voidaan luokitella sen mukaan, miten ilmeisesti tai kätkeytyksi kielteisyys on tekstissä läsnä: päästäänkö sen jäljille kontekstin vai jo kieliäsun perusteella. Rahtu (2006: 53) määrittelee *ainutkertaiseksi* kontekstin avulla tulkittavan ironian. Ensisijaisesti kieliäsun perusteella jäljitettävissä oleva ironia on Rahdun (mp.) mukaan *konventionaalistunutta*. Erilaisten ilmaisukeinojen konventionaalistuminen ironiseksi alkaa, kun niitä käytetään toistuvasti kielteisyyden epäsananomukaiseen ilmaisuun. Lopulta ilmaus tai ilmaisukeino itsessään alkaa sisältää ironiaa: ironiasta on tullut yksi tällaisen polysemisen ilmauksen tulkintavaihtoehdoista, jonka mahdollinen aktivoituminen tapahtuu kontekstin kautta.

Konventionaalistunut ironia on tyypillisimmillään silloin, kun ironisoinnin keinona käytetään sananomukaisesti myönteisiä ilmauksia. Tällöin kielteisyys kätkeytyksi läpinäkyvän myönteisen sävyn taakse. Erityisen alttiita ironiselle tulkinnalle näyttävät olevan jotain hyvin myönteistä ilmaisevat adjektiivit johdoksineen: *kaunis, loistava, mahtava, erinomainen, ihanuus*:

(12) ”Onpa upea talvisää!” tilanteessa, jossa maa on musta vielä tammikuussa eikä lumisateista ole tietoaakaan (esimerkki minun).

Harhauttavan myönteinen sävy on konventionaalistunut ironiseksi usein myös falskeissa illokuutioissa: henkilölle, joka on kieltänyt apunsa, vaikeuttanut tai estänyt tekemästä jotain taikka jättänyt tekemättä sellaista, mitä häneltä odotettiin, voidaan huomauttaa ironisesti esimerkiksi: *Kiitos, kun taas noudatit ostoslistaa*. Käsky puolestaan voidaan

esittää liioitellun nöyränä kysymyksenä tai pyyntönä: *Olisiko mitenkään mahdollista, että tällä kertaa olisit hiljaa ja keskittyisit tehtäviisi?* Myös monia kohteliaisuusfraaseja ja titteleitä käytetään ironisesti harhauttavien illokuutioiden tavoin. (Rahtu 2006: 53–54, esimerkit minun.)

Myös eräisiin modaali-ilmauksiin on konventionaalistunut tai konventionaalistumassa ironisia sävyjä. Esimerkkejä ironian modaalisisista ilmaisukeinoista ovat episteemiset *ehkä, kai, mahdollisesti, varmasti* ja muut epävarmuuden ilmaisimet sekä samaa merkitsevät verbin modukset ja lausetyypit. Muun muassa kollokaatio *ehkä vähän* tulkitaan ainakin nuorten kielessä varman asenteen ilmaisimeksi usein nimenomaan kritiikkiä ilmaistaessa: *Kurssin suoritusvaatimukset ovat ehkä vähän vaativat*, sanotaan kurssista, joka koetaan hyvin työlääksi. Episteemiset epävarmuuden ilmaukset saavat ironisen tulkinnan konteksteissa, joissa (kielteisen) asenteen tai tiedon varmuus on niin ilmeinen, että sen merkitseminen epävarmaksi vihjaa, kuinka nurinkurista on epäillä päivänselvää asiaa. Vaikka episteemisen epävarmuuden ilmaisin vaikuttaa pinnalta katsottuna kohteliaalta pehmenyskeinolta, se loppujen lopuksi korostaa kielteisen arvion ilmeisyyttä. Tämä kaikki osoittaa myös konventionaalisten ilmausten vaativan kontekstia ironiatulkinnan syntymiseksi. (Rahtu 2000: 226; 2006: 54–55, esimerkki minun.)

Toini Rahtu (2006: 55) huomauttaa, että monelle konventionaalistuneen ironian ilmenemismuodolle on ominaista tietty vastakohtaisuus. Hän arvelee, että juuri tämä on perustana ironian klassiselle päinvastaisuusmääritelmälle. Määritelmään kohdistamastaan perustellusta kritiikistä huolimatta myös Rahtu (mt.: 37) myöntää, että on sellaistaakin ironiaa, joka voidaan tulkita ”päinvastaiseksi” tai ”muuksi” kuin sanotaan. Hän kuitenkin korostaa, ettei suuri osa ironisesta kielenkäytöstä ole kumpaakaan.

Konventionaalistuneen ironian ilmaisukeinot kytkeytyvät negatiivisen sanoman lisäksi myös Rahtun toiseksi ironian komponentiksi määrittelemään tuottajaan ja ironian intentionaalisuuteen. Konventionaalistunut ironia on tuottajan keino ottaa etäisyyttä käsittelemäänsä asiaan. Tällaisia etäisyydenottokeinoja ovat lainausmerkkien käyttö ja se, että ilmausta määritellään luonnehdinnalla *niin sanottu* tai *niin kutsuttu*. Ironista tulkintaa voi edistää myös konventionaalinen konteksti, kuten tekstilaji. (Rahtu 2000: 239; 2006: 56.)

Monitulkintainen esitystapa osoittaa ironian suhteen moneen muuhun kielteisyyden ilmaisutapaan: jos intentionaalinen, johonkin ja / tai johonkukin kohdistuva pilkallinen, kriittinen tai erimielinen sanoma ilmenee viestin sananmukaisesta tasosta siten, ettei se jätä tilaa muille tulkinnoille, kyse ei ole ironiasta vaan *pilkasta* tai *kritiikistä*. Tätä argumenttia puoltaa myös muun muassa Suomen kielen perussanakirjassa (PS) ironialle esitetty (*sala*)ivan määritelmä. Esitystapa erottaa ironian myös *sarkasmista*, jonka ivallisuutta muun muassa PS luonnehtii purevaksi. Sarkastinen iva olisi siis tehokkaampaa ja suuremmin esitettyä kuin ironinen iva. Arkisessa kielenkäytössä sarkasmia ja ironiaa käytetään kuitenkin usein synonyymisesti. Tähän on syynä se, että sarkasmi on suorasukaisuudestaan huolimatta kätkeytyä kielteisyyttä. Tyypillisimmillään sarkasmi koostuu samoista komponenteista kuin ironia – sen kielteisyys on vain kätkeyty ”toisen” kielteisyyden alle: ilmikielteisyys välittää toisen kielteisen sanoman, joka pitää etsiä kontekstista. (Rahtu 2006: 59–60.)

3.4 Journalistinen ironia

Journalistista ironiaa voidaan pitää draamallisena ironiana (Haverkate 1990: 78), jossa on kyse ironisten tilanteiden esittämisestä. Syynä journalistisen ironian draamalliseen luonteeseen on nähty se, että journalismissa kuvaillaan usein tilanteita, joissa esiintyjät kontekstoidaan siten, että heidän sanansa tai tekonsa asettuvat ironiseen valoon (Renvall & Reunanen 1998: 6). Suomessa 1980-luvun alussa virinnyt uuden journalismin projekti rakentui paljolti ironian varaan. Uusi journalismi pyrki kehittämään sellaisia journalistisia muotoja, jotka horjuttaisivat objektiivisuuden illuusiota muotoironian keinoin. (Pietilä 1981: 75.) Uuden journalismin projektissa ironia nähtiin hyödyllisenä strategiana journalismin yhteiskunnallisen tehtävän kannalta: Ironia vapauttaa toimittajan pelkän puheen välittäjän roolista. Ironisuus antaa toimittajalle mahdollisuuden muotoilla ajatuksensa niin, että lukija tajuaa *inkoherenssin* ja aavistaa toimittajan tarkoituksen. (Renvall & Reunanen 1998: 4–5, kursivoitu termi tässä kohdassa minun.)

Journalistisessa tutkimuksessa ironiankäyttöä kritisoitiin 1990-luvulla siitä, että se voi naurattaa tai suututtaa mutta ei synnytä keskustelua. Vaikka kaikki lukijat

ymmärtäisivät ironian, ymmärtäminen tapahtuu yksityisesti, mistä syystä ironisen journalistin ei tarvitse perustella näkemyksiään eikä yleisöä vedetä mukaan julkiseen keskusteluun. (Renvall & Reunanen 1998: 5; vrt. Rahtu 2006: 115–117.) Journalistisen ironian kohtaaman asennemuutoksen syyksi on esitetty sitä, että journalistinen ironia on kohdistunut paljolti politiikkaan ja poliitikkoihin, jotka vielä 1980-luvun alkupuolella olivat yleisesti 'pyhiä asioita' ja joiden kyseenalaistaminen ironian avulla vielä tuolloin tuntui tuoreelta. Nykyisin politiikan ironisointi sitä vastoin vaikuttaa pikemminkin tympäisevältä toistolta. Siksi journalistisen ironian kohteiksi kannattaisi valita sellaisia instituutioita, kuten talous tai tiede, jotka ovat vielä onnistuneet säilyttämään 'pyhyytensä'. (Väliverronen 1998: 1–2.)

Renvall ja Reunanen pohtivat, tarkoittaako ironian osakseen saama kritiikki sitä, että journalismi olisi jollain tavalla deironisoitava, jotta se voisi toteuttaa tehtävänsä julkisen keskustelun ylläpitäjänä; pitääkö toimittajien luopua tuomasta aktiivisesti esiin jonkin tilanteen ironisuutta ja ennemminkin pyrkiä sen kätkemiseen. Tämä merkitsisi sitä, ettei tilanneironiaa saisi kielellistä. (Renvall & Reunanen 1998: 5 ja 12.) Ironisten vihjeiden kätkeminen voi tehdä lukijasta ironian uhrin, ja paradoksaalisen tilanteen esittäminen ikään kuin siinä ei olisi mitään paradoksaalista voi olla ahdistavaa ja näkökulmia sulkevaa. Piilottaessaan paradoksaalisuuksia deironisointi ylläpitää hegemoniaa. Ironia puolestaan kyseenalaistaa sovinnaisia, totalisoivia ja hegemonisia diskursseja. Se ei tarjoa lukijalle yhtä ainoaa ratkaisua vaan avaa monia näkökulmia. (Ma.: 18 ja 20–21.)

Journalistinen ironia valikoitui yhdeksi tässä tutkielmassa tarkasteltavista ironian alalajeista, koska tutkimusaineistoni koostuu kolumneista. Journalistiseen ironiaan perehtyminen on ollut hyödyllistä ennen kaikkea siksi, että myös se on tarjonnut osoituksen ironian monenlaisuudesta: päinvastoin kuin esimerkiksi Toini Rahdun esittämässä koherenssiselityksessä ja ironian kaikuteoriassa, journalistisessa ironiassa eksplikoidaan kielteisyyden sijaan ironiaan liittyvä koomisuus (Renvall & Reunanen 1998: 11). Myös aineistossani jotkin ajattelutavat ja tietynlainen käyttäytyminen osoitetaan ironian avulla nimenomaan koomisiksi.

4 INTERTEKSTUAALISUUS MIKKO LEHTOSEN OPETTAJA-LEHDEN KOLUMNEISSA

4.1 Avoin intertekstuaalisuus

Tarkastelen tässä luvussa Mikko Lehtosen Opettaja-lehteen kirjoittamiin kolumneihin sisältyviä avoimen intertekstuaalisia viittauksia. Lihavoin tarvittaessa esimerkeistä ne kohdat, joihin analyysissä keskityn. Jaottelu alalukuihin perustuu keskeisimpiin intertekstiryhmiin, jotka ovat kaunokirjalliset tekstit, muut mediatekstit, tieteen ja koulutuksen tekstit ja puhutut tekstit. Aloitan analyysin erilaisia mediatekstejä tarkastelemalla, koska ne ovat tekstiryhmä, johon Lehtonen kolumneissaan eniten viittaa.

4.1.1 Kaunokirjalliset tekstit

Kaunokirjallisten tekstien siteeraamisella on keskeinen rooli kahdessa Mikko Lehtosen Opettaja-lehden kolumnissa. Siteeratut tekstit havainnollistavat, laajentavat ja syventävät kolumnien keskeisiin teemoihin liittyviä pohdintoja.

(13) Tätähän Hoegin Rajatapausten laitoslapssetkin ihmettelevät: Miksi kaikki erilaiset laitokset ovat ”ikään kuin äärettömän kireän ajan läpätunkemia”? (Ajan henki.)

Ajan henki -kolumnissaan Lehtonen pohtii paljon sitä, miten tutkijuus vaikuttaa hänen suhtautumiseensa erilaisiin yhteiskunnassa – ja ajassa – esille nouseviin ilmiöihin. Tällaisten pohdintojen esiintymistä ennakoii jo kolumnin fraasinomainen otsikko, jonka alkuperää on sen yleisyyden vuoksi mahdoton jäljittää mihinkään tiettyyn tekstiin. Esimerkin (13) sitaatti saa kuitenkin sekä kolumnistin että hänen tekstinsä lukijan Peter Hoegin Rajatapaukset-romaanin laitosten tavoin pohtimaan myös ajan olemusta: sitä, mitä aika pohjimmiltaan on ja mitä on ajan takana.

(14) ”Istun raitiovaunussa ja tarkastelen verkalleen, kuten tapoihini kuuluu, edessä istuvien ihmisten yksityiskohtia. Yksityiskohtat ovat minulle erinäisiä asioita, ääniä ja lauseita. Edessäni istuvan tytön leningistä erottelen kankaan josta se on tehty siitä työstä joka siihen on käytetty – sillä näen sen valmiina leninkinä enkä kankaana – ja kaulaa kiertävä siro kirjonta erottuu minulle silkkilankoina, joilla se on kirjottu ja työnä joka kirjomiseen on jouduttu

panostamaan. Ja aivan kuin taloustieteen alkeiskirjassa eteeni avautuvat tuota pikaa tehtaot ja sen eri työt: paikka missä on kehrätty se tummemman sävyinen, kiemurainen silkkilanka joka reunustaa kaulaa. Näen tehtaon eri osastot, koneet, työläiset, ompelijat ja sisäänpäin kääntyneet silmäni tunkeutuvat konttoreihin missä näen työnjohtajat jotka yrittävät pysyä omassa rauhassaan, ja siirryn tilikirjoihin, joista näen koko kirjanpidon. Muttei siinä kaikki: näen pitemmälle, näen kyseisissä tehtaissa ja konttoreissa sosiaalista elämää viettävien ihmisten kotielämän... Koko maailma soljuu silmiäni ohi vain siksi, että näen edessäni tummalla kaulalla – tietämättä mitään toiselle puolelle näkyvistä kasvoista – epäsäännöllisesti säännöllisen, tummanvihreän brodyyrin joka koristaa vaaleanvihreää leninkiä. Silmiäni edessä lepää koko ihmiselämä” (Pessoa ja karhut.)

Esimerkin (14) sitaatti on osa yhdestä portugalilaisen Fernando Pessoaan Levottomuuden kirjan tekstifragmentista. Sitaatin avulla kolumnisti pyrkii havainnollistamaan tutkimustyön luonnetta paitsi Opettaja-lehden lukijoille – joilla ainakin pääsääntöisesti lienee käsitys tieteellisen tutkimuksen toteutuksesta – myös omille opiskelijoilleen: arkista ympäristöään tarkkailevan Pessoaan romaanin päähenkilön tavoin tutkijat kiinnittävät usein suurten, enemmän tai vähemmän abstraktien kokonaisuuksien ohella tai niiden sijaan huomiota yksityiskohtiin. Tutkimustyön vaiheita konkretisoivan sitaatin funktiona on saattaa lukija pohtimaan tutkimuksen kulkua ja vakuuttaa hänet sen tärkeydestä ja hedelmällisyydestä. Sitaatin lisäksi tieteellisen tutkimuksen luonnetta havainnollistavat kolumnistin siteeraamastaan teoksesta kirjoittamisajankohdan (1913–34), suomentajan (Sanna Pernu) sekä kustantajan ja ilmestymisajankohdan (Andalusialainen koira 1999) tarkkuudella kertomat tiedot. Lähdetietojen eksaktius on osoitus myös Mikko Lehtosen ammattiroolin vaikutuksesta hänen Opettaja-lehden kolumneissaan.

(15) Rajatapaukset-romaanissa Peter Hoeg arvelee, että maailmassa on vain kahdenlaisia kysymyksiä: ”Ne, joita esitetään koulussa ja joita ei esitetä siksi, että joku tulisi viisaammaksi vaan muista syistä. Ja sitten ne toiset, ne jotka esitetään laboratoriossa. Missä ei tiedetä vastausta eikä edes kysymystä ennen kuin se esitetään.” Ehkä maailma on laboratorio, jossa vastaukset ovat hämärän peitossa, minkä vuoksi ennakkoluulottomat ja pelottomat kysymykset ovat kultaakin kalliimpia. (Ajan henki.)

Esimerkissä (15) käytetään suoran lainaamisen ja (romaanin) suoran nimeämisen lisäksi myös kolmatta avoimen intertekstuaalisuuden ilmaisukeinoa: referointia. Se, mitä Lehtonen kirjoittaa kysymysten tärkeydestä, tuo mielestäni Ajan henki -kolumnin lähelle Pessoa ja karhut -tekstin ydintematiikkaa. Näiden kahden kolumnin voidaan siis katsoa olevan temaattisesti intertekstuaalisessa suhteessa toisiinsa. Yhtenä kolumnien

välistä intertekstuaalisuutta vahvistavana tekijänä pidän sitä, että niissä siteerattavat romaanit ovat temaattisesti lähellä toisiaan: kummassakin teoksessa nousevat esiin mietiskely, itsereflektio, poikkeavuus, ahdistus ja tarpeeton ihminen. Olennaisinta aineistoanalyysin kannalta on kuitenkin se, että esimerkkien (14) ja (15) intertekstit rohkaisevat pohtimaan, kysymään kysymyksiä. Tämän voi nähdä myös Ajan henki ja Pessoa ja karhut -kolumnien keskeiseksi tavoitteeksi.

4.1.2 Muut mediatekstit

Kaunokirjallisten tekstien lisäksi Mikko Lehtonen tuo avoimen intertekstuaalisuuden keinoin myös muita mediatekstejä osaksi kolumniensa merkityskenttää. Kaunokirjallisten tekstien ohella keskeisiä mediaan liittyviä intertekstejä Lehtosen Opettaja-lehden kolumneissa ovat erilaiset televisio-ohjelmat ja iltapäivälehtien lööpit.

(16) Esmo-yhteiskunta on läsnä myös tirkistellessämme Big Brother -talon tapahtumia, sijaitsipa tarkkailemamme rakennus sitten Kivenlahdessa tai Arkadianmäellä. Tämähän on suorainen tuplajättipotti: Voimme samaan aikaan sekä kauhistella toisia että todistella itsellemme, kuinka erinomaisia olemme – me kun emme ole ainakaan sellaisia kuin nuo! (Minäkö se oon?)

Sub-tv:llä 2000-luvun puolivälissä alkaneen todellisuustelevisio-ohjelman ja samalla koko formaatin suoralla nimeämisellä kolumnisti nostaa sen yhdeksi merkittävimmistä ”En se minä ollut” -yhteiskuntaa (Esmo) luonnehtivista ilmiöistä. Toisaalta Big Brother -talon ja Eduskuntatalon rinnastaminen kertoo siitä, ettei Esmo-yhteiskunnan kansalaisten harjoittama tirkistely eivätkä sen nostattamat mielipiteet ja reaktiot kohdistu vain populaariin televisio-ohjelmaan osallistuviin vaan myös koko kansan asioista päättäviin ihmisiin. Arkadianmäen nimeäminen yhdeksi niistä kohteista, joiden tapahtumia seuraamalla ja ”tirkistelemällä” ihmiset pyrkivät nostamaan omanarvontuntoaan, kohdistaa kritiikin mielestäni tirkistelijöiden lisäksi myös vallankäyttäjiin: kansanedustajat ja ministerit ruokkivat sanomisillaan ja tekemisillään pintajulkisuutta, ja jotkut heidän toimistaan ovat yhtä skandaalinkäryisiä ja julkisuushakuisia kuin Big Brother -talosta julkisuuteen tulevat vilauttelut ja yhden yön suhteetkin.

Big Brother -ohjelman asemasta kotimaisessa mediakentässä ja sen mahdollisista vaikutuksista katsojiinsa kertonee jotain se, että Mikko Lehtonen argumentoi ohjelman

avulla keskeisten kysymyksenasettelujensa puolesta myös toisessa Opettaja-lehden kolumnissaan:

(17) – – **Big Brotherin uuden tuotantokauden alkaessa nuoret naisosanottajat vilauttivat ensimmäisenä iltana rintojaan ja pakaroitiaan saunassa ja altaassa. Muuan nuori nainen kertoi myös tarttuneensa kylpyvaahdon suojissa mieskollegansa sukukalleuksiin, kuten hän sanoi. BB:n tuottajat ovat läpinäkyvän saunan ja altaiden lisäksi varustaneet talon yksityisviitillä, jonne halukkaat voivat vetäytyä ja jossa ison veljen silmä valvoo myös pikkulan puolella.** Jo nyt tuottajat voivat onnitella toisiaan: ei ole epäilystäkään, etteivätkö he saisi sitä, mitä ovat uusilla tilaratkaisuilla hakeneet. (Kuka seksuaalikasvattaa nuoret?.)

Esimerkin (17) ensimmäisessä lauseessa kolumnisti kuvaa Big Brother -talon saunan tapahtumia. Mielestäni tässä on kyse tekstinulkoisen todellisuuden kuvailunkaltaisesta merkityksellistämisestä, jonka Vesa Heikkinen (2000: 85) nostaa kuvailuesityksen keskeiseksi piirteeksi suoraan ja epäsuoraan esitykseen verrattuna. Kuvailu jatkuu sen jälkeen, kun kolumnisti on referoinut Big Brother -talossa saunan tapahtumista käytyä keskustelua *kertoa* ja *sanoa* -verbeillä. Referoinnin johtoverbit ovat yllättävän neutraaleja siihen kriittiseen asenteeseen nähden, joka Lehtosella selvästi on pornografian lisääntymiseen Suomessa(kin) esitettävissä mediasisällöissä. Toisaalta kolumnistin voi tulkita juuri johtoverbien affektittomuudella pyrkivän kiinnittämään huomiota siihen, että mediassa esitettävään pornoon ja sen vaikutuksiin suhtaudutaan maassamme välinpitämättömästi. Kriittisestä asenteesta huolimatta – tai ehkä juuri sen vuoksi – kolumnista välittyy tekstilajille tyypillinen subjektiivisuus, jota kuvailu vahvistaa.

Esimerkkiin (17) sisältyvä maininta ”ison veljen valvovasta silmästä” – kuten jo nimi Big Brother itsessään – nostaa esiin myös toisen varteenotettavan intertekstin: George Orwellin Vuonna 1984 -romaanin. Teoksessa yhteiskunta valvoo jopa ihmisten ajatuksia kaikkitietävän, kaikkinäkevän ja totalitaarisen hallitsijansa, Isoveljen, johdolla. Audiovisuaalisesti useamman median välityksellä miltei kaikenikäisten ihmisten todellisuuteen tunkeutuva televisio-ohjelma on kuitenkin romaania relevantimpi interteksti Lehtosen kolumnille. Tähän päätelmään on monta syytä, joista keskeisin, vaikkakaan ei ilmeisin, on se, ettei talonsa asukkaita esikuvaansa löyhemmin valvova Isoveli suinkaan vähennä seksuaalisuuteen liittyviä väärinkäsityksiä.

Big Brotherin lisäksi Lehtonen viittaa kolumneissaan myös muihin televisio-ohjelmiin, joita käsittelen esimerkeissä 18–19:

(18) – – **yleisjulkisuuden täyttävät milloin kenenkin yksityisasiat, joita puidaan raastupaa myöten.** Jos ennen yksityistä oli se, millä on oikeus olla suojassa julkisuudelta, näyttää nyt olevan niin, että yksityistä on nimenomaan se, mikä vaatimalla vaatii itselleen julkisuutta. Ihme, että joku vielä viitsii katsoa **Kauniita ja rohkeita, kun samaa on tarjolla päivittäin luomunakin.** (Minäkö se oon?.)

Esimerkissä (18) nimetään suoraan intertekstiksi amerikkalainen saippuasarja Kauniit ja rohkeat, jossa henkilöt menevät naimisiin ja eroavat kerta toisensa jälkeen. Heillä on myös lapsia usean eri kumppanin kanssa, eikä kukaan tunnu pystyvän päättämään, pitääkö enemmän äidistä vai tyttärestä. Kauniiden ja rohkeiden nimeäminen ja sitä seuraava sarkastinen huomautus, jonka mukaan ”samaa (saippuaopperaa) on tarjolla päivittäin luomunakin”, asettaa alun yleisjulkisuutta koskevan tosiasian mielenkiintoiseen valoon: Kauniiden ja rohkeiden virittämä konteksti antaa esimerkiksi pääministeri Matti Vanhasen ja Susan Ruususen suhteelle kaikkine kiemuroineen ja jälkipyykkeineen pahimman tai parhaimman luokan saippuaopperan leiman – tai kenties vahvistaa aiempia käsityksiä suhteen laadusta. Perusteena sille, että Lehtonen viittaa kolumnissaan vihjeenomaisesti juuri Vanhasen ja Ruususen tapaukseen, näen läheisen ajallisen yhteyden: Ruususen Pääministerin morsian -kirjan julkaisemisesta nousutta kohua käsiteltiin oikeudessa helmikuussa 2008 ja Opettaja 10 / 2008 ilmestyi 7. maaliskuuta 2008.

(19) – – yhteiskuntamme on juontajistunut. Tiedättehän: kaikkialla on yleisiä sujuvoittajia ja mukavoittajia, jotka pureskelevat tiedon ja elämykset sopiviksi paloiksi ja tarjoilevat ne sitten helposti hotkaistavina palasina. **Cola-Ollikaan ei ollut kameroiden edessä yksin, vaan kohtasi liian hapokkaan voittajansa Eppu Salmisen isällisessä valvonnassa ja opastuksessa.** (Minäkö se oon?.)

Cola-Ollin ja Eppu Salmisen nimeäminen tuo kolumnin merkityskenttään Salmisen juontaman Ennätystehdas-ohjelman 19. marraskuuta 2006 esitetyn jakson tapahtumiseen: Jaksossa Coca-Colaa runsaasti juovan Olli Hokkasen tavoitteena oli tehdä juoman nauttimisen Suomen ennätys juomalla colaa puolitoista litraa 45 sekunnissa. Tavoite jäi kuitenkin saavuttamatta, ja Olli kommentoi epäonnistumistaan Salmiselle näin: ”Ei jaksa enempää, ei pysty. On niin hapokasta.” Kaikesta huolimatta

Olli Hokkasesta tuli Cola-Olli ja hänen ”On niin hapokasta” -kommentistaan lentävä lause, jota on siteerattu jopa Helsingin Sanomissa⁹.

Ulla Tiililä (2007: 118) korostaa intertekstuaalisten valintojen motiivien pohtimisen tärkeyttä. Hänen mukaansa huomiota kannattaa kiinnittää muun muassa siihen, ketä tai mitä lainataan tai referoidaan, ketä ei. Nämä ratkaisut vaikuttavat siihen, kuka teksteissä saa äänivaltaa, keneltä se evätään ja millaisten aiheiden käsittely sallitaan (mt.: 193). Tällainen valintoihin liittyvä vallankäyttö on keskeistä tutkittaessa institutionaalisia tekstejä, jollaisia myös Tiililän tarkastelemat etuuspäätökset ovat. Esimerkki (19) on kuitenkin osoitus siitä, että siteeraaminen, referointi ja nimeäminen tai niiden ”puute” vaikuttavat olennaisesti myös esimerkiksi kolumnien tulkintaan: Mikko Lehtonen nostaa Minäkö se oon? -kolumnissaan esiin Cola-Ollin ja Ennätystehdas-ohjelmaa juontavan Eppu Salmisen, mutta jättää ohjelman kokonaan nimeämättä. Tulkitsemisen tämän ratkaisun vahvistavan kolumnistin näkemystä juontajan roolin merkityksen kasvamisesta: ohjelmaformaattia ja ohjelman lopputulosta tärkeämmäksi nousee se, miten juontaja toiminnallaan vaikuttaa niihin ihmisiin, jotka osallistuvat ohjelmaan mediavastaanotinten eri puolilla.

Esimerkin (19) alkuosa ei tuo nimeämisen tai siteeraamisen keinoin mitään intertekstiä osaksi kolumnin merkityskenttää. Havainnot yhteiskunnan juontajistumisesta ilmenemismuotoineen virittävät kuitenkin intertekstuaalisen suhteen Minäkö se oon? -tekstin ja Lehtosen lokakuussa 2006 Helsingin Sanomissa ilmestyneen Kälätän, siis olen -kolumnin välille.

(20) – – Kun luemme, että ”Mika erosi”, lausumme samalla: ”En se minä ollut!” Jos taas ”Matti törttöili”, se oli se, ”mutta minäpä en!” ”Sanna sekoili kännissä!” Niinpä. ”Vaan en minä!” (Minäkö se oon?.)

Tämä esimerkki on avoimen intertekstuaalisuuden kannalta ristiriitainen analysoitava: Lainausmerkit viittaavat selvästi siihen, että esimerkin sitaatit ovat peräisin joistakin tietyistä lähteistä. Tästä huolimatta eksaktit intertekstit eivät ole yksiselitteisesti jäljitettävissä, vaikka esimerkin ”Mika erosi” -osan lähteenä voisi pitää 6. helmikuuta 2008 ilmestyneiden Ilta-Sanomien ”Erja ja Mika Häkkinen: Ero!” -lööppiä. Hedelmällisempää kuin yhden tietyn intertekstin etsiminen, on mielestäni nähdä

⁹ Kyse on Helsingin Sanomien Poliitiikan kulmapöytä -palstalla 24. tammikuuta 2008 ilmestyneestä jutusta, jossa hämmästellyn pääministeri Matti Vanhasen juomatottumuksissa tapahtunutta muutosta.

esimerkin (20) sitaatit iltapäivälehtien lööppien ja Seitsemän päivää -viikkolehden sensaatio-otsikoiden – joissa lukijoita informoidaan siitä, miten entinen mäkilegenda Matti Nykänen kaatoi pöytiä, heitteli astioita, kuristi kaveriaan, jätti Mervin tai sai potkut taikka siitä, miten näyttelijä Sanna Saarijärvi öykkäroï humalassa Pori Jazzeilla – tyyllisinä interteksteinä. Tätä tulkintaa puoltaa esimerkin sisältöjen lisäksi myös kaksi sitaattien muotoon liittyvää seikkaa: lyhyys ja huutomerkkin käyttö.

Esimerkin (20) otsikkositaattien tulkinta tyyllisiksi interteksteiksi on kuitenkin ristiriidassa luvussa 2.1 esittelemäni Pekka Tammen tyyllisen intertekstin määritelmän kanssa: Tammen mukaan lainattu tyylikeino aktivoi intertekstiksi nimenomaan yksittäisen tekstin. Toisaalta lihavoimani kohta osoittaa, että esimerkki rikkoo tyyllisen intertekstin määritelmän lisäksi myös kirjakieleen vakiintuneita suoran ja epäsuoran esityksen normeja. Tässä kohdassa on kyse sekaesityksestä, 'vermischte Rede', (Ikola 1960: 257), jolle on muun muassa ominaista *että*-konjunktion käyttö sellaisen referaatin yhteydessä, joka muutoin sisältää suoran esityksen piirteitä, kuten esimerkin (20) lainausmerkit.

Esimerkin (20) osalta on tärkeää kiinnittää otsikkositaattien lisäksi huomiota myös niiden kanssa eräänlaisen dialogisen parin muodostaviin kolumnin sisään konstruoidun minän reaktioihin, jotka on myös osoitettu lainausmerkein. Tämä otsikkositaattien ja tekstin ”geneerisen minän” kolumnin viitekehyksessä käymä dialogi kiteyttää kolumnin keskeisen kritiikin siitä, miten oma itse nähdään aina muita parempana. Vastaavanlainen ”Me vastaan muut” -ajattelutavan kritiikki on myös Mikko Lehtosen Helsingin Sanomissa 22. helmikuuta 2006 ilmestyneen Keskiluokkaistuminen pysäytettävä -kolumnin ydintematikkaa, mikä luo mainitun tekstin ja Minäkö se oon? -kolumnin välille intertekstuaalisen suhteen.

- (21) ”Islamilaiset mellakoivat Muhammed-pilakuvien suututtamina.” ”Ei se meistä johdu!” ”Brasiliassa hakataan sademetsiä lihakarjan laitumiksi.” ”Minähän vain syön eteläamerikkalaista pihvilihaa, en minä maailman keuhkoja tuhoa!” (Minäkö se oon?.)

Esimerkissä (21) nousevat esiin Tanskan suurimman sanomalehden Jyllands-Postenin 30. syyskuuta 2005 sivuillaan julkaisemat pilakuvat profeetta Muhammedista. Muslimit eri puolilla maailmaa alkoivat reagoida pilakuviin voimakkaasti vasta, kun toimittajat olivat tiedustelleet imaamien mielipidettä piirroksista ja niiden levittämisestä

julkisuuteen. Pilakuvat julkaisseen tanskalaislehden toimituskunta halusi koetella sananvapauden rajoja. Muhammed-piirrosten esittäminen lienee tyydyttänyt länsimaisten ihmisten tiedonjanoa, mutta se loukkasi samalla monien muslimien vakaumusta. Pilakuvien julkaisemisen jälkeen Tanskan silloinen pääministeri kieltäytyi sananvapauteen vedoten keskustelemasta arabimaiden edustajien kanssa maansa lehdistön toiminnasta. Alkuvuodesta 2006 eurooppalaiset seurasivat järkyttyneinä pilakuvakohun aiheuttamia mellakoita, jotka leimattiin muslimien syyksi.

Tiedotusvälineet ovat 1990-luvun puolivälistä lähtien uutisoineet Amazonin sademetsien hakkuiden kiihtymisestä. Tämän kehityksen taustalla ovat Brasiliasta muun muassa Eurooppaan vietävien soijan ja naudanlihan kysynnän kasvu. 2000-luvulla nopeutunut globalisaatiokehitys on lisäksi pakottanut Amazonin alueen kuminkerääjiä ryhtymään kaskiviljelijöiksi, koska Brasilian hallitus lakkautti luonnonkumin tuotantotuen edistääkseen maailmankaupan vapautumista. Yhdysvalloissa ja Euroopassa ei vastaaviin toimenpiteisiin sen sijaan ole ryhdytty.

Esimerkin (21) sitaatit voi mielestäni tulkita otsikkositaateiksi esimerkissä (20) analysoitujen suorien lainausten tavoin. Esimerkin (21) sitaattien määrittäminen iltapäivälehtien lööppien tai Seitsemän päivää -lehden sensaatio-otsikoiden tyylillisiksi interteksteiksi ei kuitenkaan ole perusteltua, koska esimerkin (21) otsikkositaateissa esiin nousevat poliittis-yhteiskunnalliset ongelmat eivät kuulu ainakaan yksinomaan iltapäivälehtien aihevalikoimaan. Esimerkkejä (20)–(21) kuitenkin yhdistää toisiinsa otsikkositaattien ja kolumnin ”geneerisen minän” välinen dialogi. Tämä havainnollistaa sitä, että ihmiset reagoivat negatiivisiin uutisotsikoihin pyrkimällä etäännyttämään ne itsestään ja omasta toiminnastaan, oli niiden julkaisufoorumi millainen tahansa.

Kolumnia tekstilajina luonnehtiva yhteiskunnallinen kantaaottavuus ilmenee jollakin tavalla kaikissa tutkimissani Mikko Lehtosen teksteissä. Seuraavassa esimerkissä kolumnisti kiinnittää huomiota suomalaisen median sisältöjä kritisoivan keskustelun yksipuolisuuteen:

(22) Muutama vuosi sitten yleisönosastossa vaadittiin Kiasman ulkoseinässä olleen kookkaan näyttelymainoksen poistamista. Avantgardistisen näyttelyn kuvastoon kuuluneet aseet ja räjähteet olivat **kirjoittajan mukaan** omiaan pilaamaan Suomi-kuvaa, semminkin kun ne olivat nähtävillä pääkaupungin sydämessä.

Samaan aikaan läheisen Forumin seinässä komeili jättiläismäinen alusvaatemainos. Suurikokoisia kuvia vähäpukeisista naisista on samalla paikalla nähty säännöllisesti sen jälkeenkin. Turtumustako vai mitä, mutta ainakaan minun silmiini ei ole osunut julkisia mielenilmauksia, joissa kuvia olisi pidetty arveluttavina – – (Kuka seksuaalikasvattaa nuoret?.)

Esimerkissä (22) Mikko Lehtonen viittaa referoimalla Helsingin Sanomien Mieli-palstalla 4. kesäkuuta 2006 julkaistuun helsinkiläisen opetusneuvoksen kirjoitukseen, jossa tämä arvostelee Kiasman ”tunkemista” liian lähelle marsalkka Mannerheimin ratsastajapatsasta. Tämä mielipideteksti liittyy alun perin Helsingin Sanomissa käytyyn keskusteluun Mannerheimin patsaan paikasta ja kyseisen monumentin vaikutuksista pääkaupunkimme kaupunkikuvaan. Mikko Lehtonen puolestaan referoi tätä yleisönosastokirjoitusta Kuka seksuaalikasvattaa nuoret -kolumninsa alussa johdattaakseen lukijat huomaamaan, että mediakasvatuksessa tulee kiinnittää huomiota muuhunkin kuin mediaväkivaltaan ja sen mahdollisiin vaikutuksiin. Palaan tähän tematiikkaan uudelleen luvussa 4.1.3, jossa käsittelen niitä tieteen ja koulutuksen tekstejä, joihin Lehtonen Opettaja-lehden kolumneissaan viittaa.

Maamme ainoa valtakunnallinen päivälehti voidaan jäljittää myös kahden seuraavassa esimerkissä esiin nousevan intertekstin lähteeksi:

(23) – –Maan suurin lehti kysyi pääkirjoituksessaan, onko kouluissa keskitytty hyvien arvosanojen metsästämiseen yhteisöllisyyden kustannuksella. Kokoomus kertoi heti kouluampumisten jälkeen lähtevänsä kunnallisvaaleihin yhteisöllisyys johtotähtenään. Sitä tähteä seurasivat kampanjoissaan muutkin puolueet. (Suloinen sana yhteisö.)

Ensimmäinen esimerkin (23) Helsingin Sanomissa ilmestyneistä interteksteistä on viime vuoden syyskuun 24. päivän pääkirjoitus, jonka ydinkysymyksen kolumnisti tuo referoimalla osaksi tekstinsä aihepiiriä. Esimerkin jälkimmäiseksi intertekstiksi aktivoituu HS:n Kotimaa-sivuilla muutama päivä myöhemmin ilmestynyt artikkeli, joka on saanut otsikokseen Kokoomus korostaa kuntien oma-aloitteisuutta. Artikkelissa esitellään ja kommentoidaan lyhyesti puolueen kunnallisvaaliohjelmaa, jonka yhdeksi pääteemaksi on nostettu yhteisöllisyys. Lehtosen kolumnissa esimerkki (23) interteksteineen toimii johdantona sen pohtimiseksi ja problematisoimiseksi, mitä yhteisöllisyys itse asiassa on.

Televisio-ohjelmien ja erilaisten lehtitekstien lisäksi Mikko Lehtonen viittaa Opettaja-lehden kolumneissaan myös lauluihin. Laulutekstien kannalta hedelmällisin tutkimusaineistoni kolumneista on teksti, joka on otsikoitu Paljon onnea vaan. Otsikon perusteella kolumnin merkityssisällön kannalta keskeiseksi näyttäisi nousevan yhdysvaltalaisien sisarusten Patty ja Mildred Hillin säveltämä onnittelulaulu Happy Birthday to You, jonka suomenkieliset sanat ovat Sauvo Puhtilan käsialaa. Onnittelulaulun relevanttiutta intertekstinä lisää se, että Paljon onnea vaan -kolumni on julkaistu Opettaja-lehden numerossa, jonka ilmestymisajankohta – 2. marraskuuta 2007 – on ollut lähellä Suomen yhdeksättäkymmenettä itsenäisyyspäivää. Sen sijaan, että Lehtonen juhlallisen patrioottisesti muistelsi kolumnissaan pian 90-vuotiaan isänmaansa vaiheita, hän huomauttaa, että Suomi on yhä monissa asioissa riippuvainen muista maista. Tästä syystä kolumnin otsikon voi tulkita kannustukseksi muiden maiden kanssa tehtävään yhteistyöhön.

Kansainvälinen korostus näkyy myös seuraavassa esimerkissä, jossa intertekstiksi nimetään suoraan kansallishymnimme:

(24) Myös kansallisen identiteettimme peruspilarit ovat lainaa. Suomen lipun muoto on lännestä, värit taas tsaarin purjehduslipusta. Vaakunamme on keskiaikaista ruotsalaista perua. **Maamme-laulun sävelsi eräs saksalainen**, ja kristinuskon toi aikanaan maahan muuan englantilainen piispa. (Paljon onnea vaan.)

Kansallislaulun suoraan siteeraamiseen liittyy etäännytetty viittaus sen säveltäjään – saksalaiseen Fredrik Paciukseen, jota pidetään yleisemminkin 1800-luvun suomalaisen musiikkielämän elvyttäjänä. Mikko Lehtonen siteeraa Paljon onnea vaan -kolumnissaan vielä yhtä laulua, jonka hän kaikkein selvimmin kytkee korostamaansa kansainvälisen yhteistyön tärkeyden -teemaan:

(25) ”You know nowadays / it’s the old man, / He’s got all the money / And a young man ain’t got nothin’ in the world these days” (Paljon onnea vaan.)

Esimerkissä (25) siteerattavat säkeet sisältyvät vuonna 1964 perustetun brittiläisen The Who -rockyhtyeen vuonna 1970 julkaistuun konserttitaltointiin Live in Leeds. Ennen kolumniin lainattuja säkeitä Young Man -kappaleessa lauletaan tilanteesta, jossa nuori mies oli vahva. Siteeraamalla päinvastaiseksi muuttunutta tilannetta, jossa vanhalla miehellä on kaikki eikä nuorella mitään, kolumnisti rinnastaa nuoren miehen

itsenäisyydestään taisteleviin nuoriin ja heikkoihin valtioihin, joita vahvempien ja vanhempien, kuten Suomen, on tuettava.

Laulu on yksi niistä mediatekstien lajeista, jotka kuuluvat Minäkö se oon? -kolumniin sisältyvään tekstien kirjoon. Paljon onnea vaan -kolumnin tavoin lauluun kohdistuvan intertekstuaalisen viittauksen voi jäljittää jo kolumnin otsikosta. Minäkö se oon? -tekstissä laulun tunnistaminen edellyttää kuitenkin alluusion havaitsemista. Tämä kolumni viittaa epäsuorasti MTV:llä 1980-luvulla Fazerin suklaamainoksen yhteydessä esitettyyn lauluun ”Sinäkö se oot / niin monen vuoden jälkeen, / muistatko mua?”¹⁰. Tämä iloinen mainosrallatus on jäänyt elämään: Osa siitä on otettu virtuaalisen seuranhakufoorumin CCDate.netin¹¹ iskulauseeksi. Samaista laulua siteerataan myös haikean romanttisissa bloginostalgisoinneissa.¹²

Mikko Lehtosen Minäkö se oon? -kolumnissa alluusion mahdollisen tunnistamisen tarkoituksena ei kuitenkaan ole vaivuttaa lukijoita romanttisiin muisteluihin. Näen Sinäkö se oot -mainoslaulun allusiivisen käytön syyksi Lehtosen kolumnissa laulun tunnettuuden – sen, että 1980-luvun 20-vuotiaat, nyt jo 40 vuoden ikään ehtineet keskiluokan edustajat, todennäköisesti tunnistavat alluusion. Tämän tunnistamisen tarkoituksena on saada ihmiset tunnistamaan paitsi itsensä myös ne ajattelu- ja toimintamallit, joita kolumnisti kritisoi teksteissään muun muassa esimerkkien (18)–(21) avulla. Kenenkään ei pitäisi reflektoida muiden toimintaa, vaan huomio on kiinnitettävä omiin tekoihin ja niiden taustalla vaikuttaviin motiiveihin, kuten kolumnin kysymyksen muotoon puetussa otsikossa kehoitetaan.

Tämän luvun lopuksi käsittelen vielä yhtä mediatekstiä, jonka päähenkilön lausumaa ja kenties siteeratuinta repliikkiä myös Lehtonen lainaa kolumnissaan:

¹⁰<http://www.youtube.com/watch?v=4Y33USZvK2Q&feature=related>, katsottu 28.7.2009.

¹¹ <http://fi.ccddate.net/FI/index.php?gclid=CP-ak8mDkZwCFQM9ZgodXGMfdQ>, viitattu 28.7.2009.

¹² Katso esimerkiksi <http://ainajotain.vuodatus.net/blog/2045345>, viitattu 28.7.2009.

(26) Esmo-yhteiskunnassa on helppo kohauttaa olkaansa ja tokaista Forrest Gumpin tyyliin: ”Shit happens” (Minäkö se oon?).

Sitaatti on Robert Zemeckisin ohjaamasta elokuvasta Forrest Gump. Tilanteessa, jossa Forrest Gump lausuu Lehtosen lainaaman repliikin hän on juuri saanut sontaa naamalleen. Tämä ei kuitenkaan tunnu Forrestin tahtia haittaavan, vaan hän jatkaa juoksuaan aivan kuin mitään ei olisi tapahtunut. Lehtonen kritisoi tekstissään meitä Esmo-yhteisteiskunnassa eläviä samanlaisesta kylmänrauhallisesta välinpitämättömyydestä.

4.1.3 Tieteen ja koulutuksen tekstit

Yksi eroavuus Mikko Lehtosen Opettaja-lehdessä ja Helsingin Sanomissa ilmestyneiden kolumnien välillä on se, ettei Helsingin Sanomissa julkaistuihin kirjoituksiin sisälly viittauksia koulumaailman kannalta merkittäviin teksteihin. Opettaja-lehden kolumnien interteksteille on puolestaan tyypillistä se, ettei niitä analysoidessa voi useinkaan erottaa tieteen ja koulutuksen tekstejä toisistaan. Syyksi tähän näen sen, että tieteelliset tekstit, joihin Lehtonen kolumneissaan viittaa, käsittelevät enimmäkseen koulutukseen ja kasvatukseen eri tavoin kytkeytyviä teemoja. Mielestäni koulutuksen ja kasvatuksen keskeisyys kertoo foorumin vaikutuksesta kolumnien sisältöön.

(27) Kymmenen vuotta sitten kasvatustieteilijä Pekka Ruohotie listasi Ammattikasvatuksen aikakauskirjassa yleisiä työelämävalmiuksia ja kompetensseja. Niiksi Ruohotie **näki** elämänhallinnan, kommunikointitaidot, ihmisten ja tehtävien johtamisen sekä innovaatioiden ja muutosten vauhdittamisen.

Koulutuksen tutkija Matti Vesa Volanen huomauttaa (Filoteknia ja kysymys sivistävästä työstä, 2006), että Ruohotie ei listassaan lähtenyt liikkeelle teoriasta (kuinka maailma on ja mitä sen saamiseksi selville pitää osata), vaan käytännöstä (millainen maailman pitäisi olla ja mitä **minun** on osattava **voidakseni** yhdessä toisten kanssa luoda käsityksen hyvästä tuloksesta).

Volasen mukaan on syytä kysyä, kuinka lukion opetussuunnitelma tai ylioppilastutkinto ohjaavat lukiolaisia nykymaailman edellyttämien käytännön valmiuksien muodostumiseen. Hän **korostaa, että** sivistys ei lopu lukion ovella eikä ammatillisuus pääty ammattioppilaitoksen portille. **Kun koneet ovat tietokoneiden aikakaudella oppineet käyttämään kieltä ja kieli koneita, työ ei tule toimeen ilman kieliä eivätkä kielet ilman koneita.** (Taidan – siis olen.)

Esimerkistä (27) ilmenee, että Mikko Lehtonen referoi kolumnissaan Taidan – siis olen kahden koulutuksen asiantuntijan, Pekka Ruohotien ja Matti Vesa Volasen, näkemyksiä koulutuksesta ja sen antamista työelämävalmiuksista. Lehtonen paljastaa omassa referaatissaan sen, miten tieteen tekijät, kuten muutkin tekstityöläiset, kierrättävät toistensa tekstejä: myös Volanen viittaa artikkelissaan Ruohotien aiemmin esiin nostamiin työelämän taitoihin. Viittauksen funktio on hänellä sama kuin Lehtosellakin: kummatkin haluavat kiinnittää huomiota siihen, että valtakunnallisesti merkittävänä pidetty lukiokoulutus ei teoriapainotteisuudessaan tarjoa opiskelijoille riittäviä taitoja työelämän haasteista selviämiseen. Referoidessaan Ruohotietä Lehtonen käyttää johtoilmauksena verbiä *näki*, joka aistihavaintoverbinä ei kuulu prototyyppeistä johtolauseita¹³ muodostavien verbien joukkoon. Lehtosen johtoverbivalinta korostaa kuitenkin sitä, että kyse on juuri Ruohotien esittämästä näkemyksestä.

Esimerkin (27) loppupuolella Lehtonen referoi Volasen tutkimusta käyttämällä johtoilmauksessa *korostaa*-verbiä. Johtoverbin valinta vahvistaa lukijalle, että myös Lehtonen kannattaa koulutusta, jossa huomioidaan oppijoiden tietojen ja taitojen yhtäläinen karttuminen. Näen tarkkuuden, jolla Lehtonen esittelee argumentoinnin tukena käyttämänsä teokset, olevan hänen ammattiroolinsa vaikutusta. Ammattilehti kolumnien julkaisuforumina vaikuttanee kolumneissa käsiteltyjen teemojen ohella myös ammatin kautta omaksuttujen kirjoittamiskonventioiden käyttöön.

Tieteellisten kirjoittamiskonventioiden – joihin tarkkojen lähdeviitteiden lisäksi kuuluu referoinnin hyödyntäminen – vaikutuksesta huolimatta interteksti voi sulautua toiseen tekstiin niin kiinteästi, että niitä on mahdoton erottaa toisistaan ilman vertailua (ks. Heikkinen 2000: 92). Tästä on kyse esimerkistä (27) lihavoimani viimeisen virkkeen kohdalla. Vasta tarkempi tutustuminen intertekstiksi nimettyyn teokseen osoittaa, että Volanen (2006: 18–19) on nostanut esiin saman kehityskulun. Toisaalta se, että esimerkin loppu on kolumnissa sijoitettu samaan kappaleeseen kuin *korostaa että* - ilmauksella epäsuoraksi esitykseksi merkitty (johto)lause vihjaa myös lihavoidun osuuden sisältyvän referaattiin.

Olen Mikko Lehtosen Opettaja-lehden kolumneissa esiintyviä avoimen intertekstuaalisia viittauksia analysoidessani pohtinut myös sitä, mitä kolumnisti haluaa

¹³ Prototyyppeistä johtolauseista ks. VISK § 1476.

viittauksia käyttämällä viestittää; millaisia motiiveja sitaattien ja nimeämisten käyttöön kolumneissa liittyy. Sekä Ulla Tiililä (2007: 118) että Vesa Heikkinen (2000: 87) pitävät tähän kysymykseen vastaamista tärkeänä osana intertekstuaalisten suhteiden tutkimusta. Heikkinen (mp.) kytkee osaksi motiivien erittelyprosessia myös ne muutokset, joita on tehty siirrettäessä intertekstin osia uuden tekstin aineksiksi.

Vertaillessani Lehtosen laatimaa kolumnia ja Matti Vesa Volasen kirjoittamaa intertekstiä huomioni kiinnittyi yhteen tekstien välillä tapahtuneeseen deiktisen elementin muutokseen: intertekstin yleistämään pyrkivä ”– – mitä pitää osata voidaksesi – –” (Volanen 2006: 15) esitetään kolumnissa yksikön ensimmäisen persoonan näkökulmasta. Persoonapronominin vaihdos ei välttämättä ensisijaisesti kerro niistä muutoksista, joita referointi aiheuttaa deiktisissä viitepisteissä (vrt. VISK § 1467). Yksikön ensimmäisen persoonan muotojen esiintyminen voi kertoa myös kolumnia tekstilajina luonnehtivasta sanonnan subjektiivisuudesta.

Jo Taidan – siis olen -kolumnin otsikko tuo yhdeksi tekstisisällön merkityksiä määrittäväksi intertekstiksi Rene Descartesin – yhden uuden ajan alun vaikutusvaltaisimman filosofin – kenties tunnetuimman kiteytyksen luotettavan tiedon peruslähtökohdista. Vaikka kyseessä on alluusio, viittausta ei kuitenkaan voi pitää yhtä epäsuorana kuin edellisessä alaluvussa esiin nostamani mainoslaulun tapauksessa. Tulkitseen Taidan – siis olen ja Minäkö se oon? -kolumnien otsikoihin sisältyvien alluusioiden epämääräisyydessä havaitsemani aste-eron johtuvan siitä, että ilmiöt, jotka kolumnisti pyrkii alluusioiden avulla nostamaan esiin, ovat luonteeltaan ja laajuudeltaan erilaisia: koulutuksen keskeisten suuntaviivojen vääränlaisilla painotuksilla on melko varmasti vakavammat ja kauaskantoisemmat seuraukset kuin välinpitämättömyydellä, jota tietynlaiset mediasisällöt ruokkivat joissakin ihmisissä: kaikkihan eivät katso Kauniita ja rohkeita tai tyydytä tiedonjanoaan Seitsemän päivää -lehden sensaatio-otsikoilla.

Descartesilaisen ajattelutavan vaikutusten keskeisyydestä kertoo jotakin se, että Mikko Lehtonen nostaa filosofin keskeisen teesin esiin myöhemmin kolumnissaan siteeraamalla ja kommentoimalla sitä:

(28) Vaikka Descartes aikanaan muotoilikin nykyajan tunnuslauseeksi ”Ajattelen – siis olen”, ei silkka ajattelu vielä ole olemista. Ihmisenä olemiseen

tarvitaan tekoja. Tekoihin taas tarvitaan taitoja. Taitoja puolestaan ei ole ilman ajattelun ja ruumiillisen toiminnan yhteyttä. (Taidan – siis olen.)

Descartesin kerrotaan pitäneen ”Ajattelen – siis olen” -filosofiaa riittävänä yleisen totuudenkriteerin lähtökohtana (Spectrum 1978: 370). Tuomalla Descartes-sitaatin osaksi koulutuksen asiantuntijoiden kanssa käymäänsä vuoropuhelua kolumnisti osoittaa descartesilaisen ajattelumallin itsერიitaisuuden ja riittämättömyyden. Descartesin siteeraaminen tässä kontekstissa on mielenkiintoista ja merkittävää myös siksi, että tämän vaikutusvaltaisen filosofin rationalismi innoitti filosofiaan perehtyneitä aikalaiskirjailijoita kyseenalaistamaan kasvatukseen liittyneitä sovinnaisia näkemyksiä (Mt.: 370). Nyt muiden muassa Mikko Lehtonen kyseenalaistaa esimerkiksi juuri Descartesilta peräisin olevalla lainauksella nykyaikaisia kasvatusnäkemyksiä, jotka joissain määrin pohjautuvat tämän omiin periaatteisiin.

Koulutuksen painopisteitä ja niiden määrittymiseen vaikuttavia ajattelumalleja käsittelevien tekstien lisäksi Lehtosen kolumnien interteksteinä on teoksia ja julkaisuja, joiden kautta kolumnisti ottaa kantaa myös opetuksen konkreettisiin sisältöihin. Tällaisia dokumentteja esittelen esimerkeissä (29)–(30):

(29) Jokapäiväinen pornomme -kirjan (Vastapaino 2005) toimittajien Kaarina Nikusen, Susanna Paasosen ja Laura Saarenmaan mukaan yleinen suhtautuminen pornoon muuttui jo 1990-luvulla suopeaksi ja alasta on vähitellen tullut jopa salonkikelpoinen. (Tämä siis jo ennen sitä, kun ulkoministeri katsoi itselleen soveliaaksi ryhtyä kiihkeään etäviestintään eroottisen tanssijattaren kanssa.) Samalla pornografiset esitystavat ovat valuneet perinteisen pornon ulkopuolelle, kuten mainontaan tai musiikkivideoihin. Pornahtavat kuvastot ovatkin kolmikön mukaan muuttuneet arkisiksi, näkymättömiksi ja itsestään selviksi. (Kuka seksuaalikasvattaa nuoret?)

Esimerkissä (29) Mikko Lehtonen tiivistää Jokapäiväinen pornomme -artikkelikokoelman johdantoartikkeliä referoimalla sen, millaisena teoksen toimittajat näkevät sen yhteiskunnallisen ja kulttuurisen kontekstin, jossa kokoelma ilmestyy. Kolumnistin sulkuihin sijoittama huomautus, joka liittyy ulkoministeri Ilkka Kanervan tanssija Johanna Tukiaiselle lähettämien rohkeiden tekstiviestien synnyttämään kokuun, vahvistaa esimerkissä esitettyjen tutkimustulosten ajankohtaisuutta.

Näkemyks, jonka mukaan pornon vaikutus suomalaiseen (populaari)kulttuuriin ja sen keskellä eläviin ihmisiin on yhä voimakkaampaa, vahvistaa Lehtosen vaatimusta mediakasvatuksen sisältöjen tarkistamisen tarpeellisuudesta: Lehtosen Kuka seksuaalikasvattaa nuoret? -kolumnin pääteesi on, että pornokuvaston kriittinen analysointi on nostettava mediakasvatuksen keskeiseksi sisällöksi mediaväkivallan vaikutusten tarkastelun rinnalle. Seuraava esimerkki osoittaa, että tähän haasteeseen vastaaminen vaatii vielä paljon työtä:

(30) Esimerkiksi terveystiedon opetuksesta todetaan perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa, että sen tulisi ”kehittää oppilaiden tiedollisia, sosiaalisia, tunteiden säätelyä ohjaavia, toiminnallisia ja eettisiä valmiuksia”. Perusteissa viitataan myös ”nuoruuden kehityksen erityispiirteisiin ja tarpeisiin”, missä yhteydessä esiintyy myös sanapari ”kehittyvä seksuaalisuus”.

Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet eivät tunne sanaa ”seksuaalikasvatus”. Ehkä seuraavan version valmistelijat voivat korjata tilanteen. (Kuka seksuaalikasvattaa nuoret?.)

Esimerkissä (30) kolumnisti tuo sekaesityksen keinoin peruskoulun opetussuunnitelman perusteet (POPS 2004) toiseksi kolumninsa keskeisistä interteksteistä. Sitaattien ja referointirakenteiden avulla kolumnisti osoittaa, että POPS:ssa määritellyt kasvatustavoitteet ovat yleisyydessään ja abstraktisuudessaan riittämättömiä vastaamaan laajenevan pornokuvaston asettamiin haasteisiin. Lehtonen vetoaa tässä kolumnissa POPS:n¹⁴ (mt.: 9) alussa mainittavaan vastuuseen, joka opetuksen järjestäjällä on suunnitelman laadinnasta ja kehittämisestä. Kolumnia lukiessa huomio kiinnittyy lisäksi siihen, että POPS:n (mt.:12) mukaan ihmisoikeudet sekä yksilön oikeuksien ja vapauksien kunnioittaminen ovat osa perusopetuksen arvopohjaa. Esimerkissä (30) kolumnisti osoittaa, mitä perusopetuksen opetussuunnitelmaan on kirjattu kolumnin keskeiseen teemaan liittyen – ja korostaa erityisesti sitä, mitä kyseisestä asiakirjasta puuttuu. Esimerkki (30) osoittaa kolumnin otsikossa esitettävän kysymyksen aiheellisuuden.

Interteksti, jonka esittelen seuraavaksi, tuo puolestaan koulun muun toimintakulttuurin osaksi Paljon onnea vaan -kolumnin merkityskenttää:

¹⁴ Ks. http://www02.ooph.fi/ops/perusopetus/pops_web.pdf. Luettu 29.7.2009.

(31) Nelitoistavuotias oli jo osallistunut Peruun suuntautuneeseen taksvärkkiin. Edessä oli keräysten organisointi Mosambikiin ja Angolaan samoin kuin Vietnamiin, Chileen ja eteläiseen Afrikkaan. Kun Suomi täyttää 90 vuotta, saavuttaa taksvärkkikin kunnioitettavan 40 vuoden iän, jota juhlietaan työn merkeissä. Tänä vuonna kohteena ovat Kenian katulapset ja -nuoret. Onnea heille – ja onnea taksvärkille seuraavin sanoin:

”Nuoruutensa voi heittää hukkaan hullumminkin kuin vipuamalla yhtenä monista palloa paremmalle radalle. Jos meillä ei ole toivoa, ei meillä ole mitään.” (Paljon onnea vaan.)

Vaikka esimerkin (31) lopettava sitaatti on sen olennaisin osa avoimen intertekstuaalisuuden analysoinnin näkökulmasta, taksvärkkikontekstilla on merkittävä rooli, kun selvitetään suoran lainauksen lähdettä. Ilman tätä kontekstia kolumnistin siteeraaman intertekstin jäljittäminen olisi lähes mahdotonta, koska hän ei itse nimeä mitään lähdettä sitaatille. Lukuvuoden 2007–2008 taksvärkkikampanjaa – jonka Lehtonenkin kolumnissaan mainitsee – esittelevällä internetsivulla¹⁵ on kuitenkin linkki vanhojen taksvärkkiaktiivien kokemuksistaan kirjoittamiin teksteihin. Mediakulttuurin professori Mikko Lehtonen on yksi taksvärkkitarinoiden kirjoittajista. Lehtosen kolumnin päättävä esimerkin (31) sitaatti on myös hänen taksvärkkitarinansa lopetus.

Tulkitsen sitaatin paitsi onnentoivotukseksi kenialaislapsille ja taksvärkkitoiminnalle myös kannustukseksi suomalaisille opettajille – ja miksei oppilaillekin – työhön yhteisen hyvän edistämiseksi taksvärkkitoiminnan kautta. Kokonaisuudessaan esimerkki (31) tukee edellisessä alaluvussa esittämäni tulkintaa, jonka mukaan kolumnisti haluaa jo tekstinsä otsikossa osaksi sen merkityksiä tuomallaan onnittelulaululla toivottaa menestystä nimenomaan kansojen väliselle yhteistyölle.

4.1.4 Puhutut tekstit

Opetuslautakunnan esityslistassa ilmeneviä intertekstuaalisia viittauksia tarkasteleva Vesa Heikkinen on havainnut, että kirjoitettuihin teksteihin viitataan hänen tutkimassaan aineistossa selvästi enemmän kuin puhuttuihin (Heikkinen 2000: 71).

¹⁵ <http://www.taksvärkki.fi/artikkeli.php?gid=198&pid=603091731&lang=fi>. Luettu 6.8.2009.

Syyksi tähän Heikkinen (mp.) näkee sen, että puhutut tekstit tulevat useimmiten jossain vaiheessa julki myös kirjoituksina, joihin on myöhemmissä kirjoituksissa helppo viitata.

Vaikka oma aineistoni eroaa merkittävästi Heikkisen vastaavasta, ovat hänen esittämänsä havainnot relevantteja myös Mikko Lehtosen kolumnien intertekstuaalisuutta eriteltäessä:

(32) **Tie omaan itseän kulkee toisten kautta, sanotaan.** Kanssakäymisissä toisten kanssa voimme oppia myös sen, keitä itse olemme. Esmo-yhteiskunnassa tällainen oppiminen jää kuitenkin puolitiehen. Jos kaikki ongelmat ja kaikki paha ovat aina toisissa, meillä ei ole minkäänlaista tarvetta oppia tuntemaan itseämme, olemmehan määritelmän mukaan aina hyviä. **Tilanne on kuin entisellä miehellä, jolta kysyttiin tämän pituutta. Mies asetti kämmentensä päälle ja lausui: ”Tämän pituinen!”** (Minäkö se oon?.)

Tulkitsen esimerkistä (32) lihavoimani osuudet sananparsiksi. Sananparsien tarkkaa alkuperää on toisinaan mahdoton jäljittää, koska niiden synty voi ajoittua kirjallisen perinteen ulkopuolelle. Nyky aikaan nämä sutkaukset ovat säilyneet paitsi puheessa esiintyvinä lentävinä lauseina myös erilaisia kansanviisauksia sisältävissä kokoelmissa. Esimerkin ensimmäisen lauseen sananparsimaisuutta tukevia kielellisiä seikkoja ovat geneeriseksi tulkittava passiivimuotoinen johtoverbi *sanotaan* ja sen esiintyminen referaatin jäljessä ikään kuin irrallisena lisäyksenä. Entinen mies tai joku muu¹⁶ puolestaan esiintyy usein päähenkilönä sellaisissa sananparsissa kuin esimerkin (32) päättävä sitaatti.

Näen sananparsien liittämiseen Minäkö se oon? -kolumnin interteksteiksi kaksi toisilleen vastakkaista syytä: Toisaalta pyrkimyksen osoittaa, että toiset huomioiva sosiaalinen vuorovaikutus on jo kauan nähty yksilönkehitykselle hyödylliseksi tekijäksi. Esimerkin (32) lopettava sitaatti puolestaan korostaa, miten naurettavaksi itsensä voi tehdä, mikäli ei kykene tai suostu ymmärtämään, että omienkin tekojen vaikutukset ulottuvat usein omaa itseä laajemmalle.

¹⁶ Esim: ”Rakkautta tuli paperipussissa, sano **entinen likka** kun sulhaseltaan kirjeen sai” (Tanttu 1945: 30).

Esimerkit (33)–(34) tuovat esiin kaksi keskustelua, jotka eivät todennäköisesti ole tallentuneet kirjallisiksi dokumenteiksi muutoin kuin kolumneissa, joihin pieni osa keskusteluista on sisällytetty:

(33) Viitisentoista vuotta sitten muuan opiskelijani puuskahti minulle: ”Miksi tutkimuksessa aina täytyy pyrkiä pinnan alle, paljastamaan jotain mikä muka jää näkymättömiin? Eikö kaikki ole sitä, miltä se näyttää?” En muista, mitä vastasin. Äskettäin vastaani tuli kuitenkin tekstinpätkä, johon olisin taatusti viitannut, mikäli olisin sen tuntenut. (Pessoa ja karhut.)

(34) Kirjoitan tätä viimeisellä lomaviikolla. Yläasteen ysiluokan aloittava poikani on nukkunut puolille päivin. Ruokapöydässä toteamme, että hänen luontainen vuorokausirytmensä ei oikein käy yksiin koulupäivän ajoituksen kanssa. (Ajan henki.)

Esimerkissä (33) kolumnisti siteeraa osaa jonkun opiskelijansa kanssa käymästään keskustelusta. Vaikka suurin osa tästä vuoropuhelusta on vuosien kuluessa unohtunut kolumnistinkin mielestä, on opiskelijan esittämä kysymys yhä ajankohtainen. Tästä ajankohtaisuudesta kertoo jotain esimerkiksi se, että tuo kysymys ja siihen vastaaminen muodostuvat Pessoa ja karhut -kolumnin peruslähtökohdiksi.

Esimerkissä (34) kolumnisti puolestaan referoi yhdellä lauseella poikansa ja itsensä välillä käytyä ruokapöytäkeskustelua. Ennen tätä lyhyttä ja maltillissävyistä referaattia kolumnisti kuvailee keskustelun taustalla vaikuttanutta, jo hieman pidempään jatkunutta tilannetta. Referaatin jälkeen kirjoittaja pohtii yhteiskunnan kansalaisten ajankäytölle asettamia ”normeja” ja sitä, voisiko niitä mahdollisesti muuttaa.

Esimerkeissä (35)–(36) interteksteiksi nousevat puheet ovat luultavasti jättäneet jonkinlaisia kirjallisia jälkiä ainakin puheet laatineiden henkilöiden muistiinpanoihin:

(35) Tyypillisenä paranoidina en osaa yksinkertaisesti vain elää elämääni, vaan sorrun koko ajan miettimään arkisten askareitteni yhteyksiä taloudellisiin, poliittisiin ja kulttuurisiin valtarakenteisiin. Kesäisellä konferenssimatkalla kuulin saman kulttuurintutkimuksen grand old man Stuart Hallin suusta. **Hän kehotti tutkijoita kysymään tutkimistaan kohteista yhä uudelleen: ”Mitä tekemistä tällä on kaiken muun kanssa?”** (Ajan henki.)

Esimerkin (35) päättävän Stuart Hall -sitaatin voisi tulkita olevan Mikko Lehtoselle keino hakea oikeutusta sille jossain määrin vainoharhaiselle elämänasenteelle, jonka hän

tunnistaa itselleen ominaiseksi myös ei-ammattillisissa yhteyksissä. Näen sitaatin kuitenkin pikemminkin kehotuksena, jopa houkuttimena siihen, että jokaisen ihmisen – ammatista riippumatta – kannattaisi tavoitella jonkinasteista tutkijanasennetta elämässään. Tässä esimerkissä korostuu suoran lainauksen kautta samanlainen kysymysten esittämisen tärkeys kuin esimerkissä (33). Tämä kytkös vahvistaa luvussa 4.1.1 esittämäni tulkintaa temaattisesti intertekstuaalisesta suhteesta Ajan henki ja Pessoa ja karhut kolumnien välillä.

(36) Joskus ammoisina aikoina, olisiko ollut vuonna 1970, koulumme teinikunta sai tehtäväkseen pitää **itsenäisyypäivän päivänavauksen** keskusradion kautta. – – Joulukuisena aamuna löysin itseni koulun kansliasta rehtorimme seurasta. – – Käyttämiäni sanamuotoja en enää muista, mutta **puheen viesti oli selvä: Kun Suomi itsenäistyi, saimme tukea itseämme vahvemmilta. Niinpä meidän velvollisuutemme on nyt auttaa heikompiamme** eli tukea Afrikan itsenäisyydestään kamppailevia kansoja – –. (Paljon onnea vaan).

Esimerkin (36) intertekstiksi Mikko Lehtonen nimeää omina kouluvuosinaan pitämänsä päivänavauspuheen. Puheen viesti kiteytyy myös sen jälkeen soitetussa The Who -yhtyeen laulussa, jota olen analysoinut esimerkissä (25).

4.2 Interdiskursiivisuus

Tässä luvussa erittelen niitä diskursseja, joihin Mikko Lehtosen Opettaja-lehdessä julkaistut kolumnit liittyvät. Nimeän alaluvut käsiteltävien diskurssien mukaan. Olen konstruoinut diskurssit kolumnien keskeisten teemojen ja niissä käytettyjen sananvalintojen perusteella.

4.2.1 Media- ja mediakasvatusdiskurssi

Totesin luvun 2.2 lopussa, ettei genre ole tämän tutkimuksen kannalta merkittävä käsite. Genre on kuitenkin tärkeä elementti silloin, kun eritellään tekstien interdiskursiivisia suhteita. Esimerkeissä (37)–(38) genrejen nimeäminen auttaa hahmottamaan kolumnien muodostamia interdiskursiivisia kytköksiä:

(37) Olen kuitenkin alkanut ounastella, että ehkä elämmekin ”En se minä ollut -yhteiskunnassa (Esmo). Esmo-yhteiskunta rakentuu samalle periaatteelle kuin **klassisen salapoliisiromanin** loppuratkaisu. Kun yksi

syyllinen löydetään ja nimetään, kaikki muut tulevat samalla julistetuksi syyttömiksi. Pahan tultua yksilöidyksi ja henkilöidyksi kenenkään ei tarvitse katsoa sitä pahaa, jota on itse kussakin. – –

Esmo-yhteiskunta toimii päivittäin **iltapäivälehtien lööpeissä**. – –
(Minäkö se oon?.)

Esimerkissä (37) kolumnisti nimeää kaksi genreä, joiden avulla hän kuvaa lukijoilleen En se minä ollut -yhteiskunnan keskeisiä tuntomerkkejä. Klassisen salapoliisiromaanin nimeämisen jälkeen kolumnisti kuvailee yhtä lajille tyypillistä konventiota – loppuratkaisua, jonka hän rinnastaa Esmo-yhteiskunnan vallitsevaan mentaliteettiin. Sitä, miten Lehtosen havaitsema uusi yhteiskuntatyyppi konkretisoituu iltapäivälehtien lööpeissä, olen tarkastellut esimerkin (20) otsikkositaattien analyysin yhteydessä.

(38) – – Jossain kohtaa hän kuitenkin ymmärsi saman kuin Pessoaan tekstin kertoja. Mainittu opiskelija kirjoittaa paraikaa kuumeisesti väitöskirjaansa, jossa pohditaan sitä, kuinka television **luontodokumenteissa** ei itse asiassa puhutakaan karhuista ja muurahaisista vaan meistä ihmisistä. (Pessoa ja karhut.)

Esimerkki (38) osoittaa, miten väitöskirjan aiheen – yhden mediatekstien lajin – nimeäminen liittää Pessoa ja karhut -kolumnin osaksi mediadiskurssia. Toisaalta esimerkkiin sisältyvän väitöskirja-genren maininnan perusteella kolumnin voi katsoa kytkeytyvän myös tieteelliseen diskurssiin. Esimerkistä voi havaita, että siinä mainitut genret ja niiden aktivoimat diskurssit ovat syy–seuraussuhteessa keskenään: luontodokumenteista tehty havainto on johtanut väitöskirjan laatimiseen. Samantyyppinen havainto- ja päättelyketju on kolumnin mukaan kaiken tutkimuksen lähtökohta.

(39) **Mediakasvatuksesta** puhuttaessa etusijalla on yleensä keskustelu mediaväkivallan vaikutuksista. Myös pornon tulisi olla mediakasvatuksen esityslistan kärjessä. Arkistuneella pornokuvastolla voi olla nuorten itsemääräämisoikeutta kaventavia ja tunneskaaloja köyhdyttäviä vaikutuksia. – – Kenenkään ei pitäisi kokea painetta stailata omaa olemistaan pornahtavien kuvastojen mukaiseksi. – – Niin luonnollistunutta kuin **porno** nykykulttuurissa saattaa ollakin, porno ei ole yhtä kuin seksi ja **seksuaalisuus** – –. (Kuka seksuaalikasvattaa nuoret?.)

Olen lihavoanut *pornon* ja *seksuaalisuuden* esimerkistä (39) siksi, että Kuka seksuaalikasvattaa nuoret? -kolumnin voisi liittää myös porno- ja

seksuaalisuusdiskursseihin. Kuitenkin nämä teemat kuuluvat – tai ainakin niiden pitäisi kuulua – mediakasvatuksessa käsiteltäviin sisältöihin. Mediaväkivalta, seksuaalisuus ja porno ovat kaikki keskeisiä ja ajankohtaisia teemoja mediakasvatuksen tärkeydestä ja sisällöistä julkisilla foorumeilla käytävässä keskustelussa.

Mikko Lehtonen asettuu kolumnillaan tukemaan tutkimustuloksia, jotka eivät itsestään selvästi osoita, että videopelien pelaaminen tekisi lapsista väkivaltaisia. Lasten kanssa keskustelemalla on saatu selville myös, etteivät he pelaa väkivaltaisia pelejä tappamisen, vaan hauskanpidon, haasteiden ja sosiaalisen kanssakäymisen vuoksi. Kolumnillaan Lehtonen liittyy myös siihen rintamaan, jonka mukaan laajalle levinnyt nykykäsitys seksuaalisesta vapaudesta on väärä: jättäessään pois vastuun näkökulman se ei tarjoa nuorille tukea, jonka varassa he voisivat ihmetellä seksuaalisuuttaan ja joka vahvistaisi heidän minäkuvaansa. Esimerkistä (39) käy ilmi myös se, että Lehtonen muistuttaa pornografisten mediasisältöjen aiheuttavan psykososiaalisia paineita nuorille, joilla ei ole valmiuksia käsitellä kohtaamiaan kuvastoja. Lehtosen huoli liittyy muussa julkisessa keskustelussa esitettyihin näkemyksiin, joiden mukaan seksuaalisuuden ylikorostuminen aiheuttaa riittämättömyyden tunteita, syrjäytymistä ja masennusta.

Mikko Lehtosen Kuka seksuaalikasvattaa nuoret? -kolumnista on löydettävissä porno- ja seksuaalisuusdiskurssien ohella vielä kolmaskin diskurssi – mainonnan diskurssi –, joka liittyy edellisiä kiinteämmin mediadiskurssien laajaan kirjoon. Kolumnisti nostaa esiin alusvaatemainonnan, jonka on yleisestikin todettu aiheuttavan ulkonäköpaineita varsinkin tytöille ja johtavan jopa syömishäiriöihin. Lehtonen suhtautuu pornokuvaston levittäytymiseen kriittisesti ja analyttisen viileästi. Hän ei tekstissään lietso moraalista paniikkia vaan korostaa oppiainerajat ylittävän mediakasvatuksen merkitystä:

(40) Äidinkielen lisäksi pornokuvastoa voisi purkaa esimerkiksi terveystiedon, kuvaamataidon tai uskonnon ja elämäntutkimustiedon tunneilla (Kuka seksuaalikasvattaa nuoret?).

Esimerkki tiivistää mielestäni kolumnin keskeisen väitteen: kun kerran aikuisten tuottamiin mediakulttuurin sisältöihin liittyvä porno on arkipäivää, on heidän tarjottava nuorille välineet sen käsittelemiseksi.

4.2.2 Yhteiskuntadiskurssit

Tarkastelen tässä aluvussa kolmea diskurssia, jotka ovat kaikki yhdistettävissä *yhteiskuntadiskurssin* kategorian alaisuuteen: yhteiskunnallisten muutosten diskurssi, yhteisöllisyysdiskurssi ja koulutuksen diskurssi.

Yhteiskunnallisten muutosten diskurssissa tulee näkyviin se, ettei yhteiskuntaa, jossa elämme, kyetä yksimielisesti edes nimeämään:

(41) Rakkaalla lapsella on monta nimeä. Omaa yhteiskuntaamme kutsutaan milloin tietoyhteiskunnaksi, milloin informaatioyhteiskunnaksi, milloin taas jälkiteolliseksi yhteiskunnaksi. Ja eiköhän muutama irvileuka ole kiirehtinyt täsmentämään, että tämä onkin luuloyhteiskunta. Elämykset ainakin ovat aikamme sana, aina elämystaloutta ja kuntien kulttuuritointen kansalaisille tarjoamia elämyksiä myöten. (Minäkö se oon?.)

Kommenteillaan suomalaisen yhteiskunnan nimityksistä kolumnisti ottaa kantaa suomalaisen yhteiskunnan määrittelyperusteista käytyyn keskusteluun. Nyky-yhteiskunnan määrittelyyn kantaa ottaneet ovat huomauttaneet, ettei ole oikein määritellä tietoyhteiskuntaa tiedoksi jalostumattoman informaation eikä sitä hyödyntävien teknologioiden avulla. Tietoyhteiskunnassa eivät ole merkityksellisiä bittivirrat vaan inhimillisen ymmärryksen suodattamat sisällöt. On myös vaadittu, ettei Suomessa pidä tyytyä tietoyhteiskunnan statukseen vaan täytyy edetä tietämysyhteiskuntaan. Esteeksi etenemiselle on nähty muun muassa valtion jakaman tutkimusrahoituksen väheneminen.

Teknologisen determinismin vastustajat tarjoavat tieto- ja informaatiotulvan vastapainoksi elämys- ja speaktaakkeliyhteiskuntaa. Elämysten tuottajat tukeutuvat aitouteen, yksilöllisyyteen, moniaistisuuteen, arjesta erottautumiseen ja tarinoihin. Tulkintani mukaan Mikko Lehtonen ei pyri erilaisia yhteiskuntamalleja luettelemalla tarjoamaan lukijoilleen yhteiskuntaopin kertauskurssia. Vaikka kolumnisti Minäkö se oon? -tekstissään kritisoikin yhteiskuntaa, joka perustuu toisten ihmisten tekojen järkyttävyyden ruotimiseen ja oman paremmuuden vakuutteluun, hän samalla myös laajentaa ja syventää yhteiskunnallisten muutosten diskurssin sisältöä: Lehtonen osoittaa, että niin yhteiskunnan kuin laajemmin koko elämän perusteiden tarkastelu on hedelmällistä aloittaa inhimillisistä lähtökohdista – omasta itsestä.

Esimerkki (42) ilmentää toista yhteiskunnallisten muutosten diskurssille ominaista jännitettä:

(42) Koulupäivä alkaa kukonlaulun aikaan tietysti siksi, että useimpien koululaisten vanhempien työpäivä alkaa aikaisin. Mutta miksi **kaupungistuva yhteiskunta** yhä noudattaa **agraarista** vuorokausirytmää? Onko kyse kenties siitä, että laittamalla ihmiset tiettyyn vuorokausirytmiiin meidät samalla sidotaan itsekurikoneeseen? Että kunnollista on vain ositettu, tunteihin jaettu elämä, jossa hupi ja hyöty on erotettu selvästi toisistaan? (Ajan henki.)

Mikko Lehtosen Ajan henki -kolumnissaan esiin nostama kysymys ei ehkä ole täysin uusi agraarin ja urbaanin välisiä vastakohtaisuuksia käsittelevässä diskurssissa. Se ei kuitenkaan liene myöskään tavallisin esimerkki, jonka kautta tätä 1960-luvun suuren yhteiskunnallisen rakennemuutoksen voimistamaa jännitettä on konkretisoitu. Väestön siirtyminen maalta kaupunkeihin on vaikuttanut paitsi poliittiseen keskusteluun myös suomalaisten elintapoihin. Aluepolitiikan kannattajia on syytetty kilpailukyvyyn kehittymisen ehkäisemisestä ja maaseudun tukemisesta kaupunkien kustannuksella. Yleisemmin agraariin elämänmuotoon liitetään harmonia; luonnon koskemattomuus, punaiset tuvat ja perunamaat. Kaupunkien kasvun myötä tämän idyllin ovat syrjäyttäneet autot, marketit, hampurilaisravintolat ja golfin peluu.

Yleisesti kaupungit mielletään kehittyviksi innovaatiokeskuksiksi. Toisaalta urbanisoinnin varjopuolena nähdään usein yhteisöllisyyden heikentyminen. Asettaessaan Ajan henki -kolumnissaan vastakkain agraarin ja urbaanin vuorokausirytmien Lehtonen ei mielestäni pyri pelkästään syventämään urbaanin ja agraarin vastakkainasettelua. Kysymys yhteiskunnan ajankäytöstä asettuu kolumnin kontekstissa perinteistä maaseudun ja kaupungin vastakkainasettelua laajempiin yhteyksiin. Kolumni haastaa myös lukijansa pohtimaan ajankäyttö- ja elämäntapojaan, mistä kertoo mielestäni se, että vaikka teksti houkuttelee kysymään, kuka on ajan takana, se ei tarjoa kysymykseen yksiselitteistä vastausta. Tulkintaa vastauksen määrittelemättömyydestä vahvistavat subjektina käytettävä laaja-alainen mutta abstrakti *yhteiskunta* ja *situa-*verbin passiivimuoto.

Yhteisöllisyysdiskurssi nousi suomalaisen yhteiskuntakeskustelun ykkösaiheeksi Kauhajoen koulusurmien jälkeen. Keskusteluissa korostettiin toisaalta lasten lähipiirin roolia heidän kasvatuksessaan. Toisaalta yhteisöllisyyden nähtiin vaativan koulun

toimintamallien kokonaisvaltaista uudistamista niin, että tilaa jäisi myös oppilaiden omille kysymyksille. Huomautettiin, että jotta lasten ja nuorten tervettä kasvua ja kehitystä voitaisiin tukea, pitäisi lähteä liikkeelle perusasioista. Yhteisöllisyyskeskustelussa perättiin myös näkemyksiä siitä, mitä yhteisöllisyys konkreettisesti merkitsee. Toisaalta vaadittiin huomioimaan se tosiasia, etteivät yhteisöllisyyden vaikutukset ole pelkästään positiivisia:

(43) Kauhajoen kouluampumisten jälkimainingeissa yhteisöllisyydellä on viitattu ennen muuta välittämiseen. – – Yhteisöissä ketään ei kiusataisi tai jätettäisi yksin. – –

Epäileväinen jäi kuitenkin kansallisen yhteisö- ja välittämishymistyksen äärellä miettimään sitä, ovatko kaikki yhteisöt todella välittäviä. – – Moinen epäily voi saattaa kyselijän itsensä kiipeliin. Kukapa ei nimittäin haluaisi kuulua ainakin johonkin yhteisöön. Monella on myös kerrassaan mainioita kokemuksia yhteisyydestä – –. Useimmilla taitaa kuitenkin olla kokemuksia myös sellaisista yhteisöistä, jotka eivät välitä kaikista jäsenistään. Ja joillakuilla voi olla kokemusta siitäkin, että on joutunut suljetuksi ulos yhteisöstä. (Suloinen sana yhteisö.)

Vaikka Mikko Lehtonen ei täysin kyseenalaista yhteisöllisyyspuhetta, hänen yhteisöllisyyskannanottonsa kytkeytyy vahvasti yhteisöllisyysdiskurssin vastadiskurssiksi rakentuvaan ulkopuolisuusdiskurssiin. Yhteiskunnan makrotason tekijöiden, kuten väljän aselainsäädännön ja puutteellisten mielenterveyspalveluiden sijaan, ulkopuolisuusdiskurssin puheenvuoroissa on puututtu välittömämpiin yhteisöllisyyttä uhkaaviin tekijöihin. Tällaisiksi uhkatekijöiksi ovat nousseet erityisesti kiusaaminen ja yksinäisyys, jotka vahingoittavat eri-ikäisiä ihmisiä.

Kolumnillaan Lehtonen asettuu tukemaan näkemystä siitä, että yhteisöllisyyspuhe jää sanahelinäksi, mikäli sen lomassa ei puututa yhteisöissä ilmeneviin ristiriitaisuuksiin. Näistä ristiriitaisuuksista tullaan tietoisiksi useimmiten juuri ulkopuolisuusdiskurssin kautta.

Koulutuksen diskurssi on hallitseva Mikko Lehtosen Taidan – siis olen -kolumnissa, koska hän ottaa kyseisessä tekstissä kantaa ajankohtaisiin koulutusta koskeviin kysymyksiin: ammatillisen ja lukiokoulutuksen asemaan ja suhteeseen sekä siihen, mitä yleissivistys on tai mitä sen pikemminkin pitäisi olla:

(44) Ammatilliseen koulutukseen hakeutuneiden määrä ikäluokasta ylitti päättyneenä vuonna pitkästä aikaa lukioihin hakeutuneiden pääluvun.

Ammatillisen koulutuksen suosio on jo jonkin aikaa kasvanut yleissivistävään koulutukseen verrattuna. Tämä näkyy siinäkin, että kevään 2007 ylioppilaista 26,2 prosenttia haki vain yliopistoihin, kun vain ammattikorkeakouluihin haki 25,4 prosenttia ja sekä yliopistoihin että ammattikorkeakouluihin 20,3 prosenttia.

Lukiot eivät nykyään ole pääosin yliopistoihin vaan ammatilliseen koulutukseen johtava väylä. Tästä huolimatta lukiokoulutus rakentuu ensisijaisesti niin sanotun yleissivistyksen opettamiselle. (Taidan – siis olen.)

Laajemmassa julkisessa keskustelussa ammatillisella ja lukiokoulutuksella on kummallakin omat kannattajansa. Lukiokoulutusta kritisoidaan usein siitä, että lukiolaisia koulutetaan liikaa ja liian pitkään. Lukion puolustajat vastaavat tähän arvosteluun huomauttamalla, että ilman tarpeeksi laajoja opintoja on vaikea saavuttaa riittävän kattavaa yleissivistystä, joka auttaa hahmottamaan suuria kokonaisuuksia ja niiden välisiä yhteyksiä. Lisäksi lukion katsotaan kehittävän opiskelijoiden kriittistä ajattelukykyä ja mielipiteen ilmaisuväilyä. Yleissivistyksen on katsottu edistävän myös ammatti-identiteetin hahmottumista.

Ammatillisen koulutuksen etuna lukio-opiskeluun nähden on pidetty sen antamien käytännön taitojen lisäksi sitä, että ammatillinen perustutkinto takaa jatko-opintokelpoisuuden korkeakoulussa. Tämän on nähty huonontavan ylioppilaiden asemaa ammatillisesta koulutuksesta valmistuneisiin verrattuna. Toisaalta ammatillista koulutusta on viime aikoina kritisoitu yleissivistävien sisältöjen lisäämisestä ammattiaineiden opetuksen kustannuksella. Lehtosen kolumnissaan peräänkuuluttamaa ammattisivistystä tuetaan Suomessa yleisestikin, koska toteutuessaan se poistaisi vallitsevia koulutukseen liittyviä jännitteitä.

Mikko Lehtosen Taidan – siis olen -kolumni kytkeytyy koulutusdiskurssin ohella vahvasti myös koulutuspoliittiseen ja tilastodiskursseihin. Nämä diskurssit yhdistyvät kolumnin kontekstissa mielestäni kiinteästi koulutusdiskurssiin, minkä vuoksi olen nostanut esiin vain koulutusdiskurssin.

4.2.3 Me ja muut -diskurssi

Valtioiden, heimojen ja erilaisten yhteisöjen väliset ja sisäiset konfliktit näyttävät olevan aina ajankohtaisia; ne ylittävät uutiskynnyksen helposti ja niitä kommentoidaan

eri tavoin lähes kaikenlaisissa mediateksteissä. Syynä näihin vastakkainasetteluihin on usein se, että voimakkaasta globalisaatiokehityksestä huolimatta ihmisillä on hyvinkin erilaisia arvoja, tapoja ja asenteita. Myös Mikko Lehtonen ottaa Ajan henki -kolumnissaan kantaa tähän todellisuuteen ja sen ilmenemismuotoihin:

(45) Vai olisiko sittenkin niin, että maailma nyt vain on sellainen, että kaikilla ilmiöillä on laahuksensa ja valta esiintyy moninaisissa valekaavuissa? Ajatellaanpa vaikka uskontoa. Moni intellektuelli on hämmästyksen sormi ällistyksen suussa katsoessaan niin islamilaista kuin läntistäkin maailmaa. Eikö käynnissä pitänyt olla elämän rationalisoituminen ja kaikinainen maallistuminen? Miksi uskonnon merkitys näyttää kuitenkin kasvavan kohisten? Mutta ehkä intellektuellin koko kysymys on väärin aseteltu. Ehkä uskonnon suosion salaisuutta pitää nytkin etsiä täysin maanpäällisistä seikoista. Kenties uskonnossa ei olekaan kyse tuon- vaan tämänpuoleisesta. **Tähän suuntaanhan viittaa uskontojen kytkeytyminen nationalismiin niin monissa arabimaissa kuin Yhdysvalloissakin.** (Ajan henki.)

Erityisesti esimerkin (45) viimeinen lause kytkee kolumnistin pohdinnat lännen ja islamilaisen maailman vastakkainasetteluun, joka on ollut erityisen paljon esillä 11. syyskuuta 2001 World Trade Centeriin ja Pentagoniin kohdistuneiden terrori-iskujen jälkeen. Me ja muut -diskurssia hallitsevat sellaiset iskusanat kuin *kosto, uhkat, viha, viholliskuvat, ennakkoluulot, fundamentalismi* ja *fanatismi*. Tällainen kielenkäyttö konkretisoituu länsimaiden Yhdysvaltojen johdolla käymässä terrorisminvastaisessa sodassa ja muslimimaiden harjoittamassa jihadissa. Yhdysvallat on nimennyt ”roistovaltioiksi” sellaiset valtiot, jotka sen mukaan uhkaavat länsimaista arvomaailmaa. Islamilaisille ääriryhmille erityisesti Yhdysvallat puolestaan edustaa ”käärmettä, jonka pää on murskattava”.

Siihen, että juuri uskontoa pidetään tämän jopa sivilisaatioiden sodaksi kutsutun vastakkainasettelun aiheuttajana on perusteita: Toisaalta amerikkalaisten, Vanhaa testamenttia lakihenkisesti tulkitsevien, uuskonservatiivien näkemys, jonka mukaan Yhdysvaltojen pitää käyttää taloudellis-sotilaallista ylivoimaansa vapauden ja demokratian levittämiseen. Islamilaisten ääriliikkeiden toimintaa ruokkivat Yhdysvaltain läsnäolo Arabian niemimaalla, amerikkalaisen kulttuurin ekspansio ja vapaa tiedonvälitys. Toisaalta demokratian juurruttamista muslimimaihin kannattavat myös monet sellaiset länsimaat, joissa päätöksentekoa ei Yhdysvaltojen tavoin ohjaa uskonnollissävyytteinen retoriikka. Länsimaisen demokratian taustalla vaikuttavat uskonpuhdistus, valistus ja kapitalismi. Missään islamilaisessa maassa ei ole näihin

tekijöihin liittyviä perinteitä, mikä ei ainakaan vähennä kulttuurien välistä vastakkainasettelua.

Kolumnistin maininta uskonnon ja nationalismin kytkeytymisestä toisiinsa ja tämän liiton epäinhimillisistä seurauksista aktivoi yhteyden myös Pohjois-Irlannin ja Balkanin niemimaan tapahtumiin. Lehtosen Minäkö se oon? -kolumni paljastaa kuitenkin sekä kokonaisuutena että seuraavan esimerkin kautta sen, että me ja muut -diskurssi seurauksineen konkretisoituu myös aivan tavallisten suomalaisten arjessa:

(46) – – Ehkä Esmo on osasyypää siihenkin, että Jokelan tapahtumat tuntuvat valtajulkisuudessa vajonneen unholaan. Kun se emme kerran olleet me, ei meillä ainakaan enää ole mitään erityistä syytä pohtia sitä, että turhan moni nuori ei voi erityisen hyvin. Emmehän se ole me! (Minäkö se oon?.)

Seuraavan esimerkin kautta aktivoituu negatiivisen me ja muut -diskurssin vastadiskurssi, jota nimitän yhteistyön diskurssiksi:

(47) – – kaiken itsenäisyyspuheen rinnalla olisi myös pohdittava moninkertaista riippuvuuttamme muusta maailmasta. Se ei ole vain uhka vaan ennen muuta mahdollisuus. Tällä puolestaan tulisi olla seuraamuksia siihen, miten Suomi toimii kansainvälisillä areenoilla. Raskaasti velkaantuneiden köyhien maiden velkojen radikaalia supistamista tulisi edistää tarmokkaasti. Epäreilu kauppa olisi julistettava pannaan. Jotain pitäisi tehdä sillekin, että Suomen kauppa kehitysmaihin tuottaa vuosittain ylijäämän, joka on kolminkertainen antamaamme kehitysapuun verrattuna. (Paljon onnea vaan.)

Kuten esimerkki (47) osoittaa, Mikko Lehtonen ottaa kolumnissaan kantaa köyhien maiden velkojen anteeksiantoon ja Suomen jakamaan kehitysapuun. Nämä tukimuodot hahmottuvat taksvärkin ohella niiksi kansainvälisen yhteistyön muodoiksi, joiden puolesta kolumnisti tekstissään argumentoi. Tällä puheenvuorollaan Lehtonen liittyy keskusteluun, jota sekä velkojen anteeksiannosta että Suomen kehitysyhteistyörahoista käytiin jo 2000-luvun alussa. Kuten kolumnistakin voi tulkita, on Suomen antamaa rahallista kehitysapua pidetty liian alhaisena. Esimerkkiin liittyy vahvasti taloudellinenkin näkökulma, joka kytkee Paljon onnea vaan -kolumnin myös talouden diskurssiin.

4.3 Kokoavaa tarkastelua

Olen tarkastellut tässä luvussa Mikko Lehtosen Opettaja-lehteen kirjoittamiin kolumneihin sisältyviä avoimen intertekstuaalisia viittauksia ja interdiskursiivisia kytkeviä. Kolumnien avoimen intertekstuaaliset viittaukset muodostavat laajan kirjon, joka ulottuu kaunokirjallisista teksteistä tieteellisiin tutkimuksiin ja lauluista sananparsiin. Intertekstit havainnollistavat ja syventävät kolumnien keskeisiin teemoihin liittyviä pohdintoja.

Osittain avointen tekstiviittausten avulla olen voinut luokitella myös ne diskurssit, joihin tutkimani Opettaja-lehden kolumnit kytkeytyvät. Myös diskurssien tarkastelu omana kokonaisuutenaan on ollut hedelmällistä, koska se on osoittanut, että yhteen kolumniin sisältyy yleensä useampia jopa toisilleen vastakkaisia diskursseja. Ottaessaan kantaa diskurssien sisällä eri medioiden kautta käytävään keskusteluun kolumnisti tuo siihen jonkin tuoreen näkökulman.

5 IRONIAN LAJIT JA ILMAISUKEINOT MIKKO LEHTOSEN HELSINGIN SANOMIEN KOLUMNEISSA

5.1 Predikaatioironia

Predikaatioironia on ironisen epäsananomukaisuuden laji, jossa käsiteltävään asiaan viittaavat ilmaukset ovat aitoja mutta niistä esitettävät luonnehdinnat osoittautuvat ainakin jossain määrin vääriksi. Otin seuraavan katkelman esimerkiksi predikaatioironiasta jo luvussa 3.1 ironisen epäsananomukaisuuden lajien erittelyn yhteydessä (ks. esim. 4).

(48) Kirkkoa ja valtiota ei voi erottaa toisistaan! Uskonto on **se yhteiskuntaa koossa pitävä kitti, joka estää tuntemattomia käymästä kadulla toistensa kurkkuihin.** (Paita ja se toinen.)

Esimerkki edustaa predikaatioironiaa, koska siinä puhutaan kyllä uskonnosta, mutta se, mitä uskonnosta sanotaan, on epäsananomukaista. Kolumnistin uskontoon liittämien predikaatioiden epäsananomukaisuus paljastuu sitä historiallista tilannekontekstia vasten, mikä vaikuttaa lukijan tulkintakehyksen lisäksi mitä todennäköisimmin myös kirjoittajan näkemysten taustalla: ”pyhä sota” on ollut osa uskonnollisten johtajien argumentointia jo keskiajan ristiretkistä ja 1600-luvulla käydystä 30-vuotisesta sodasta lähtien. Pohjois-Irlannin ja Balkanin tapahtumat tai 2000-luvulla leimahtanut terrorisminvastainen sota eivät suinkaan ole ainoita esimerkkejä siitä, mitä seuraa, kun uskonto valjastetaan keinoksi tavoitella maallista valtaa.

Esimerkissä, kuten Paita ja se toinen -kolumnissa yleisemminkin, ironian kohteeksi fokuoituu valtion ja kirkon suhde, joka Suomessa on kolumnistin näkemyksen mukaan yhä kiinteä. Ironian uhreja ovat paitsi kirkko ja valtio yleisesti myös ne instituutiot, jotka toiminnallaan ylläpitävät kirkon ja valtion yhteyttä. Esimerkkiin kätkeytyvä kielteisyys voitaisiin tiivistää muun muassa seuraavasti: ’Uskonto uhkaa yhteiskunnan yhtenäisyyttä ja ruokkii väkivaltaista toimintaa.’ Esimerkin lihavoitu ironinen ydin toimii alun huudahduksen – *Kirkkoa ja valtiota ei voi erottaa toisistaan!* – ironisoivana kotekstina, tekstiympäristöään ironiseksi sävyttävänä segmenttinä (Rahtu 2006: 32). Ironisoivan kotekstin vaikutuksesta esimerkin alun parahduksenomainen hätähuuto tulkittuu vastakohtakseen; ehdottomaksi vaatimukseksi siitä, että kirkko ja valtio on mahdollisimman nopeasti erotettava toisistaan. Paitsi vastakohtakseen, huudahduksen

voi ymmärtää myös kaiuksi, jonka lähteenä ovat päättäjien lakoniset kommentit vallitsevan tilanteen hyvydestä ja nykyisenlaisen suhteen toimivuudesta.

(49) **Uskontoa opetettakoon kouluissa uskontokuntapohjaisesti jatkossakin. Muunkin opetuksen voi saman tien järjestää sen mukaan, mihin kukin näkee hyväksi uskoa.** Perinteinen teoria maasta pannukakkuna palautettakoon maantiedon tunneille, ja tähtitiedettä sivutessa nostettakoon ammainen astrologia takaisin kunniapaikalleen.

Ja kun **uudistamaan** ryhdytään, matematiikasta voi poistaa nollan. Tyhjä ympyrä on joutava arabien keksintö, jota ilman muinaiset roomalaiset tulivat vallan hyvin toimeen. Terveystiedon tunnilla taas kerrottakoon johdonmukaisuuden nimissä itsesaastutuksen johtavan selkärangan rappeutumiseen, jos joku kerran niin uskoo. Fysiikan ja kemian rinnalle tuotakoon perinteinen alkemia. (Paita ja se toinen.)

Luokittelen predikaatioironiaksi toimenpiteet, jotka kolumnistin ehdotuksen mukaan pitäisi kohdistaa matematiikkaan, fysiikkaan, kemiaan, tähtitieteeseen ja terveystietoon. Koska tulevaisuuden ennustaminen tähdistä luetaan nykyään näennäistieteisiin ja koska 1600-luvun tieteellinen vallankumous toi kemian kullon ja harjoittajiensa jalostamiseen pyrkineen salatieteen tilalle, astrologian ja alkemian nimeäminen *uudistuksiksi* osoittautuu ironiseksi epäsananmukaisuudeksi. Sama pätee myös nollan poistamiseen numerojärjestelmästä: nolla kuuluu binäärilukuihin, joiden muodostama järjestelmä on olennainen muun muassa tietokoneiden kannalta. Esimerkin ironinen merkitys voidaan kiteyttää seuraavasti: 'Usko ei ole sopiva opetettavan tiedon valintakriteeri.' Näkemysten tulkintaa ironisiksi vahvistaa myös Toini Rahdun ironianselityksen toinen komponentti, tuottajan intentio: tutkija ei esittäisi vakavissaan astrologian ja alkemian palauttamista opetussisällöiksi.

Myös kolumnistin todellinen kanta uskonnon uskontokuntapohjaiseen opettamiseen kyseenalaistuu. Tulkitsen esimerkin ironisen kärjen kohdistuvan uskonnonopetuksen luonteesta käytyyn keskusteluun, joka on ollut ajoittain jopa kiivasta ja pysynyt otsikoissa pitkään. Kun kolumnisti esittää uskonnonopetuksen uskontokuntapohjaisuutta *jatkossakin*, näen hänen kaiuttavan tätä keskustelua ja vihjaavan, ettei se ole johtanut minkäänlaiseen lopputulokseen.

(50) Ajatus suomalaisen kulttuurikaanonin laatimisesta on mitä kannatettavin. –
– Kansallisuuden, kulttuurin ja kaanonin hehkuttaminen **ei ole lainahepeneisiin pukeutumista**. Niin ajatus kansallisuudesta, kulttuurista kuin kaanonista **on keksitty nimenomaan näillä raukoilla rajoilla**. Ne eivät ole muiden kulttuurien tänne tyrkyttämiä vieraita aineksia, kuten eivät ole myöskään

kaanoniin ehdotetut kansanrunous, romaani ja moderni lyriikka. (Alamaassa maja matala.)

Esimerkki (50) edustaa predikaatioironiaa, koska kolumnisti todella käsittelee suomalaista kulttuurikaanonia. Se, mitä Lehtonen kirjoittaa suomalaisesta kulttuurikaanonista yleensä ja sen symboleiksi korotetuista edustajista erikseen, osoittautuu kuitenkin ironiseksi epäsananmukaisuudeksi. Tässä esimerkissä ironian voisi jäljittää tekstissä esitettyjen vastakohtien kautta: Kansallisfilosofina tunnetun Johan Vilhelm Snellmanin ajatukset suomalaisten kansallisen omaleimaisuuden vahvistamisesta perustuvat saksalaisen filosofin Georg Wilhelm Friedrich Hegelin oppeihin, ja kaanoniin on turvauduttu niin Raamatun kirjoista päätettäessä kuin yleisemminkin kirjallisuutta arvioitaessa kauan ennen sekä lännestä että idästä vaikutteita saaneen suomalaisen kulttuurin muotoutumista.

Suomalaisen kulttuurin lyhytikäisyys korostuu myös kolumnistin esille nostamien kansanrunouden, romaanin ja modernin lyriikan yleiseurooppalaista ja kansallista historiaa vertailtaessa: Monet länsimaisen kirjallisuuden kansanrunoepoksista koottiin keskiajalla, mutta Elias Lönnrot kokosi Kalevalan vasta 1800-luvulla. Romaani alkoi vakiinnuttaa asemiaan kirjallisuuden lajina 1700-luvun Englannissa muun muassa Henry Fieldingin ja Daniel Defoen tuotannon myötä, kun taas Suomessa tämän genren ensimmäiset edustajat julkaistiin 1800-luvun puolivälissä ja silloinkin ruotsiksi.

(Kirjallisuus)historiallisten faktojen valossa voi Mikko Lehtosen ironiseksi intentioksi tulkita sen osoittamisen, ettei suomalainen kulttuuri oikeastaan muuta olekaan kuin *lainahepeneisiin pukeutumista*, vierailta ajatuksilla, aatteilla tms. komeilemistä (PS s.v. *lainahöyhen(et)*). Paitsi päinvastaiseen kuin sanotaan, eli suomalaisen kulttuurin lainaperäisyyteen, esimerkin ironia kohdistuu ainakin joillekuille suomalaisille tyypilliseen ajattelutapaan supisuomalaisen kulttuurin säilyttämisen ja ylläpitämisen tärkeydestä. Kaiuttamalla tällaista ajattelutapaa kolumnisti samalla ilmaisee hylkäävän asenteensa sitä kohtaan. Ironian uhreja ovat supisuomalaisen kulttuurin *hehkuttajat*, sitä paatoksellisesti puolustavat henkilöt.

Jo Kalevalan ensimmäisistä säkeistä (Lönnrot 2000, 1: 17–20) tuttu *näillä raukoilla rajoilla* -luonnehdinta, jolla eepoksessa viitataan muun muassa olosuhteisiin, joiden pakottamina eletään pitkiäkin aikoja kohtaamatta muita, luo Suomesta kuvan kurjana

takapajulana. Tämä negatiivinen intertekstikatkelma on yksi tekstin ironiatulkintaa vahvistavista vihjeistä. Kalevala-sitaatin tarkoituksena ei kuitenkaan välttämättä ole ivata Suomen olojen ankaruutta vaan niihin perustuvia stereotypioita, joita myös itse ylläpidämme pyrkiessämme aina ja kaikessa maailman kärkeen sijoittumalla pakkomielteisesti todistelemaan omaa paremmuuttamme. Kliseiseen kuvaan suomalaisuudesta viittaa jo Alamaassa maja matala -kolumnin otsikko. Sen kautta kolumnistin esittämien näkemysten ironisuutta vahvistaviksi interteksteiksi hahmottuvat suomalaiset kansanlaulut ja erityisesti niistä välittyvä ”Mitä matalammalta lähdet, sitä korkeammalle ponnistat” -mentaaliteetti.

Seuraavassa esimerkissä *meistä* esitettävät predikaatiot osoittautuvat arkikokemuksen perusteella epäsananomukaisiksi:

(51) **Meitä ei toisiin ihmisiin yhdistä niin mikään.** Riippumattomia olemme me. Vaipat vaihdamme itsellemme korkeimman omakätisesti elontien aamussa ja ehtoossa, maidon särvimme omista nisistämme, kielen opimme itsestään ja laskuopin kehitämme kukin tykönämme aina uudestaan. Hätäkös meillä, kun lenkkimakkara ja lakritsi **lentävät** luoksemme, juomavesi änkeää äärellemme, villapuserot **neuloutuvat** omaa tahtiaan ja talot itsensä meille rakentavat. (Yksilö lensi yli käenpesän.)

Esimerkki alkaa kärkevällä väitteellä, joka on ensimmäinen vihje kolumnistin ironisesta intentiosta. Alusta lähtien kaikki hänen esittämänsä väitteet olisi helppo tulkita ironiaksi klassisen päinvastaisuusmääritelmän perusteella: vastasyntynyt lapsi tai sairas ikäihminen eivät kykene hoitamaan itseään eikä ihmisistä heru maitoa imettäviä aitejä lukuun ottamatta. Myöskään ravinnon hankinta ei ole niin yksinkertaista kuin Lehtonen näyttäisi väittävän. Liioittelu korostaa predikaatioiden valheellisuutta ja paljastaa sen, mitä kolumnissa vihjaamalla moititaan. Katson kolumnistin kaiuttavan ajattelutapaa, joka on ominainen länsimaiseen hyvinvointiin tottuneille ihmisille: me olemme itseoikeutetusti ja automaattisesti ansainneet kaiken hyvän, mistä olemme osallisia ja voimme helposti tavoitella lisää esimerkiksi talopakettien tilaamalla. Verbit *lentää* ja *neuloutua* ovat perusmerkitykseltään neutraaleja, mutta muutoinkin liioittelevassa kontekstissa ne korostavat ironiatulkintaa. Tulkitsen *neuloutua*-automaatiivilla kuvatun villapaidan valmistuksen olevan kriittinen viittaus halpatuontitavaroiden kulutukseen.

Yksilö lensi yli käenpesän -kolumnin otsikko on alluusion avulla ilmaistu intertekstuaalinen viittaus Ken Keseyn romaaniin perustuvaan, Milos Formanin

ohjaamaan Yksi lensi yli käenpesän -elokuvaan vuodelta 1975. Elokuva on tummasävyinen kertomus yksilöiden taistelusta, jossa halutaan selvittää, kuka pelaa ja kenen peliä. Elokuvan päähenkilö on R. P. McMurphy, vankilasta mielisairaalaan itsensä keplotellut mies, joka luonnehtii itseään ”nykyaikaisen tieteen ihmeeksi” ja jonka mottona on ”tappelemalla miljonääriksi”. Mielisairaalassa McMurphy vaatii musiikin voimakkuuden hiljentämistä, vaikka se on kaikkia, myös huonokuuloisia varten, ja puhuu kuuromykälle intiaanille, koska se helpottaa häntä itseään. Toisaalta McMurphy joutuu tapahtumien kuluessa oppimaan, että vapaus voidaan saavuttaa vain yhdessä ja että sääntöjen rikkomisella on aina seurauksensa. Alluusio Yksi lensi yli käenpesän -elokuvaan vahvistaa ironian yksilökeskeisyyteen kohdistuvaa kärkeä ja toimii siten ironiavihjeenä.

Luokittelen seuraavan esimerkin predikaatioironian edustajaksi, koska siinä ’hyvään suomalaiseen’ liitettävät luonnehdinnat ovat sellaisia, ettei kukaan täysin vastaa niitä kaikkia:

(52) Millainen perushyvä suomalainen on? Hän **uskoo tietysti kaikkivaltiaaseen ja armeliaaseen Jumalaan.** – – Hän **täyttää velvollisuutensa, ei kiivaile eikä tavoittele omaa etuaan, vaan osaa hillitä itsensä ja halunsa.** – – **Suomalainen ei kerskaile tai tee itsestään numeroa, vaan muistaa nöyrästi asemansa.** – – Jos hyvällä suomalaisella **sattuu olemaan varallisuutta, hän ei pyri kasvattamaan sitä hinnalla millä hyvänsä,** vaan jakaa osan vähäosaisille. – – Sanomattakin on selvää, että kunnan suomalainen **on aina hetero.**

Suomalainen **kunnioittaa ruumistaan ja huolehtii terveydestään.** – – (Perusarvot kunniaan!.)

Yhtä lukuun ottamatta kaikki kolumnistin ’hyvästä suomalaisesta’ esittämät predikaatiot osoittautuvat ironisiksi, koska ne ovat ristiriidassa sellaisten piirteiden kanssa, jotka voidaan lukea nykysuomalaiseen elämäntapaan kuuluviksi: Evankelisluterilainen kirkko on 2000-luvulla menettänyt jäseniä ja monet sanovat, etteivät usko Jumalaan, kuten kirkko opettaa. Lisääntynyt perheväkivalta ei anna kovinkaan mairittelevaa kuvaa suomalaisten itsehillinnästä. Työelämän nykyvaatimukset ovat pakottaneet tai saaneet suomalaiset markkinoimaan itseään näkyvämmiin. Tätäkin enemmän suomalaisten nöyryyttä ja vaatimattomuutta kyseenalaistaa kasvanut julkisuushakuisuus, jonka vaikutukset ovat luettavissa iltapäivälehtien sivuilla. Myös homoseksuaalisuus ja seksuaalivähemmistöjen oikeuksista käytävä keskustelu ovat osa 2000-luvun suomalaisen yhteiskunnan todellisuutta, kuten syömishäiriöt, liikalihavuus ja sen

seurauksena kasvanut riski sairastua esimerkiksi diabetekseen. Luonnehdintaan suomalaisesta, joka ei pyri kaikin mahdollisin keinoin kasvattamaan omaisuuttaan, sisältyy kaiku. Tulkitsen kaiun lähteeksi energiayhtiö Fortumin optiosotkut, jotka ovat 2000-luvun puolivälistä lähtien ruokkineet keskustelua suurten yritysten ja niiden johtajien toiminnan moraalista.

Mielestäni esimerkin (52) ironia ei tähtää suomalaisten mustamaalaamiseen, joksi se voitaisiin tulkita, mikäli esimerkistä välittyvää tuottajan ironista intentiota tulkittaisiin pelkästään ironian klassisen päinvastaisuusmääritelmän valossa. Tulkitsen kolumnistin 'hyvästä suomalaisesta' esittämien predikaatioiden kaiuttavan suomalaisiin kansallisesti ja kansainvälisestikin liitettyjä stereotypioita, joihin Suomessa on pitkään uskottu. Predikaatioiden itsestäänselvydestä kertovat adverbit *aina* ja *tietysti*. Kaiuttamalla tällaisia stereotypioita kolumnisti osoittaa niiden ontuvuuden.

Kolumnin viimeisessä kappaleessa Mikko Lehtonen esittää jotain, minkä perusteella esimerkin (52) sisältämä ironia voitaisiin tulkita myös referenssi-ironiaksi. Kolumnisti toteaa kaikkien luettelemiensa suomalaisuuden predikaatioiden olevan islamilaisuuden määreitä, jotka hän on poiminut peruskouluissa islamin oppikirjana käytettävästä teoksesta Islam – yhteinen uskomme. En kuitenkaan usko, että kaikki muslimitkaan täyttävät esimerkkiin listattuja luonnehdintoja. Tästä syystä jätän mahdollisen referenssi-ironiatulkinnan taka-alalle. Pidän predikaatioiden paljastamista referoinniksi intertekstin suoran nimeämisen avulla kuitenkin ironiatulkintaa vahvistavana vihjeenä. Tällöin ironinen kaiku ei kuitenkaan kohdistu suomalaisuuden stereotypioihin vaan ajatteluun, jonka mukaan hyvät ja länsimaiset arvot ovat yksi ja sama asia.

(53) Osku: Köyhiä olimme mekin. Faija se aina jaksoi muistuttaa, että rahalla ei onnea saa.

Raimo: **Minulla ei ollut mitään, onnenpekalla. Meidän perhe, Harri ja muut, kyhjötti pikku mökissä. Katosta sentään päivä paistoi sisään.**

Osku: Mökki! Asuite oikein mökissä! Meidän oli **majoittuminen yhteen huoneeseen, kaikkien kahdenkymmenenkuuden! Ei huonekaluja, ei lattiaakaan, ja koko sakki yhdessä nurkassa, ettei röttelö olisi kierähtänyt rotkoon.**

Raimo: Ai, että peräti huone! Me asuimme **käytävässä!**

--

Osku: Oli meilläkin kovaa. **Keskiyöllä oli noustava kenkälaatikosta nuolemaan soratietä puhtaaksi.**

Raimo: Minunpa **piti nousta ylös tuntia ennen nukkumaanmenoa, juoda lasillinen rikkihappoa ja tehdä kaksikymmenviisituntinen päivä tehtaassa.**

Palkkaako Pah! **Omistajalle sai maksaa, että töihin pääsi.** Kotona iskä ja äiskä **tappoivat meidät joka ilta ja keittivät lihoista soppaa.** (Kaksi suomalaismiestä.)

Selkeimmäksi ironiseen tulkintaan ohjaavaksi tekijäksi Mikko Lehtosen kolumnissa Kaksi suomalaismiestä hahmottuvat predikaatiot, jotka ovat täysin yliampuvia lukuun ottamatta niitä, joita en ole tekstistä lihavoinut. Koko kirjoituksen rakentaminen kahden miehen kinastelun varaan vaikuttaa ratkaisulta, jonka intentiota on mahdoton ymmärtää. Tieto Lehtosen tutkimuskohteista antaa yhden tulkintavihjeen: Mikko Lehtonen tarkastelee vuonna 1995 julkaistussa Pikku jättiläisiä -teoksessaan maskuliinisuuden kulttuurista rakentumista muun muassa Monty Pythonin kautta. Kolumnin intertekstiksi osoittautuu Pythoneiden tv-sketsi Four Yorkshire Men¹⁷. Lehtosen teksti on otsikkoa ja muutamia muita suomalaisia muunteluja lukuun ottamatta kyseisen Monty Python -sketsin suora käänös. Tämä havainto on tärkeä ironiatulkinnan kannalta, koska se osoittaa, ettei ironisia predikaatioita ole mielekästä käsitellä erillään toisistaan.

Intentio brittiläisen sketsin tuomiselle suomalaisen kontekstiin alkaa hahmottua tarkasteltaessa, miten kolumnisti nimeää järjettömän kiistan osapuolet. *Raimo Suurikäluokka* spesifioituu Raimo Sailakseksi Oskun toisessa repliikissään lausuman *Sailaan hyvin sanottu!* -kommentin avulla. Tätä tulkintaa tukee lisäksi tieto, että Raimo Sailaksella on Harri-niminen veli. *Osku Ehtoonuori* tarkentuu Osku Pajamäeksi vuoden 2006 julkisen keskustelun tihentymää tarkastelemalla: SDP:n helsinkiläiseltä kaupunginvaltuutetulta Osku Pajamäeltä ilmestyi keväällä 2006 Ahne sukupolvi -pamfletti, jossa hän kritisoi suuria ikäluokkia kovin sanoin.

Lehtosen kolumnissa selvästi havaittava kaikuironia ei kohdistu ainoastaan Pajamäen pamflettiin ja hänen siinä esittämiinsä näkemyksiin. Tulkitsen ironian kärjen osoittavan yleisemmin suurten ikäluokkien ja pullamössösukupolven väliseen ”sissisotaan”. Tässä loputtomalta ja tuloksettomalta vaikuttavassa taistelussa nuorempi ikäpolvi syyttää vanhempaa muun muassa itselleen kuuluvan omaisuuden tuhlaamisesta veronalennuksiin sekä pysyviä työsuhteita, opintotuen korotuksia ja pätkätöiden lomalainsäädäntöä koskevien lupauksen kateettomuudesta. Suuret ikäluokat reagoivat syytöksiin muistuttamalla, millaisen perinnön nuoremmat ovat saaneet itsenäisessä isänmaassa sekä siinä tuotantovälineiden ja teknologian kehityksessä, joka perustuu edellisten sukupolvien työhön.

¹⁷ <http://www.youtube.com/watch?v=FatHLHG2uGY>, katsottu 26.9.2009.

Mikko Lehtosen Kaksi suomalaismiestä -kolumni on parodissatiirinen kannanotto, joka osoittaa sukupolvien välisen kiistelyn naurettavuuden ja sen, miten tiukasti osapuolet ovat jumittuneet omiin poteroihinsa. Kolumnistin ironinen intentio kiteytyy erityisen hyvin Oskun viimeisessä repliikissä, jonka valossa tekstin voi nähdä sisältävän myös modaali-ironiaa: *Yritäpä kertoa tästä entisen kolmannen maailman asukeille. Eeveeveekoo, ne sanoo.*

(54) – – Vanhanaikaiset ajatukset journalisteista vallan vahtikoirina on aika kärrätä tunkiolle. Maailma on nimittäin mennyt niin mutkikkaaksi, että olevaisen hahmottaminen käy kokopäivätyöstä. Siinä ei tutkiva journalismi juhli, se kun väittää monimutkaista monimutkaiseksi – eikä mutkikkuus myy.

Totisen paikan edessä tutkivat journalistit ovat, kun on otettava kantaa **kansa- ja ihmiskunnan kohtalonkysymyksiin: Onko ministeri-Tanja median häikäilemätön hyväksikäyttäjä vai iltapäivälehdistön surkuteltava uhri? Oliko Big Brotherista leppäkeihäänä lentänyt Sorella sittenkin ihka itse syyppää Mikan saattamiseen kiusaukseen peiton alla? Condoleezza vaiko Hillary Valkoiseen taloon? Pluto planeetta vai kääpiö?** (Kälätän, siis olen.)

Kansakunnan kohtalonkysymys -predikaatio osoittautuu ironiseksi, koska sen avulla luonnehditaan kysymyksiä, jotka saavat paljon huomiota pintajulkisuudessa. Näillä kysymyksillä ei juurikaan ole vaikutusta tavallisen suomalaisen arkisiin ratkaisuihin. Korostainen sananvalinta ohjaa lukijaa odottamaan jotakin merkittävämpää ongelmaa ja antaa ymmärtää, että kirjoittaja on samoilla linjoilla hänen kanssaan.

Kohtalonkysymysten todellisen irrelevanttiuden synnyttämä ironia uhriuttaa Helsingin Sanomien ja Suomen Kuvalehden kaltaisten laatulehtien toimittajia, jotka ovat alkaneet käsitellä lööppijournalismin suosikkiteemoja: 27. toukokuuta 2005 ilmestyneessä Suomen Kuvalehdessä¹⁸ pohditaan Tanja Karpelan ja median suhdetta haastatteleamalla hänen luottoreporterinaan toiminutta Ilta-Sanomien toimittajaa, saman lehden heinäkuussa 2003 julkaisemassa erikoishaastattelussa senaattori Hillary Clintonilta udellaan hänen aikeistaan tavoitella Yhdysvaltain presidentin virkaa vuoden 2008 vaaleissa. Helsingin Sanomat uutisoi 26. syyskuuta 2006 Big Brother -talon kähmintäjupakasta¹⁹. Kuukautta aiemmin tämän valtakunnan päälehdien ulkomaansivuilla seurattiin tiiviisti Pluto-planeetan ”kohtaloa”: Tähtitieteilijät yrittävät päättää, onko kaukainen Pluto oikea planeetta (HS 16.8.2006), Pluto näyttää pitävän

¹⁸ Missin, ministerin ja median piirileikki.

¹⁹ Big Brother -talon tapahtumat esitutkintaan.

planeetan aseman (HS 18.8.2006) ja Pluto pudonnee planeetalistalta (HS 24.8.2006). Koska tekstistä ei kuitenkaan ole löydettävissä yhtään esille nostettuihin aiheisiin liittyvää spesifiä intertekstiä, kyseessä on kaikuironia, ei ironiavihjeenä toimiva intertekstuaalisuus. Esimerkissä (54) ironia kohdistuu kohtalonkysymysten ohella yleisemmin laatulehtien sisältöjen viihteellistymistendenssiin. Tästä syystä voidaan perustellusti päätellä, että esimerkkiin sisältyy myös asiantilaironiaa. Kun otetaan huomioon vielä esimerkin alku, voidaan sen ironinen merkitys tiivistää seuraavasti: 'Kysyntä määrittää tarjontaa nyt myös aiemmin objektiivisena pidetyssä laatujournalismissa.'

Kärjistetyn *kohtalonkysymys*-predikaation lisäksi tulkitseen esimerkin (54) kysymykset ironisiksi niiden retorisuuden vuoksi. Näen esitystavan vihjaavan siitä, ettei mediassa ole kolumnistin mielestä kyetty tyydyttävästi vastaamaan edes tällaisiin kysymyksiin. Tätä tulkintaa tukee ironinen huomautus, jonka kolumnisti kysymysten jälkeen esittää: *Tutkiva journalisti alkaa tällaisten haasteiden edessä änkyttää, että totuus ei ehkä koostukaan toisensa pois sulkevista vaihtoehdoista.*

(55) Suomalaisen miehen syvä kriisi ei ole mikään uutinen. – – Uutinen sen sijaan on, että asialle on vihdoin päätetty tehdä jotain. Maikkarin **lahja** Suomen könsikkäille on Max-kanava, ”miesten etuoikeus,” joka pullottaa huumoria, harrastuksia, tietoa ja urheilua miehen kursailemattomasta näkökulmasta. Luvassa on metsästystä ja kalastusta, mustaa huumoria, – – uhkapeliä, naisia ja silmänruokaa. Tätä jos mitä onkin kaivattu. – – Maskuliinisuus on **monoliitti ja kaikki miehet keskenään samanlaisia**. – – Kulttuurin tehtävä on **palvella biologiaa – ei yrittää sekoittaa päivänselviä eroja**. – – Miehen kriisiä tulisi tietysti ratkoa muutenkin kuin televisiotarjontaa **terävöittämällä**. Mitä jos **siirryttäisiin** sellaiseen työnjakoon, että miehillä olisi miesten työt ja naisilla naisten? – – Jos tämä ei riittäisi, voisi vielä **ottaa käyttöön** erityisen miesten koulun – vaikkapa asevelvollisuusarmeijan, jossa pehmoista kouluttaisiin kunnan tappajia! (Nimeni on Bond – Max Bond.)

Esimerkin alun perusteella Mikko Lehtonen tuntuisi suhtautuvan myönteisesti Nimeni on Bond – Max Bond -kolumnin ilmestymisajankohtana 1. marraskuuta 2006 toimintaansa aloitelleen ”äijien televisiokanavan” ohjelmistoon. Kolumnistin sananmukainen asenne MTV3:n Max-kanavan tarjontaan, jota hän esittelee internetsivustolla²⁰ julkaistua kanavaprofiilia referoimalla, kuitenkin kyseenalaistuu. Syynä tähän on se, että kolumnisti Mikko Lehtosen mielipiteet ovat ristiriidassa tutkija Mikko Lehtosen miehistä ja maskuliinisuudesta esittämien näkemysten kanssa.

²⁰ <http://www.mtv3.fi/max>, luettu 4.12.2008.

Teoksessaan *Pikku jättiläisiä – Maskuliinisuuden kulttuurinen rakentuminen* (1995) Lehtonen toteaa, että maskuliinisuus ja feminiinisyys ovat kulttuurisesti ja sosiaalisesti tuotettuja kategorioita, joiden sisältö muuttuu ajasta ja paikasta toiseen. Siksi puhe maskuliinisuudesta yhtenä monoliittina on harhaanjohtavaa. (Mt.: 28–29.)

Mikko Lehtosen tutkijanroolia vasten tarkasteltuna maskuliinisuuden monoliittisuuden lisäksi ironisesti epäsananmukaisiksi – jopa valheellisiksi – predikaatioiksi tulkittavat näkemys kulttuurista biologian palvelijana ja Max-kanavan luonnehdinta MTV3:n *lahjaksi* suomalaisille miehille: uuden ”äijäkanavan” ohjelmatarjonnan referointi paljastaa, että ohjelmat vahvistavat entisestään maskuliiniseen käyttäytymiseen perinteisesti liitettäviä stereotyyppioita. Kolumnistin ironisen asenteen valossa *televiisiotarjonnan terävöittäminen* paljastuu sarkastiseksi luonnehdinnaksi. Vallitsevien yhteiskunnallisten käytäntöjen, sukupuolittuneen ammattijaottelun ja asevelvollisuusarmeijan ohella, myös Max-kanavan voi kolumnin kontekstissa tulkita pikemminkin syyksi suomalaisen miehen kriisiin kuin sen ratkaisuyritykseksi.

5.2 Referenssi-ironia

Referenssi-ironiassa on kyse viittaavien ilmausten ristiriitaisen käytön synnyttämästä epäsananmukaisuudesta. Esimerkki (56) edustaa referenssi-ironiaa, koska uskoa yleisesti kuvaavat luonnehdinnat ovat sananmukaisia, mutta ne antavat ristiriitaisen kuvan 2000-luvun suomalaisten uskonelämästä:

(56) Tapakristittyjähän **meillä** ei ole. Ei silkka laiskuus estä ihmisiä ottamasta hatkoja Herran huomasta. **Suomalainen usko** on lujaa luottamusta siihen, mitä toivotaan, ojentautumista sen mukaan, mikä ei näy. (Paita ja se toinen.)

Esimerkin (56) aloittavan tapakristillisyyden kieltämisen voidaan katsoa edustavan klassisen päinvastaisuusmääritelmän mukaista ironiaa. Päinvastaisuustulkintaa puoltavat muun muassa suomalaisten uskonnollista käyttäytymistä käsittelevien tutkimusten tulokset: moni suomalainen kuuluu evankelisluterilaiseen kirkkoon ainoastaan päästäkseen osalliseksi kirkollisista toimituksista. Nämä toimitukset mielletään osaksi kansallista kulttuuriperintöä, jota halutaan siirtää myös lapsille.

Vallitsevan asiantilan ja ajattelutapojen muodostamassa kontekstissa *hän*-liitepartikkelin käyttö vahvistaa tapakristillisyyden mieltämistä yleisesti tunnetuksi asiantilaksi ja vahvistaa samalla myös ironiatulkintaa.

Vaikka kolumnisti kohdistaa ironian kärjen suomalaiseen uskonnollisuuteen, ironian uhreja eivät ainakaan ensisijaisesti ole tapakristityt vaan ne, joiden mielestä Suomi vielä nykyäänkin on kristillinen valtio. Suomalaisen yhteiskunnan moniarvoisuus asettaa kyseenalaiseksi sen, onko suomalainen usko *lujaa luottamusta siihen, mitä toivotaan, ojentautumista sen mukaan, mikä ei näy*. Määritettä *suomalainen* lukuun ottamatta uskon luonnehdinta on suora lainaus Uuden testamentin heprealaiskirjeen luvun 11 ensimmäisestä jakeesta. Kyse ei ole kaikuironiasta, koska ironinen iva ei kohdistu intertekstiin. Tulkitsen kyseisen intertekstin kuitenkin yhdeksi ironiatulkintaa vahvistavaksi vihjeeksi, koska sen ja kontekstin suhde on ristiriitainen.

(57) Vilu ja nälkä on sapuskattoman omaa syytä. **Hän** ne säät ja ilmat säättää. Itse **hän** on tähän matoiseen maailmaan halunnut tulla alastonna ja nälissään. (Yksilö lensi yli käenpesän.)

Tämä esimerkki alkaa epärehellisellä predikaatiolla, joten sitä voisi analysoida myös luvussa 5.1. Mielestäni ironian kohde kuitenkin hahmottuu osuvammin pohtimalla, mitä kahdesti toistettavan *hän*-pronominilla ilmaistun referenssien epäsananomukaisuuden taakse kätkeytyy. Tästä syystä otan esimerkin esille referenssi-ironian yhteydessä. Tulkitsen kolumnistin kaiuttavan väärien referenssien kautta yksilökeskeistä ajattelumallia, jossa jokainen on kaikissa olosuhteissa yksin vastuussa oman elämänsä sujumisesta.

(58) Keskiluokka tarvitsee luuseristoa, jotta meillä olisi edes jotain mistä erottua. Matit, duudsonit ja Tony Halmeen äänestäjät ovat rakkaita alibejamme. **Me emme ehkä ole täydellisiä, sanamme ja tekemme saattavat olla ristiriidassa, voimme ryypätä, pettää, lintsata ja lyödä lapsiamme laimin, mutta ainakaan me emme ole sellaisia kuin tuo valkoinen roskaväki.** – – He polttavat kansakunnan tupakat, juovat sen oluet, töllöttävät silmänsä kipeiksi roskaa, tuhlaavat rahansa Ostoskanavan älyttömyyksiin ja torailevat loputtomiin sottaissa vuokrataksioissaan. (Keskiluokkaistuminen pysäytettävä.)

Esimerkin ironiatulkinta käynnistyy referenssien ristiriitaisuuden ymmärtämisestä: Lehtonen on kolumnissaan jatkuvasti viitannut *me*-pronominilla keskiluokkaan, jonka

omahyväistä ja itsekeskeistä ajattelutapaa hän kaiuttamalla ironisoi. Lehtosen keskiluokkaiseen ajattelu- ja elämäntapoihin kohdistama ironinen kaiku konkretisoituu, kun hän vihjaa – edelleen *me*-pronominin avulla – keskiluokan edustajien tekemän asioita, joita he itseään huonompina pitämiensä ihmisten toiminnassa erityisesti paheksuvat.

Kolumnistin käyttämät episteemiset epävarmuuden ilmaisimet *ehkä*, *saattavat* ja *voimme* voidaan aiemman kontekstin perusteella tulkita konventionaalistuneen ironian ilmaisukeinoiksi: koska keskiluokkaisia ajattelu- ja käytöstapoja on ivattu jo kolumnin alkupuolella, voidaan episteemisten epävarmuuden ilmaisimien katsoa tulkittuvan vastakohtikseen ja vahvistavan väitteiden ironisuutta. *Meidän* tekemisiimme liittyvä ristiriitaisuus vihjaa myös, etteivät ainoastaan *he* syyllisty deskriptiivisillä *töllöttää* ja *torailia* -verbeillä halveksittavaksi merkittyyn toimintaan.

Viittaavien ilmausten käytössä ilmenevän ristiriitaisuuden ja konventionaalistuneen ironian havaitsemisen lisäksi esimerkiksi *ryypätä*-verbin käyttö synnyttää ironisen implikaation: verbiä käytetään viitattaessa alkoholin kohtuuttomaan kulutukseen, ei sivistyneeseen siemailuun, jota juomatapojen kohtuullisuus edellyttäisi. Esimerkissä (58), kuten koko Keskiluokkaistuminen pysäytettävä -kolumnissa, ironia kohdistuu stereotyyppiseen ajatukseen moitteettoman keskiluokkaisen elämäntavan olemassaolosta. Keskiluokan moitteettomuuden lisäksi esimerkissä osoitetaan naurettaviksi ja keinotekoisiksi myös kaikenlaiset *me* vastaan muut -jaottelut. Ironian uhreja ovat tällaisia stereotyyppioita ylläpitävät ja jaotteluita tekevät (keskiluokkaiset) ihmiset.

5.3 Modaali-ironia

Modaali-ironiaa edustavat sellaiset näkemykset, joissa predikaatiot ja referenssit esitetään rehellisesti, mutta tuottajan, tässä tapauksessa kolumnistin, intentio niitä kohtaan osoittautuu monitulkintaiseksi.

(59) – – **Onneksi** Konstantinus Suuri ymmärsi, missä merkissä valtio oli voittava. Valtiollistamalla koko kristillisten **hihhu**lien **sakin** keisari pääsi eroon vaarallisista kansankiihottajista ja sai päälle päätteeksi nöyryyttä saarnaavan valtionuskonnon käsikassarakseen. Siitä pitäen **laitostunut kirkko ja**

byrokraattinen valtio ovat olleet erottamattomat kuin paita ja se, minkä nimeä ei saa turhaan käyttää. Noita kahta ei voi erottaa toisistaan, koska vaikka kuinka tihrustaisi, niitä ei todellakaan voi niin millään erottaa toisistaan. (Paita ja se toinen.)

Esimerkki alkaa intertekstuaalisella viittauksella keisari Konstantinus Suuren vuonna 312 Rooman valtakunnan hallinnasta Milviuksessa käymään voittoisaan taisteluun. Kerrotaan, että keisari näki ennen tuota ratkaisevaa taistelua unessa ristin, jossa luki: ”Tässä merkissä olet voittava.” Milviuksen taistelusta alkoi kehitys, jonka seurauksena kristinuskosta tuli Rooman imperiumin valtionuskonto. Adverbi *onneksi* ohjaa lukijaa tulkintaan, jonka mukaan kolumnisti suhtautuu myönteisesti tähän kehitykseen. Kontekstin avulla alun intertekstuaalisen viittauksen yhdestä kristinuskon historian merkittävästä käännekohdasta kertovaan kuvaukseen voi tulkita kaikuironiaksi, koska ironian kärki kohdistuu nimenomaan referoituun tapahtumaan ja sen seurauksiin. Positiivinen adverbi *onneksi* tulkittuu konventionaalistuneeksi ironiaksi, ja kolumnistin voi nähdä pitävän konstantinolaista käännettä onnettomuutena.

Esimerkin alun positiivisen adverbien täydellinen vastakohta on kristittyjen luonnehtiminen *hihhulien sakiksi*: *hihhuli* on PS:n mukaan jyrkistä lestadiolaisista tai kiihkoilijoista käytettävä halventava nimitys. Hihhulin lisäksi sarkastiseen ironiatulkintaan ohjaa kirkon ja valtion suhteen rinnastaminen ihmissuhteen läheisyyttä ilmaisevaan alatyyliseen vertaukseen paidasta ja perseestä (Virkkunen 1981: 241).

Kolumnisti asettaa kirkon ja valtion läheisen suhteen avoimesti ironian kohteeksi. Kirkkoon liitetty partisiippimääritys *laitostunut* ja valtiota luonnehtiva adjektiivi *byrokraattinen* luovat molemmat kuvan etäisistä instituutioista, joiden toimintaa on vaikea muuttaa. Kolumnisti korvaa alatyylisen *perse*-sanon eufemistisellä ilmaisulla *se, minkä nimeä ei saa turhaan käyttää*. Tämä ilmaus jäljittelee Vanhan testamentin kymmenen käskyn lain toista käskyä: ”Älä turhaan lausu Herran, sinun Jumalasi, nimeä, sillä Herra ei jätä rankaisematta sitä, joka hänen nimensä turhaan lausuu” (Toinen Mooseksen kirja 20: 7). Ilmaus on yksi niistä kohdista, joissa kolumnisti jäljittelee uskonnollista kielenkäyttöä. Tällaisen uskonnollisen kielen jäljittelyn perusteella tulkitsen nimenomaan kirkon paitsi sarkastisen ironian kohteeksi myös sen uhriksi: ’Syynä kirkon laitostumiseen on sen oma toiminta; se, että kirkko on aikoinaan suostunut yhteistyöhön valtion kanssa toteuttaakseen omia valta- ja levittäytymispyrkimyksiään.’

(60) **Vähät siitä**, jos vaakunamme perustuu keskiaikaiselle ruotsalaiselle maakuntasymbolille tai jos lippumme risti on läntistä lainaa ja sen värit peräisin Venäjän tsaarin purjehduslipusta. Mitä se kenellekään kuuluu, että suomalaisen kristinuskon isä oli englantilaissyntyinen piispa Henrik tai että Maamme-laulun sävelsi saksalainen Friedrich [Fredrik] Pacius. – – **Suomalainen kulttuurihan ei ole lainatavaraa, perkele!** Juhannusta tosin viettävät myös riikinruotsalaiset, jotka hyi olkoon yrittävät myös omia **supisuomalaisen** Pyhän Nikolauksen – ööh, siis Joulupukin. (Alamaassa maja matala.)

Esimerkissä esiin nostettavien, yleisesti suomalaisuuden symboleiksi miellettyjen henkilöiden ja asioiden referenssit ja predikaatiot ovat oikein lukuun ottamatta ristiriitaa, jonka joulupukin luonnehtiminen *supisuomalaiseksi* aiheuttaa. Käsittelen esimerkkiä kuitenkin modaali-ironian edustajana, koska referenssien ja predikaatioiden arvottaminen on monitulkintaista: Kolumnisti myöntää joidenkin suomalaisuuden symbolien lainaperäisyyden mutta vähättelee toistuvasti sen merkitystä. Myöhemmin kolumnisti kiistää lainaperäisyyden kiivaaseen sävyyn. Kiistämisen kiivautta korostavat affektinen *perkele* ja näkemyksen esittäminen huudahduksen muodossa.

Esimerkin (60) ironia syntyy siinä esille tuotavien asenteiden ristiriitaisuudesta. Tulkitsen ironian olevan kolumnistin keino osoittaa, että suomalaisen kulttuurikaanonin määrittäminen on naurettavaa ja vieraiden vaikutteiden torjuminen mahdotonta. Ironian uhreja ovat tällaisia toimia toteuttamaan pyrkivät tahot.

Seuraavassa esimerkissä voidaan havaita sekä predikaatio- että modaali-ironiaa. Luokittelen esimerkin ensisijaisesti modaali-ironian edustajaksi, koska predikaatio luovan luokan luovuudesta osoittautuu epäsananomukaiseksi modaali-ironian havaitsemisen avulla:

(61) Joku on langettanut kangistumis tyystilys -loitsun koko maan ylle. **Onneksi** luova luokka edustaa sitä **jatkuvan uudistumisen stii knafuulialla**, jota ilman Suomea ei innovoida maailmankartalle.

Mitäkö tuo luokkayhteiskunnan jälkeinen luokka sitten luo? **Hui hai, eihän sillä ole väliä, yhtä vähän kuin on sisällöntuotannon sisällölläkään.** Luovuus ylisummaan on luokan eetos. Jos tuo luovuus sattuu kohdistumaan markkinointiin, mainostamiseen, muotoiluun, henkilöbrändäykseen ja erilaisten ilmiöiden keksimiseen, johtuu se siitä, että luovien kykyjen käyttämisestä juuri nyt maksetaan paras hinta **näillä silkkään kuvitteluun perustuvilla aloilla.** Kyllä ne muut innovaatiot, kuten nälän poistaminen, ehditään sitten myöhemminkin hoitaa. (Notkistumis tyystilys.)

Notkistumis tyystilys -kolumnin alkupuolella vaikuttaa siltä, että Mikko Lehtonen suhtautuu positiivisesti luovaan luokkaan, jota hän luonnehtii *edistyksen ehdaksi airueksi*. Positiivinen suhtautuminen kuitenkin kyseenalaistuu Lehtosen yhdistäessä luovan luokan *jatkuvan uudistumisen stiiknafuuliaan*. Sana *stiiknafuulia* esiintyy ensimmäisen kerran Teuvo Pakkalan Mahtisana-novellissa, jossa juoksukilpailun voittanut lapsi kutsuu itseään ”stiiknafuuliaksi”. Tämä merkityksetön sana hämmentää muita. Nytemmin stiiknafuulialla tarkoitetaan tärkeilevää mutta sisällöltään tyhjää puhetta. (Virkkunen 1981: 319.)

Lehtosen kolumnissa aktivoituvat mielestäni sanan *stiiknafuulia* molemmat merkitykset. Kolumnisti kaiuttaa tekstissään sekä brandi- ja innovaatiopuheen määrää että sen laatua: On kansallisia ja kansainvälisiä, kaupallisia ja ei-kaupallisia brandeja. Pyrkimys tuottaa brandeja kohdistuu ihmisiin, kulttuuritapahtumiin, joulupukkiin – jopa sukkiin ja rautanauloihin. Menestystuotteiden ohella pitäisi pystyä alituisesti innovoimaan, luomaan uutta, jotta suotuisa kehitys voisi jatkua. Kaiun avulla kolumnisti ilmaisee kriittisen asenteensa brandi- ja innovaatiopuheen abstraktiutta kohtaan ja osoittaa, etteivät sen tulokset kykene tyydyttämään inhimillisiä tarpeita. Ironian uhreja ovat ne, jotka haluavat ansaita paljon rahaa kehittämillään keksinnöillä, mutta suhtautuvat välinpitämättömästi niiden vaikutuksiin.

Esimerkissä mainitun kangistumis tyystilys -loitsun lähteeksi ja otsikossaan sitä modifioivan kolumnin intertekstiksi on melko helppoa jäljittää J. K. Rowlingin teos Harry Potter ja Feeniksin kilta. Tässä kuudennessa Potter-kirjassa Harry taikoo vihollisensa liikuntakyvyttömäksi kangistumis tyystilys -loitsun avulla. Loitsun merkityksen hahmottaminen kolumnin kannalta on vaikeampaa. Koska kolumnin otsikkoon modifioidun notkistumis tyystilys -taian ja kirjoituksen leipätekstissä esiintyvän kangistumisloitsun vaikutukset ovat toisilleen vastakkaiset, voidaan niiden kummankin esiintyminen kolumnissa nähdä ristiriitaisena ja siten myös ironiatulkintaa edistävänä vihjeenä: Kolumnisti ei tekstissään nimeä kangistumis tyystilys -loitsun langettajaa. Luovan luokan luovuuden vaikutusten kyseenalaistumisen perusteella voidaan juuri sen edustajien katsoa aiheuttaneen kangistuttavaa hämmennystä kansan keskuudessa. Tämä hämmennys estää luovaan luokkaan kuulumattomia toteuttamasta luovuuttaan.

Seuraavassa esimerkissä esitettyjen näkemysten monitulkintaisesta arvottamisesta vihjaavat muun muassa deskriptiivissävyiset substantiivit *pakkopaapominen* ja *palttoo*, valtioon viittaava leikillinen *kruunu* sekä arkikielinen verbivalinta *lystää*.

(62) Todella vapaan on saatava tehdä, mitä häntä **lystää**. Valtio älköön yksilöiden itsetoteutukseen puuttuko. Korkeintaan säätäköön lain, jonka nojalla yksilön sallitaan olla vapaasti vapaa. **Kruunu** taatkoon senkin, että kukaan ei joudu **pakkopaapomisen** uhriksi. Hyi olkoon – että nälkäistä nöyryytettäisiin tyrkyttämällä ateriaa tai viluista vainottaisiin **palttooseen** käärimällä! (Yksilö lensi yli käenpesän.)

Deskriptiivisanoihin sisältyy usein affektisia sävyjä, jotka vihjaavat viestijöiden suhtautumisesta käsiteltäviin asioihin. Affektisiksi katsottavat keinot tuovat lauseisiin implikaatioita. (VISK § 1707.) Tulkitsen esimerkistä välittyvät implikaatiot ironisiksi, koska leikillistä humoristisuutta välittävät sananvalinnat kätkevät taakseen negatiivisen sanoman. Substantiivi- ja verbivalintojen ohella ironiatulkintaa vahvistaa esimerkin päättävä huudahduslause. Lauseen alkuun sijoittuva *hyi* kuuluu interjektioihin, joiden merkityksessä affektisuus on VISK:n (§ 856) mukaan keskeinen tekijä.

Negatiivisen sanoman havaitsemista ja kohdistamista helpottaa se yhteiskunnallinen konteksti, jossa Lehtosen Yksilö lensi yli käenpesän -kolumni on ilmestynyt. Paljon kehitetyn hyvinvointivaltion toimenpiteillä ei ole kyetty ehkäisemään eikä parantamaan eri syistä syrjäytyneiden tai muuten huonossa asemassa olevien ihmisten tilannetta: työttömistä on tullut pitkäaikaistyöttömiä ja vakiokävijöitä pitkinä pysyttelevissä leipäjonoissa, lastensuojelun resurssit ovat puutteellisia ja vanhusten sekä tarvitsema että kaipaama inhimillinen hoiva korvataan lääkkeitä lisäämällä. Ironian uhri on liberaalin demokratian nimiin vannova Suomen valtio, joka 'todellakin on huolehtinut siitä, ettei kukaan ole joutunut kokemaan pakkopaapomista'.

(63) Kun nukkuu yksin, nukkuu hyvin. Kynttiläillallisen tarjoaminen vain itselle tulee sekin halvemmaksi kuin **pöperöiden piffaaminen** kumppanille, joka kuitenkin lipeää kauan ennen hekuman huippua.

Olkaamme siis kukin tykönämme yksilöllisesti individualisteja. – – Jos jonkun kanssa kauppasuhteisiin ryhdymme, on se yksityisasiamme, joka ei muille kuulu. **Siksi älköön seksin – ainakaan trustivapaan – ostoakaan kriminalisoitako!** Jos johonkin täytyy voida omien kourien lisäksi luottaa, niin valuutan voimaan. – – **Elikkä siis fiilisohjalla kukin tykönänsä omaan tyyliin kohti haudan ylhäisen yksinäistä rauhaa!** (Yksilö lensi yli käenpesän.)

Esimerkissä esitetyistä predikaatioista voisi tulkita epäsananmukaiseksi ainakin sen, mitä kolumnisti väittää seksin ostosta. Esimerkistä lihavoimieni slangisanojen – jotka VISK:n (§ 1707) mukaan tuovat tekstiin usein affektisia sävyjä – sekä kiellon ja kehotuksen perusteella tulkitsem katkelman kuitenkin sisältävän modaali-ironiaa, koska Toini Rahdun (2000: 236) mukaan juuri modaali-ironiasta on kyse silloin, kun tuottaja ilmaisee (leikillisen) kriittisen asenteen tekstiinsä tai johonkin siinä käsittelemäänsä asiaan. Tulkitsem kolumnistin leikillisen kriittisen suhtautumisen kulminoituvan esimerkissä esitettävään ponnekkaaseen seksin oston kriminalisointia koskevaan kieltoon.

Tulkitsem kolumnistin kaiuttavan sitä poleemista ja pitkään julkisuudessa ollutta keskustelua, jota eduskunnassa vuonna 2006 käytiin seksikauppaa koskevasta lainsäädännöstä. Katson kolumnistin suhtautuvan tekstissään huvittuneesti kansanedustajien kyvyttömyyteen päästä yksimielisyyteen siitä, seuraisiko laista seksipalveluiden oston täyskielto vai voisiko seksiä yhä ostaa laillisesti muilta kuin ihmiskaupan uhreilta. Esimerkin päättävän kehotuksen tulkitsem modaali-ironiaksi sen kärkevyyden vuoksi. Se kiteyttää mielestäni kriittisen asenteen, jolla Lehtonen – ainakin kolumnin perusteella – suhtautuu individualismiin ja sen ilmenemismuotoihin.

Osa seuraavasta esimerkistä esitettiin aiemmin tämän tutkimuksen luvussa 3.1 esimerkissä (6), jota käytin havainnollistaakseni modaali-ironialle tunnusomaisia piirteitä:

(64) – – Ajatus on oikeansuuntainen, mutta riittämätön sekin. Työtehoa näet uhkaavat myös työntekijöiden muut sitoumukset. Jos työntekijä hankkii lapsia tai hoitaa sairaita omaisiaan, on hänen lojaalisuutensa työnantajaa kohtaan koetuksella. Työnantajilla on oltava oikeus tietää, että firman etu on ensimmäisellä sijalla työntekijöiden sydämissä. Niinpä olisi parasta, että työntekijät käyttäisivät ehkäisyä tai jättäisivät lemmeleikit sikseen – –. Ajatus siitä, että työntekijöillä olisi muuta elämää kuin työelämää, on huolestuttava. Kaksitoistatuntisesta työpäivästä selviää kyllä, jos työnantaja turvaa riittävän amfetamiinin saannin. (Sorvin ja nyrkin väliin!.)

Tulkitsem esimerkin kokonaisuudessaan modaali-ironiseksi, koska predikaatiot työnantajien oikeuksista ja työntekijöiden velvollisuuksista on arvotettu monitulkintaisesti. Näkemystäni predikaatioiden monitulkintaisesta arvottamisesta perustelen niiden ristiriitaisuudella: kärjistettyjen predikaatioiden avulla kolumnisti

vihjaa, että suomalaisen työelämän arvot ovat koventumassa, mikä alistaa yhä useammat työntekijät 'sorvin ja nyrkin väliin'. Työelämän kasvaneet vaatimukset näkyvät työpaikkailmoituksissa, joissa hakijoilta odotetaan paineensietokykyä, vastuullisuutta ja tuloshakuisuutta. Nämä ominaisuudet ovat ohittaneet muun muassa kyvyn tulla toimeen erilaisten ihmisten kanssa.

Esimerkissä ironian kriittinen kärki kohdistuu tiedotusvälineiden paljastamaan yhteiskunnalliseen tilanteeseen, jossa työstä aiheutuvat jatkuvat suorituspainet, kiire ja stressi luovat ahdistusta, sairastuttavat ihmisiä ja viivästyttävät jopa nuorten parien lastentekoa. Esimerkin viimeinen väite, jonka mukaan kaksitoistatuntisesta työpäivästä selviää amfetamiinin avulla on täysin järjetön. Järjettömyydessään se osoittaa, ettei ihminen selviä ilman vapaa-aikaa. Toisaalta järjettömän väitteen voi nähdä kritisoivan sitä, että työuupumusta hoidetaan usein psyykelääkkeiden avulla.

Lehtosen Sorvin ja nyrkin väliin! -kolumni julkaistiin Helsingin Sanomissa 6. syyskuuta 2006. Seuraavaan esimerkkiin sisältyy kolumnistin kaiun avulla ilmaisema ironinen kannanotto tuolloin ajankohtaisiin yritysjohtajien vaatimuksiin tietosuojalain muuttamisesta:

(65) Työnantajalla täytyy olla oikeus valvoa työntekijän sähköpostiliikennettä. Esitys siitä, että työnantaja saisi seurata uurastajien e-viestintää, mutta ei avata posteja, on kuitenkin täysin riittämätön. – – Työnantajien olisi ylisummaan saatava tietää työntekijöittensä touhuista huomattavasti nykyistä enemmän. Brittein saarilta kantautuukin tässä suhteessa erinomaisia uutisia. Kunnallisia vuokra-asuntoja hallinnoiva Derby Homes aikoo velvoittaa työntekijänsä raportoimaan läheisistä suhteista toisiinsa. Jos jotkut ovat liian hyvää pataa keskenään, tuppaa syntymään klikkejä, mikä taas uhkaa toiminnan tehokkuutta. (Sorvin ja nyrkin väliin!.)

Mikko Lehtonen esittää esimerkin alussa sananmukaisesti positiivisen vaatimuksen, joka puoltaa sähköisen viestinnän tietosuojalain muutosesitystä. Muutos, joka nyttemmin on hyväksytty ja joka tunnetaan Lex Nokiana, antaa työnantajalle oikeuden käsitellä yrityksen koneella lähetettyjen sähköpostiviestien teletunnistetietoja. Tulkitsen kolumnistin positiivisen suhtautumisen esittämänsä väitettä kohtaan kyseenalaiseksi kolmesta syystä: Nesessiivinen *täytyä*-verbi tuo esitettyyn näkemykseen ehdottomuuden vivahteen. Tällainen ehdottomuus asiassa, joka toteutuessaan heikentää sananvapautta ja yksityisyyden suojaa, on mielestäni epäaitoa, kun sen ilmaisee korkeasti koulutettu yliopistossa työskentelevä henkilö. Myös esimerkissä julki tuotu valmius hyväksyä

vielä tunnistetietojen tarkkailuakin pidemmälle vietävät valvontatoimenpiteet voimistaa Lehtosen intention ironisuutta.

Kotoisen tietosuojalain muutoskeskustelun lisäksi esimerkissä havaittavalla kaiulla on toinenkin lähde: BBC:n uutiskanavalla 21. elokuuta 2006 julkaistu uutinen²¹, jota kolumnisti esimerkissä referoi. Kaiun tulkitsemista ironiseksi vahvistaa kolumnistin esittämä luonnehdinta uutisen erinomaisuudesta. *Erinomainen* on yksi niistä sananmukaisesti myönteisistä adjektiiveista, joita käytetään konventionaalistuneen ironian ilmaisemiseen. Luonnehtimalla uutista positiivisesti Lehtonen kätkee sen sisältöön kohdistamansa kritiikin myönteisen sävyn taakse.

(66) Prekariaatti, pätkälistö, kutsu vaikka kukkaseksi. **Epätyypillisten työsuhteiden määrä kasvaa sitä vauhtia, että ne ovat muuttumassa tyypillisiksi.** – – Tahdon nyt tehdä ehdotukseni pätkälistön pulmien ratkaisusta yhdellä taikauskulla. Ehdotan näet prekariaatin lakkauttamista luokkana sillä yksinkertaisella keinolla, että orjuus otetaan uudelleen käyttöön.

Oikeudellisesti orjan asema jättää tietysti toivomisen varaa, onhan tämä kokonaan omistajansa määräysvallassa. **Työnäkymien kannalta asema sen sijaan on mitä mainioin ja avaa uraperspektiivin aina viimeiselle portille saakka.** (Vaatimaton ehdotus.)

Luokittelun esimerkin (66) modaali-ironiseksi siinä esitettävien predikaatioiden ristiriitaisuuden perusteella. Tulkintani predikaatioiden ristiriitaisuudesta perustuu siihen, että osa niistä on rehellisiä, osa ei. Kolumnistin esimerkin alussa esittämä näkemys pätkätyöläisten luokkaa koskevasta kehityksestä on sananmukainen. Näkemyksen paikkansapitävyyden vahvistaa se runsas ja ajoittain myös kiivas keskustelu, jota pätkätyöläisten oikeuksista on käyty lehtien mielipidesivuilla. Toisaalta orjuuden palauttamisen, jota Lehtonen esittää ratkaisuksi pätkätyöongelmaan, toimivuus kyseenalaistuu, koska jopa kolumnisti itse suhtautuu ratkaisuun varauksellisesti. Lehtosen varauksellinen suhtautuminen paljastuu hänen myöntäessään, että orjan asemassa on *tietysti toivomisen varaa*.

Voimakkaimmin kolumnistin esittämän ehdotuksen ironisuudesta vihjaa jo kolumnin otsikossa intertekstiksi nimettävä Jonathan Swiftin, englantilais-irlantilaisen satiirikon, vuonna 1729 julkaistu kuuluisin pamfletti Vaatimaton ehdotus. Otsikon lisäksi Lehtosen tekstin ironiatulkintaa vahvistaa se, ettei hän suostu paljastamaan Swiftin pamfletissaan

²¹ http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/england/leicestershire/5271804.stm, luettu 21.9. 2009.

esittämää ehdotusta vaan referoi sitä oman tekstinsä alussa tarkoituksellisen pidättyväisesti.

Kolumnistin asenteen monitulkintaisuus nostaa esiin kysymyksen siitä, mihin hän esittämällään ehdotuksella lopulta tähtää. Yleisellä tasolla Lehtonen kritisoi tekstissään pätkätöitä ja niiden aiheuttamaa psyykkistä kuormittavuutta, jota orjuuden esiin nostaminen korostaa. Käsiteltävässä esimerkissä voi havaita pätkätyökeskusteluun kohdistuvaa kaikuironiaa. Tulkitsen kaikuironian uhreiksi yhtäältä päättäjät, jotka ovat kykenemättömiä tekemään Lehtosen tekstinsä alussa peräänkuuluttamia *rohkeita ratkaisuja* pätkätöiden vähentämiseksi. Toisaalta kolumnistin voi nähdä ironiallaan sivaltavan myös epätavallisista työsuhteista marisevia kansalaisia: pidän orjuuden luonnehtimista pätkätöitä paremmaksi vaihtoehdoksi kärkevänä väitteenä, jonka tarkoituksena on osoittaa naurettaviksi ne valitukset, joita suomalaiset toistuvasti esittävät vallitsevasta työmarkkinatilanteesta.

Olosuhteet, joissa orjat elivät, ovat vaihdelleet historian kuluessa: antiikin orjat eivät olleet yhtä alistettuja kuin kohtalotoverinsa etelävaltioiden plantaaseilla. Tästä huolimatta esimerkin lopussa esitetty näkemys orjuudesta kuolemaan asti työllistävänä ammattina tuskin houkuttaa ketään. Tämä tosiasia kyseenalaistaa orjuuden erinomaisuuden ja paljastaa sen luonnehtimisen *mainioksi* konventionaalistuneeksi ironiaksi, jonka avulla kolumnisti osoittaa orjuuden luonnottomuuden. Orjuus on toisaalta vihje myös pätkätöiden epäinhimillisyydestä.

Myös Vaatimaton ehdotus -kolumnin lopetus problematisoi orjuuden mahdollisuuksia epätyypillisten työsuhteiden korvaajana:

(67) Jäljellä on pieni imago-ongelma. Tiukkapiipoisten ihmisoikeusaktivistien korvissa orjuudella on syystä tai toisesta keho maine. Eiköhän joku luovan talouden ytimeen kuuluva mainostoimisto kuitenkin ratkaise pulman **kehittämällä uusorjia varten jonkin neologismin.**

Kun ”kiinteistöllä” on jo toisenlaiseen omaisuuteen liittyvä merkityksensä, ehdotan uudissanaksi ”pysyväistöä”. (Vaatimaton ehdotus.)

Esimerkin (67) viimeinen virke, jossa kolumnisti ehdottaa pätkätöitä tekevien nimeämistä *pysyväistöksi*, ironisoi edellisessä esimerkissä esitetyn näkemyksen, jossa kolumnisti predikoi orjuuden keinoksi ratkaista epätyypillisissä työsuhteissa olevien ongelmat *yhdellä taikaiskulla*. Lisäksi kolumnisti kohdistaa ironian vaikeita ja

vastustusta herättäviä päätöksiä tekemään joutuvien henkilöiden tapaan selitellä ratkaisujaan parhain päin. Ironian uhreja ovat pehmentäviä neologismeja viljelevät henkilöt yritysjohtajista poliitikkoihin.

(68) Jos mäkihyppyuran jälkeistä Matti Nykästä ei olisi, hänet täytyisi ehdottomasti keksiä. Ennen Matti oli ilmojen huimapää, jota saatoimme ihaillla mäkimontusta. Nyt hän on Turmiolan Tommi, jolle ei **tuomaritornistamme** juuri tyyliä heru. – – Iltapäivälehtien ja Seiskan omistajien rahanahneus ei ole ainoa syy siihen, että julkinen matinmetsästysaika alkaa joka vuosi 1.1. ja päättyy 31.12.

Todellinen syyppää ajojahtiin olemme tietenkin me, keskiluokka. Kun keltainen lehdistö riepotelee Mattia, on se meille tuplajättipotti. **Saamme pöyristellä samaan aikaan sekä Mattia että mediaa ja tuntea itsemme niin hyviksi, ettei miltei sanotuksi saa.** (Keskiluokkaistuminen pysäytettävä.)

Esimerkki on modaali-ironinen, koska siinä esiintyvät predikaatiot ja referenssit ovat sananmukaisia: puhutaan keskiluokasta, kritisoidaan keskiluokkaisten suomalaisten käyttäytymistä ja tapaa ajatella. Keskiluokkaistuminen pysäytettävä -kirjoitus on kokonaisuutena avoimimmin kriittinen Mikko Lehtosen Helsingin Sanomissa julkaistuista kolumneista. Tästä syystä siinä esiintyvä ironia voidaan luonnehtia sarkastiseksi. Esimerkissä esitettävien väitteiden purevuudesta kertoo se, että kolumnisti luo siinä keskiluokan edustajista kuvan tuomareina. Oikeudessa tuomari on oikeutettu jakamaan tuomioita. Kolumnin kontekstissa keskiluokan pystyttämät *tuomaritornit* nojaavat siihen kuuluvien ihmisten käsitykseen omasta paremmuudestaan. Kolumnistin esiin nostama tuomarinrooli korostaa, ettei keskiluokka seuraa passiivisesti sensaatiöviihteen sisältöjä vaan tukee asenteillaan ja kulutustottumuksillaan sen tuotantoa.

Mikko Lehtosen keskiluokkaisuuteen kohdistama ja keskiluokkaa uhriuttava sarkastinen ironia on lähellä suoranaista pilkkaa. Sarkasmitulkintaa puoltaa kuitenkin se, ettei keskiluokkaan kohdistuvia moitteita korosteta esimerkissä affektisin sananvalinnoin. Esimerkin (58) yhteydessä käsitelty referenssien ristiriitaisuus puoltaa myös ironian esiintymistä. Pilkkatulkinnan poissulkemisen kannalta *me*-pronominin käyttö nousee huomionarvoiseksi tässäkin esimerkissä: Käyttämällä kyseistä pronominia kolumnisti lukee myös itsensä arvostelemaansa keskiluokkaan kuuluvaksi. Kukaan tuskin pilkkaisi itseään julkisesti, mikä vahvistaa, että sananmukaisen kritiikin lisäksi kolumni sisältää monitulkintaista (itse)ironiaa.

(69) **Yliopistoihin on välittömästi perustettava julmetusti juontajamaisteriohjelmiä!** – – Juontaja – – mukavoittaa, leppoistaa ja lupsakoittaa maailman meille, jotta **matkamme päin helvettiä** sujuisi kuin ykkösluokassa ikään. – – Parhaitenhan kanssaihmiä palvelee jäsentämällä heille maailman mediassa **cocktailtikun nenään**. Lääkäri, sosiaalityöntekijä tai putkimies – – edistäisivät yhteistä hyvää hommaamalla itselleen oman reality show'n. Siinä missä kirurgi operoi vain yhtä potilasta kerrallaan ja putkari aukaisee vain yhden röörit käynnillään, voivat **he televisiossa kerralla tehdä sadoista tuhansista onnellisia**.

Ihminenhan on nykyään olemassa nimenomaan sitä kautta, että hän näkyy ja kuuluu. **On aivan toissijaista, mitä suusta tulee ulos, kun sen kerran julkisesti auki saa.** Siksi juontajamaisteriohjelmat on aloitettava johdatuksella sulavimpiin stereotyyppioihin – – . Tästä on sitten edettävä miettimisen minimoinnin kautta esiintymisen etiikk... ööh, siis estetiikkaan – –. (Kälätän, siis olen.)

Kälätän, siis olen -kolumnin aloittava käsky juontajamaisteriohjelmien perustamisesta on painokas. Käskyn painokkuutta ja vaativuutta korostavat adverbit *välittömästi* ja *julmetusti* sekä nesessiivinen verbiliitto *on perustettava*. Jälkimmäinen adverbi tuo tekstiin kuitenkin vihjeen myös liioittelevasta merkityskomponentista. Kolumnistin esittämä toimittajien kritiikki näyttäisi tukevan juontajien kouluttamista, kuten myös juontajien toimintaa positiivisesti kuvailevat verbit *mukavoittaa*, *leppoistaa* ja *lupsakoittaa*.

Deskriptiivisten verbien positiivisuus on kuitenkin jyrkässä ristiriidassa sen päämäärän äärimmäisen epämukavuuden kanssa, johon kolumnisti kylmästi toteaa juontajien helpottaman matkan päättyvän. Affektisen *helvetin* ja positiivisten verbien välinen kontrasti luo tekstiin vahvan modaali-ironisen latauksen. *Julmetusti*-adverbin lisäksi liioittelun avulla ilmaistua ironiaa edustaa kolumnistin esittämä väite, jonka mukaan tosi-tv-ohjelmalla voidaan kerralla tehdä *sadoista tuhansista onnellisia*.

Kolumniin sisältyvän ironian tulkitsemisessa nousee keskeiseksi Toini Rahdun esittämän ironianselityksen toinen komponentti, tuottaja ja ironian intentionaalisuus: Kolumnistin myönteinen suhtautuminen juontajamaisteriohjelmiin kyseenalaistuu, kun hän toteaa: *On aivan toissijaista, mitä suusta tulee ulos, kun sen kerran julkisesti auki saa*. Tällainen näkemys kuulostaa oudolta ennen kaikkea siksi, että sen esittää mediakulttuurin professori eikä esimerkiksi julkisuushakuisten kansalaisten edesottamuksien raportoinnista palkkansa saava iltapäivälehdien toimittaja. Mediaa

kriittisesti tarkkailevan tutkijan ei myöskään odottaisi tosissaan luonnehtivan hyvää mediaosaamista metaforalla *maailman jäsentämisestä cocktailtikun nenään*. Tutkijan mieltymyksiä luulisi pikemminkin vastaavan joukkotiedotuksen, joka tarjoaa laajan ja monipuolisen kuvan maailman ilmiöistä.

Toimittajien ohella Mikko Lehtosen ironisen ivan uhreiksi joutuvat myös juontajat. Tulkintaa nimenomaan juontajien uhrinroolista tukee jo otsikossa esitettävä alluusio ranskalaisen filosofin Rene Descartesin kuuluisaan ”Ajattelen, siis olen”-lausahdukseen: puhuminenhan määrittää vielä enemmän juontajien kuin toimittajien työnkuvaa. *Ajatella*-verbin – jolla ainakin ajatteluun erikoistuneiden filosofien yhteydessä viitataan syvälliseen ja harkittuun toimintaan – korvaaminen alituista ja samalla merkityksetöntä puhumista kuvaavalla *kälättää*-verbillä vihjaa kolumnistin suhtautuvan ivallisen vähättelevästi juontajien toimintaan. Tässä kontekstissa kolumnistin juontajamaasteriohjelmien sisällöiksi ehdottamat *sulavimmat stereotypiat*, *miettimisen minimointi* ja *esiintymisen estetiikka* voidaan tulkita juontajuuteen jo sisältyviksi elementeiksi ja ironisen ivan kohteiksi. Ironian runsaasti sävyttämän kolumnin kokonaiskontekstin perusteella alun painokas vaatimus juontajamaasteriohjelmien perustamisesta hahmottuu niiden jyrkäksi kieltämiseksi.

(70) Miehen kriisihän johtuu nimenomaan siitä, että miehen malli on täysin hukassa. Perinteisen miesmallin on korvannut metroseksuaali, joka usein on ammatiltaan miesmalli. **Hyi hitto!** Päälle päätteeksi tosimestä häväistään televisiossa sillä, että **kaiken maailman** FabVitoset saavat arvioida häntä sillä silmällä. (Nimeni on Bond – Max Bond.)

Esimerkin (70) perusteella kolumnisti suhtautuu sarkastisesti metroseksuaaleihin, persoonansa feminiinisen puolen avoimesti esille tuoviin heteromiehiin, jotka eivät häpeä sisustaa kotiaan tai huolehtia ulkonäöstään muun muassa kosmetiikkatuotteiden avulla. Sarkastista asennetta vahvistaa affektisen *Hyi hitto!* -huudahduksen käyttö. Yhtään vähemmällä eivät pääse ne viisi homomiestä (Fab Five), jotka amerikkalaiseen Queer Eye -formaattiin perustuneessa Nelosen Sillä silmällä -ohjelmassa opastivat heteromiehiä tyyliin, ruuanlaittoon ja käyttäytymiseen liittyvissä asioissa. Kolumnistin avoimen ironista asennetta korostaa vähättelevä *kaiken maailman* -luonnehdinta, jonka hän homomiehiin liittää.

Esimerkissä esiin tuodut referenssit ja predikaatiot ovat rehellisiä. Näen esimerkin (70) modaali-ironisuutta tukevana seikkana sen, että siinä metroseksuaaleja uhriuttava iva on ristiriidassa esimerkissä (55) ironian kohteeksi paljastuneen monoliittisen maskuliinisuuskäsityksen kanssa. Miellän metroseksuaalisuuden nimenomaan monoliittisen maskuliinisuuden haastavaksi tendenssiksi. Tästä syystä Lehtosen siihen kohdistama halveksiva iva ei vaikuta perustellulta suhtautumistavalta. Tämä ristiriita ohjaa hahmottamaan Nimeni on Bond – Max Bond -kolumnin ironian kohteeksi vielä jotakin, mikä on tekstissä esiin nostettavia yksityiskohtia laajempi ja kokonaisvaltaisempi ilmiö: miehen mallien moninaisuus ja keskinäinen ristiriitaisuus: 'Suomalaisen miehen kriisi ei ole mikään uutinen, koska tarjolla on liikaa erilaisia malleja.' Kolumnissa nimettyjen intertekstien ja instituutioiden ohella miehiin kohdistuvien rooliodotusten kirjoa lisäävät Bond-elokuvat, jotka Lehtonen tuo tekstinsä otsikossa osaksi sen merkityskenttää.

5.4 Kokoavaa tarkastelua

Olen tarkastellut tässä luvussa ironian lajeja ja ilmaisukeinoja Mikko Lehtosen Helsingin Sanomiin kirjoittamissa kolumneissa. Olen jakanut analyysin alalukuihin Toini Rahdun (2000: 235–236) esittämien ironisen epäsananomukaisuuden lajien, predikaatio-, referenssi- ja modaali-ironian, avulla.

Predikaatioironiatapauksissa luonnehdinnat, joita kolumnisti esittää käsittelemistään asioista, osoittautuvat arkikokemuksen, vallitsevan yhteiskunnallisen tilanteen tai historian tapahtumien perusteella epäsananomukaisiksi, toisinaan jopa valheellisiksi. Referenssi-ironia puolestaan perustuu viittaavien ilmausten ristiriitaiseen käyttöön. Modaali-ironiaa edustavat tapaukset, joissa predikaatiot ja referenssit arvioidaan jotenkin monitulkintaisesti. Ironisen epäsananomukaisuuden lajit ovat mahdollistaneet kolumneissa esiintyvien ironian lajien riittävän väljän luokittelun. Toisaalta aineistossani on myös tapauksia, joissa predikaatio-, referenssi-, ja modaali-ironia limittyvät toisiinsa. Tähän luokittelun rajankäyntiin palaan myös luvussa 6, johon kokoon tutkimuksesta tekemäni päätelmät.

6 PÄÄTELMÄT

Olen tässä tutkielmassa tarkastellut intertekstuaalisuutta ja ironiaa Mikko Lehtosen kolumneissa. Nämä Lehtosen tyylille ominaiset piirteet painottuvat julkaisuforumien vaikutuksesta eri tavoin. Opettaja-lehdessä ilmestyneet kolumnit sisältävät runsaasti intertekstuaalisia viittauksia. Selvästi ironisiin Helsingin Sanomien kolumneihin verrattuna Lehtosen Opettaja-lehden tekstit ovat sävyltään maltillisia, mikä ei kuitenkaan vähennä niiden kriittisyyttä.

Yhtenä Opettaja-lehden kolumneissa ilmenevien intertekstuaalisten suhteiden tarkastelun lähtökohtana on ollut selvittää, millä keinoilla kolumnisti tuo ilmi tekstiensä intertekstuaaliset kytkökset. Mikko Lehtosen yleisimmin käyttämiä avoimen intertekstuaalisuuden ilmaisukeinoja ovat intertekstien suora nimeäminen, niiden referointi ja kuvailuesitys. Jonkin verran esiintyy myös lainausmerkkien käyttöä sekä sekaesitystä, joka rikkoo kirjakieleen vakiintuneita suoran ja epäsuoran esityksen normeja. Avointen tekstiviittausten avulla voidaan osittain luokitella myös ne diskurssit, joihin Lehtosen Opettaja-lehden kolumnit kytkeytyvät. Diskurssien hahmottamiseen vaikuttavat myös sananvalinnat.

Intertekstuaalisuuden ilmaisukeinojen erittelyn ohella on ollut mielestäni olennaista pohtia sitä, miksi Mikko Lehtonen on tuonut nimenomaan käyttämänsä intertekstit osaksi kolumniensa merkityskenttää. Intertekstien käyttöfunktio on mielestäni kahtalainen: niiden avulla kolumnisti pyrkii argumentoimaan toisaalta käsittelemiensä teemojen ja ilmiöiden puolesta, toisaalta taas niitä vastaan. Intertekstit myös havainnollistavat, laajentavat ja syventävät kolumnien keskeisiin teemoihin liittyviä pohdintoja.

Tarkastellessani Mikko Lehtosen Helsingin Sanomissa julkaistuja kolumneja olen selvittänyt, mitä ironian lajeja niissä esiintyy ja mitkä ovat ne kielelliset keinot, joiden avulla kolumnisti ilmentää ironista intentiotaan. Toini Rahdun (2000: 235–236) erittelemät ironisen epäsananimukaisuuden lajit mahdollistivat kolumneissa esiintyvien ironian lajien riittävän väljän luokittelun. Tarkempi alalukujaottelu olisi vaatinut esimerkkien pilkkomista pienempiin osiin. Tämä puolestaan olisi vaikeuttanut muun muassa sen erittelemistä, missä määrin kolumnien yhteiskunnallinen ilmestymiskonteksti vaikuttaa niiden ironisuuteen.

Esimerkkien pituuden seurauksena yhteen esimerkkiin mahtuu niin kaiku- kuin asiantilaironiaakin. Mikko Lehtosen Helsingin Sanomissa ilmestyneiden kolumnien tarkastelu osoittaa, että Mika Lähteenmäen (1994: 343) ehdottama kaikuironian ja kaiuttoman asiantilaironian erottaminen ei ole ongelmatonta. Erottelun problemaattisuuteen on toinenkin, esimerkkien pituutta keskeisempi syy: ironisoidessaan asiantiloja Lehtonen useimmiten myös samanaikaisesti kaiuttaa hylkäävästi kyseisistä asiantiloista käytyä keskustelua. Näin ollen kaiut eivät ole yksinomaan eksplisiittisiä, kuten Mika Lähteenmäki esittää. Aineistoanalyysini tukee Dan Sperberin ja Deirdre Wilsonin kaikuteorian perusnäkemystä kaikujen implisiittisyydestä. Se vahvistaa myös luvun 3.2.3 lopussa esittämäni näkemystä, jonka mukaan Lähteenmäen kaikuironiaa koskeva rajaus soveltuu parhaiten keskustelutilanteisiin sisältyvän ironian erittelyyn.

Johdannossa esittämäni hypoteesin mukaisesti intertekstuaalisuus on osoittautunut yhdeksi ironian ilmaisukeinoksi Lehtosen Helsingin Sanomien kolumneissa. Tästä syystä myös Mika Lähteenmäen ja Toini Rahdun esittämä vaatimus kaiun ja intertekstuaalisuuden suhteen täsmentämisestä on tärkeä: ollakseen ironinen kaiun täytyy ivata nimenomaan kaiutettua tekstiä, ei jotakin muuta sen avulla. (Lähteenmäki 1994: 342; Rahtu 2006: 158.) Intertekstuaalisuuden lisäksi Mikko Lehtosen HS:n kolumneissa käyttämiä ironian ilmaisukeinoja ovat falskit illokuutiot, kärkevät väitteet, vähättely ja liioittelu. Liioittelun ja kärkevien väitteiden havaitsemista edistävät sananvalinnat, jotka kolumnien kokonaiskontekstissa saavat ironisen sävyn.

Mikko Lehtosen Helsingin Sanomien kolumnit tuovat hyvin esiin ironian monenlaisuuden. Tätä monenlaisuutta olen pystynyt erittelemään Toini Rahdun esittämän ironian koherenssiselityksen avulla. Erityisesti klassisiin ironianmääritelmiin verrattuna koherenssiselitys antaa monipuoliset välineet ironisen negatiivisuuden erittelyyn. Sen avulla on myös ollut mahdollista määritellä, milloin on kyse sarkasmista, parodiasta tai satiirista. Koherenssiselitykseen kytkeytyvien komponenttien avulla olen voinut käsitteellistää sitä, mistä ironian aiheuttama monitulkintaisuus kulloinkin johtuu.

Keskeisin ironiatulkintaan johtava komponentti on kolumniaineistoakin tarkasteltaessa negatiivinen sanoma, jonka kätkeytyys vaihtelee ja ulottuu purevaan sarkasmiin asti. Joissakin tapauksissa ironiatulkinnan perusteena voisi käyttää klassista

päinvastaisuusmääritelmää. Yleisempää kuitenkin on, että ironiatulkintaa tehtäessä on kiinnitettävä huomiota sekä sananmukaiseen että vihjattuun merkitykseen.

Soveltaessani Toini Rahdun komponenttimääritelmää Mikko Lehtosen HS:n kolumneissa esiintyvän ironian erittelyyn olen havainnut, että määritelmän toisella komponentilla, tuottajan ironisella intentiolla, on aineistossani keskeisempi rooli kuin Rahtu (2006: 18) antaa ymmärtää: Lehtosen kolumneista kahdessa – Kälätän, siis olen ja Nimeni on Bond – Max Bond – ironiatulkintoihin vaikuttaa ratkaisevasti se, että tekstit on laatinut akateeminen mediakulttuuriin erikoistunut tutkija. Rahdun väitöskirja-aineistossa on paljon mielipidetekstejä, joita ovat laatineet koulutustaustaltaan erilaiset ihmiset. Mainitsemieni Mikko Lehtosen kolumnien kohdalla intention tulkitsemista ironiseksi on helpottanut nimenomaan se, että jotkut kolumnisti Mikko Lehtosen mielipiteet ovat selvästi ristiriitaisia tutkija Mikko Lehtosen näkemyksiin verrattuna. Intention jäljittämistä vaikeuttaa Rahdun aineiston osalta se, että osa teksteistä on julkaistu nimimerkin suojissa. Toisaalta Lehtosen on ollut helppoa esittää kolumneissaan ironisia kannanottoja tekstilajin takaaman suojan turvin.

Osoituksena ironian monenlaisuudesta pidän myös sitä, että luvussa 5 analysoimani esimerkit eivät kaikissa tapauksissa ole yksiselitteisesti luokiteltavissa predikaatio-, referenssi- ja modaali-ironian edustajiksi. Aineistossani on näet tapauksia, joissa esitetyt predikaatiot ovat ristiriitaisia siten, että osa niistä on sananmukaisia, osa taas ei. Olen luokitellut tällaiset tapaukset modaali-ironian edustajiksi, mikä osaltaan selittää modaali-ironiaa käsittelevän luvun 5.3 laajuutta. Luokittelun häilyvyyden vuoksi olen päätenyt analysoimaan aineistoani ainoastaan kvalitatiivisesti.

Intertekstuaalisuuden ja ironian erittelyn ohella olen pyrkinyt löytämään syitä siihen, miksi Mikko Lehtosen Opettaja-lehden ja Helsingin Sanomien kolumnit ovat keskenään erilaisia. Sävyn lisäksi eri foorumeilla julkaistujen tekstien välillä on eroja myös siinä, miten tarkasti kolumniin tuodun toisen tekstin tiedot ilmoitetaan. Syyksi näihin kolumnien välisiin eroavaisuuksiin näen nimenomaan foorumin vaikutuksen: Ammattilehteen kirjoittaessaan Lehtonen käsittelee asioita enemmän oman ammattiroolinsa, tutkijuuden, kautta. Tutkijuuden vaikutus näkyy muun muassa siinä, että joissakin Opettaja-lehden kolumneissaan Lehtonen ilmoittaa intertekstien lähdetiedot hyvin tarkasti. HS:n kolumneissa interteksti useimmiten vain nimetään tekstin otsikossa ja tällöinkin muunnellusti. Lisäksi HS:n kolumnit eivät sisällä

viittauksia koulumaailman kannalta merkittäviin teksteihin. Syyksi eri foorumeilla ilmestyneiden kolumnien sävyeroon näen sen, ettei Opettaja-lehdessä esiin nostetuista koulusurmien syistä ja median välittämän pornotulvan vaikutuksista lapsiin ole mielekästä puhua huumorimielessä. HS:n kolumneissa esiin nostetut sukupolvien välinen ”sodankäynti” ja suomalaisiin liitetyt stereotyyppit mahdollistavat sen sijaan myös huumorin ja naurettavaksi leimaamisen, jotka ovat osa Mikko Lehtosen viljelemää ironiaa.

Tarkastelemissani Opettaja-lehden ja Helsingin Sanomien kolumneissa on myös yhtäläisyyksiä: Koulutukseen ja kasvatukseen liittyvien teemojen lisäksi Mikko Lehtonen nostaa Opettaja-lehden kolumneissaan esiin samoja teemoja, joita hän on käsitellyt aiemmin ilmestyneissä HS:n kolumneissaan: Juontajisoitumisen kritiikkiä esiintyy niin Kälätän, siis olen -kolumnissa kuin Minäkö se oon? -tekstissäkin, keskiluokkaista ajattelutapaa ivataan edellisen kolumnin lisäksi myös HS:n Keskiluokkaistuminen pysäytettävä -tekstissä ja ’suomalaista’ kulttuurikaanonia Alamaassa maja matala ja Paljon onnea vaan -kolumneissa. Opettaja-lehden ja HS:n kolumnien välillä havaittava temaattinen intertekstuaalisuus ei ole yllättävää, koska on kyse saman henkilön teksteistä. Sen voi kuitenkin katsoa kertovan myös kirjoituksissa käsiteltävien teemojen ajankohtaisuudesta.

Tutkimukseni osoittaa ironian ja intertekstuaalisuuden välisen yhteyden. Kyse ei ole ainoastaan siitä, että intertekstuaalisuutta käytetään yhtenä ironian ilmaisukeinona. Esimerkiksi Toini Rahdun ironian komponenttimääritelmän toinen komponentti tuottaja ja ironian intentionaalisuus osoittaa, että ironiassa on kyse asenteen ilmaisemisesta. Asenteeseen tulee kiinnittää huomiota myös tekstien intertekstuaalisia suhteita eriteltäessä: siteerauksen ja referoinnin johtoverbit ovat vihje niiden käyttäjän asenteesta käsiteltävänä olevaa asiaa kohtaan.

Tutkimusaineistossani riittäisi intertekstuaalisia viittauksia ja ironiaa analysoitavaksi myös jatkossa. Tarkastelemieni kolumnien analyysin voisi jatkossa kuitenkin ulottaa retoriikan puolelle. Olisi mielenkiintoista – ja kahden eri foorumin kolumneissa havaittujen erojen kannalta myös hedelmällistä – selvittää, millaisia yleisöjä kolumneihin kirjoittuu ja miten tämä kirjoittuminen tapahtuu.

LÄHTEET

Aineslähteet

Opettaja 34 / 2007 Ajan henki
Opettaja 44–45 / 2007 Paljon onnea vaan
Opettaja 10 / 2008 Minäkö se oon?
Opettaja 22 / 2008 Pessoa ja karhut
Opettaja 37 / 2008 Kuka seksuaalikasvattaa nuoret?
Opettaja 48–49 / 2008 Suloinen sana yhteisö
Opettaja 3 / 2009 Taidan – siis olen

HS = Helsingin Sanomat

HS 25.1.2006 Vaatimaton ehdotus
 HS 22.2.2006 Keskiluokkaistuminen pysäytettävä
 HS 22.3.2006 Perusarvot kunniaan!
 HS 17.5.2006 Kaksi suomalaismiestä
 HS 14.6.2006 Yksilö lensi yli käenpesän
 HS 12.7.2006 Paita ja se toinen
 HS 9.8.2006 Alamaassa maja matala
 HS 6.9.2006 Sorvin ja nyrkin väliin!
 HS 4.10.2006 Kälätän, siis olen
 HS 1.11.2006 Nimeni on Bond – Max Bond
 HS 29.11.2006 Notkistumis tyystilys

Muut lähteet

Bahtin, Mihail 1986: *Speech genres and other late essays*. Austin, University of Texas.
 ----- 1991: *Dostojevskin poetiikan ongelmia*. Suom. Paula Nieminen ja Tapani Laine. Orient Express, Helsinki.

Barbe, Katharina 1993: "Isn't it ironic that...": Explicit irony makers. *Journal of Pragmatics* 20, 579–590.

Clark, Herbert H & Richard J. Gerrig 1984: On the Pretense Theory of Irony. *Journal of Experimental Psychology: General* 113, 1, 121–126.

Ervasti, Pekka 2005: Missin, ministerin ja median piirileikki. *SK* 27.5.2005, 20–25.

Fairclough, Norman 1995 [1992]: *Discourse and social change*. Cambridge, Polity Press.

----- 1997 [1995] *Miten media puhuu*. [Media discourse] Suom. Virpi Blom & Kaarina Hazard. Vastapaino, Tampere.

Falck, Ritva, Karl Grönn & Mervi Murto (toim.) *Ylioppilastekstejä* 2007. SKS, Helsinki.

- Grice, H. Paul 1975: Logic and conversation. Teoksessa Cole, Peter (toim.): *Syntax and Semantics 3: Speech Acts*, 41–58. Academic Press, New York.
- Hakulinen, Auli & Fred Karlsson 1979: *Nykysuomen lauseoppia*. SKST 350. SKS, Helsinki.
- Haverkate, Henk 1990: A speech act analysis of irony. *Journal of Pragmatics* 14:1, 77–109.
- Heikkinen, Vesa 1999: *Ideologinen merkitys kriittisen tekstintutkimuksen teoriassa ja käytännössä*. SKST 728. SKS, Helsinki.
- 2000: Tekstuaalinen pirunnyrkki. Teoksessa Heikkinen, Vesa – Pirjo Hiidenmaa – Ulla Tiililä: *Teksti työnä, virka kielenä*, 63–115. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 116. Gaudeamus, Tampere.
- Hemánus, Pertti 1990: *Journalistiikan perusteet. Johdatus tiedotusoppiin 2*. Yliopistopaino, Helsinki.
- Hiidenmaa, Pirjo 2003: *Suomen kieli – who cares?*. Otava, Helsinki.
- Hulkko, Kustaa 2005: Uhkakuva Fortumin taivaalla *SK* 11.11.2005, 22–26.
- Ikola, Osmo 1960: *Das Referat in der finnischen Sprache: Syntaktisch-stilistische Untersuchungen*. Suomalaisen tiedeakatemian toimituksia B. 121. Suomalainen tiedeakatemia, Helsinki.
- Kaarto, Hanna 2008: Kokoomus korostaa kuntien oma-aloitteisuutta. *HS* 28.9.2008.
- Kaufer, David S. 1981: Understanding ironic communication. *Journal of Pragmatics* 5, 495–510.
- Kuutti, Heikki – Puro, Jukka-Pekka 1998: *Mediasanasto*. Atena, Jyväskylä.
- Lehtonen, Mikko 1995: *Pikku jättiläisiä: Maskuliinisuuden kulttuurinen rakentuminen*. Vastapaino, Tampere.
- Littmaman, David C & Jacob L. Mey 1991: The nature of irony: Toward a computational model of irony. *Journal of Pragmatics* 15, 131–151.
- Lyons, John 1977: *Semantics 2*. Cambridge University Press.
- Lähtenmäki, Mika 1994: Ironia, relevanssi ja kielen dialogisuus: Kaikuteoria ironian selittäjänä. *Virittäjä* 94, 339–355. Kotikielen Seuran aikakauslehti, Helsinki.
- Lönnrot, Elias 2000: *Kalevala*. SKST 14, 30. painos. SKS, Helsinki.
- Makkonen Anna 1991: Onko intertekstuaalisuudella mitään rajaa? Teoksessa Auli Viikari (toim.) *Intertekstuaalisuus. Suuntia ja sovelluksia*, 9–30. Tietolipas 121. SKS, Helsinki.

Martin J. R. 1985: Process and text: Two aspects of human semiosis. Teoksessa James D. Benson & William Greones (toim.) *Systemic perspectives on discourse. Vol. 1: Selective theoretical papers from the 9th International Systemic Workshop*, 248–274. Norwood, New Jersey.

Maunula, Marko 2003: Hillaryn vuoro. *SK* 11.7.2003, 16–23.

Paukku, Timo 2006: Pluto pudonnee planeetalistalta. *HS* 24.8.2006.

Pesonen, Pekka 1991: Dialogi ja tekstit. Bahtinin, Lotmanin ja Mintsin virikkeitä intertekstuaalisuuden tutkimiseen. Teoksessa Auli Viikari (toim.) *Intertekstuaalisuus. Suuntia ja sovelluksia*, 31–58. Tietolipas 121. SKS, Helsinki.

Pietilä, Kauko 1981: *Journalismin kritiikin mahdollisuuksia. Kuusi kirjoitusta vuosilta 1978–1981*. Tiedotusopin laitos, julkaisuja, sarja C 1. Tampereen yliopisto, Tampere.

Pluto näyttää pitävän planeetan aseman. *HS* 18.8.2006.

PS = *Suomen kielen perussanakirja*.

Pyhä Raamattu: *Vanha testamentti*, XII yleisen kirkolliskokouksen vuonna 1938 käyttöön ottama suomennos. *Uusi testamentti*, Suomen evankelisluterilaisen kirkon kirkolliskokouksen vuonna 1992 käyttöön ottama suomennos. Suomen Kirkon Sisälähetysseura.

Rahtu, Toini 1991a: Pahan professorin kaksiteräinen kieli: mikä panee tulkitsemaan tekstin ironiseksi? Teoksessa Laitinen Lea, Pirkko Nuolijärvi & Mirja Saari (toim.) : *Leikkauspiste. Kirjoituksia kielestä ja ihmisestä*. Suomi 158. SKS, Helsinki.

----- 1991b: Millainen teksti tulkitaan ironiseksi? Teoksessa Niemi, Jussi (toim.): *Papers from the eighteenth Finnish conference of linguistics*. Kielitieteellisiä tutkimuksia 24. Joensuun yliopisto, humanistinen tiedekunta, Joensuu.

----- 2000: Ironiaa vai ei? Tekstin merkityksestä ja sen tutkimisesta. *Virittäjä* 104 / 2, 222–245.

----- 2006: *Sekä että – Ironia koherenssina ja inkoherenssina*. SKST 1096. SKS, Helsinki.

Renvall, Mika & Reunanen, Esa 1998: Kaiken pelastava journalistinen ironia: teoria ja käytäntö. *Tiedotustutkimus* 21: 3, 4–23. Journalismikritiikin vuosikirja, Tampere.

Ryönänkoski, Urpo 2006: Ars-kuviot tuhrivat Mannerheimin patsaan. *HS* 4.6.2006.

Siren, Juha 2006: Big Brother -talon tapahtumat esitutkintaan. *HS* 26.9.2006

SK = *Suomen Kuvalehti*.

SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia.

Solin, Anna 2001: *Tracing texts. Intertextuality in Environmental Discourse*. PIC Monographs 2. Department of English, University of Helsinki.

----- 2002: Arvot vai ohjearvot? Teoksessa Heikkinen, Vesa (toim.)

Virkapukuinen kieli, 157–171. Tietolipas 182. SKS, Helsinki.

----- 2006: Genre ja intertekstuaalisuus. Teoksessa Mäntynen, Anne, Susanna Shore & Anna Solin (toim.) *Genre – tekstilaji*, 72–95. Tietolipas 213. SKS, Helsinki.

Spectrum 2: Bal–Ene 1978. WSOY, Porvoo.

Sperber, Dan & Deirdre Wilson 1986: *Relevance. Communication and cognition*. Basil Blackwell, London.

Swales, John M. 1990: *Genre analysis .English in academic and research settings*. Cambridge University Press, Cambridge

Tainola, Rita 2008: Erja ja Mika Häkkinen: Ero! *Ilta-Sanomat* 6.2.2008.

Tammi, Pekka 1991: Tekstistä, subtekstistä ja intertekstuaalisista kytkennöistä. Teoksessa Auli Viikari (toim.) *Intertekstuaalisuus. Suuntia ja sovelluksia*, 59–103. Tietolipas 121. SKS, Helsinki.

Tanttu, Erkki 1945: *Sata sananpartta – sata kuvaa. Suomen kansan sananparsia Erkki Tantun kuvittamina*. Otava, Helsinki.

Tiililä, Ulla 2007: *Tekstit viraston työssä. Tutkimus etuuspäätösten kielestä ja konteksteista*. SKST 1108. SKS, Helsinki.

Tähtitieteilijät yrittävät päättää, onko kaukainen Pluto oikea planeetta. *HS* 16.8.2006.

Virkkunen, Sakari 1981 (toim.) *Suomalainen fraasisanakirja*. Suomen kielen sanakirjat 2. 3. uudistettu painos. Otava, Helsinki.

Volanen, Matti Vesa 2006: *Filoteknia ja kysymys sivistävästä työstä*. Koulutuksen tutkimuslaitos, Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.

Volosinov, Valentin 1990: *Kielen dialogisuus: Marxismi ja kielifilosofia*. Vastapaino, Tampere.

Väliverronen, Esa 1998: Ironia elämänasenteena ja journalismin lajina. *Tiedotustutkimus 21*: 3, 1–3. Journalismikritiikin vuosikirja, Tampere.

Williams, Joanna P. 1984: Does Mention (or Pretense) Exhaust the Concept of Irony? *Journal of Experimental Psychology: General* 113, 1, 127–129.

ÄKM 2006 = Äidinkielen kokeen määräykset. Määräys annettu 8.12.2006. Ylioppilastutkintolautakunta, Helsinki.

Sähköiset lähteet

<http://www.mtv3.fi/max>, luettu 4.12.2008.

<http://www.aka.fi/fi/A/Suomen-Akatemia/Mediapalvelut/Tiedotteet/Tiedotteet-2002/9819>, viitattu 17.3.2009

<http://www.youtube.com/watch?v=4Y33USZvK2Q&feature=related>, katsottu 28.7.2009.

<http://fi.cdate.net/FI/index.php?gclid=CP-ak8mDkZwCFQM9ZgodXGMfdQ>, viitattu 28.7.2009.

<http://ainajotain.vuodatus.net/blog/2045345>, viitattu 28.7.2009

http://www02.oph.fi/ops/perusopetus/pops_web.pdf. Luettu 29.7.2009.

<http://www.taksvärkki.fi/artikkeli.php?gid=198&pid=603091731&lang=fi>. Luettu 6.8.2009.

<http://www.youtube.com/watch?v=FatHLHG2uGY>, katsottu 26.9.2009.

http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/england/leicestershire/5271804.stm, luettu 21.9.2009.

VISK = Auli Hakulinen, Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen ja Irja Alho 2004: *Iso suomen kielioppi*. SKS, Helsinki. Verkkoversio, viitattu 28.7., 9.8. ja 10.10.2009. Saatavissa <http://scripta.kotus.fi/visk>.